

**PITKÄAIKAISTYÖTTÖMÄN KOETUT TYÖLLISTYMISEN ES-
TEET JA ELÄMÄNHALLINTAA TUKEVAT TEKIJÄT**

Miia Behm

Pro gradu -tutkielma

Sosiologia

Itä-Suomen yliopisto

Yhteiskuntatieteiden laitos

huhtikuu 2016

Itä-Suomen yliopisto

Tiedekunta Yhteiskuntatieteiden ja kauppatieteiden tdk.	Laitos Yhteiskuntatieteiden laitos
Tekijä Miia Behm	
Työn nimi Pitkäaikaistyöttömän koetut työllistymisen esteet ja elämänhallintaa tukevat tekijät	
Oppiaine Sosiologia	Työn laji Pro gradu
Tutkielman ohjaaja/ohjaajat professori Juho Saari, yliopistonlehtori Anna-Maija Castrén	
Aika huhtikuu 2016	Sivumäärä 89 + 3
<p>Tiivistelmä – Abstract</p> <p>Tutkielmalla on kaksi tavoitetta. Ensiksi selvitetään pitkäaikaistyöttömien koettuja työllistymisen esteitä. Työllistymisen esteet määritellään usein asiantuntijoiden taholta. Tutkielma antaa äänen työttömien näkemyksille, sillä ymmärrys koetuista työllistymisen esteistä luo parhaimmat edellytykset kohdennetuille palveluille. Toiseksi tutkielmassa pyritään löytämään keskeiset työttömyyden aikaista elämänhallintaa tukevat tekijät. Hyvällä elämänhallinnalla on todettu yhteys työllistymiseen. Elämänhallintaa tarkastellaan adaptaatio-, addiktio-, niukkuus- ja resilienssiteorioiden avulla. Tutkielmaan haastateltiin 12 pitkäaikaistyöttömää työllistämishankkeen asiakasta. Aineisto on analysoitu sisällönanalyysimenetelmällä.</p> <p>Työllistymisen esteinä korostuivat puutteelliset työhakuresurssit, omat odotukset ja vaatimukset työtä kohtaan, terveystilanne, työpaikkojen saatavuus ja työelämään liittyvät muutokset ja vaatimukset. Tulosten mukaan suurin osa haastateltavista oli haluttomia muuttamaan työn vuoksi. Valtaosa oli valmis vastaanottamaan osa-aikatöitä.</p> <p>Tulokset osoittavat viisi keskeistä työttömyyden aikaista elämänhallintaa tukevaa tekijää. Riittävät sosiaaliset suhteet vaikuttavat kaikkein merkittävimmin pärjäämiseen. Sosiaaliset suhteet heijastuvat positiivisesti taloustilanteeseen ja auttavat suojautumaan vastoinkäymisiltä. Hyvä tai kohtalainen taloudellinen tilanne mahdollistaa menoista selviämisen ja vastoinkäymisiltä välttyminen helpottaa arjessa selviämistä. Luottamus omaan työllistymiseen luo uskoa tulevaisuuteen. Pääteettömyydellä on elämänhallintaa parantava vaikutus työttömyyden aikana.</p> <p>Osaan työllistymisen esteistä pitkäaikaistyöttömät voivat omilla valinnoillaan, asenteillaan tai aktiivisuudellaan vaikuttaa. Sen sijaa osa on yksilön vaikutuspiirin ulkopuolella olevia esteitä, joiden puitteissa on pyrittävä toimimaan. Tutkielman tulosten mukaan pitkäaikaistyöttömien elämänhallinta paranee selkeästi, kun sosiaaliset suhteet ja perustoimeentulo ovat riittäviä.</p>	
Asiasanat pitkäaikaistyöttömyys, työllistymisen esteet, elämänhallinta	
Säilytyspaikka	Itä-Suomen yliopiston kirjasto

University of Eastern Finland

Faculty Faculty of Social Sciences and Business Studies	Department Department of Social Sciences
Author Miia Behm	
Title Subjective barriers to employment and coping support factors with long-term unemployment	
Academic subject Sociology	Type of thesis Master's Thesis
Date April 2016	Pages 89 + 3
<p>Abstract</p> <p>This thesis has two objectives. Firstly, it examines the subjective employment barriers for the long-term unemployed. Barriers to employment are often defined by specialists. However the understanding of the subjective employment barriers creates the best conditions to create targeted services. Secondly, this thesis seeks to find out the key support factors in coping with unemployment. A connection has been noticed to exist between a good coping system and employment. Study is based on theories of adaptive preferences, addiction, scarcity and resilience. For the thesis twelve long-term unemployed persons were interviewed and each of them were a client of an employment program. The data was analyzed by using the methods of content analysis.</p> <p>The result of this study shows that employment barriers are inadequate employment resources, expectations and job demands, health, job availability and changes and requirements in the workplace. The majority of interviewees were reluctant to occupational mobility. The greater part was prepared to accept a part-time job.</p> <p>According to the study there are five coping support factors. Sufficient social relationships have the most significant impact on coping with the unemployment. Social relationships support financial situation and help protect against adversities. It is enable to cover the expenditures in a good or tolerable financial situation and the absence of adversities facilitates coping in everyday life. Confidence in employment creates hope for the future. In addition abstinence from substance use improves coping with the unemployment.</p> <p>Long-term unemployed can influence some of the barriers of employment with their choices, attitudes or activity. On the contrary, there are some barriers that the unemployed person is unable to influence but it is possible to function within these frameworks. According to results of the study coping with unemployment will improve significantly if the social relationships and subsistence are sufficient enough.</p>	
Keywords long-term unemployment, barriers to employment, coping	
Archive location	University of Eastern Finland Library

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	5
1.1 Tutkimusongelmat ja –asetelma	8
1.2 Yhteistyö hankkeiden kanssa	9
1.3 Aiemmat tutkimukset	10
2 TYÖ, TYÖLLISTYMISEN ESTEET JA ELÄMÄNHALLINTA.....	13
2.1 ”Selviytymisen eetos”	13
2.2 Työllistymisen esteet aiemmissä tutkimuksissa	15
2.3 Elämänhallinta.....	20
2.4 Työttömyyden aikaista elämänhallintaa heikentäviä tekijöitä	25
2.4.1 Adaptaatio.....	26
2.4.2 Addiktiot.....	29
2.4.3 Niukkuus.....	31
2.4.4 Kolhut	33
3 TUTKIELMAN TOTEUTUS.....	35
3.1 Tutkielman aineisto	37
3.2 Aineiston rajoitteet ja erityispiirteet	38
3.3 Analyysi.....	40
4 TULOKSET	44
4.1 Koetut työllistymisen esteet	44
4.2 Elämänhallinta työttömyyden aikana	50
4.2.1 Työttömyyden seuraukset.....	51
4.2.2 Arjenhallinta	54
4.2.3 Taloudellinen tilanne	56
4.2.4 Vastoinkäymisiä ja kannattelevia tekijöitä	59
4.3 Kolme pärjääjätyyppiä	61
4.4 Yhteenveto koetuista työllistymisen esteistä.....	66

4.5 Yhteenveto elämänhallintaa tukevista tekijöistä työttömyyden aikana	70
4.6 Eettinen pohdinta.....	74
5 JOHTOPÄÄTÖKSET.....	77
LÄHDELUETTELO.....	82

TAULUKOT

TAULUKKO 1. Pitkäaikaistyöttömän elämänhallintaa heikentäviä tekijöitä.....	26
TAULUKKO 2. Haastatteluvien taustatietoja	38
TAULUKKO 3. Teoriaväittämien toteutuminen pärjääjätyypeittäin	65
TAULUKKO 4. Koetut työllistymisen esteet.....	69

LIITTEET

LIITE 1. Haastattelusopimus

LIITE 2. Haastattelurunko

1 JOHDANTO

”Ja ollaan yks kaks taas lamassa ja kyllä se niinkun ihmistä syö, että tämmönen tilanne on taas päällä, että kyllä niinkun usko, siihen politiikkaan ja tämmöseen alkaa horjuu. (--) Että ku ei yksinkertaisesti nyt sitte työtä ole, vaikka oon saanu minä ihan hyvän kotikasvatuksen, käynyt kaikki koulut, armeijat, hankkinu lisäkoulutusta ammatin päälle (--), tehny ne työt hyvin mitä mulle on ollu mahdollista tehdä. Kyllä se silti niinku..mikään ei tunnu riittävän siihen, et sais nyt sen elämänsä kuntoon, koska se työ on niin iso osa ihmisen elämää.” ” Matti”, 40 vuotta, pitkäaikaistyötön

Yllä oleva katkelma on yhdestä, tämän tutkielman puitteissa tehdystä haastattelusta. Sitaatissa kaksi vuotta työttömänä ollut ”Matti” kertoo pettymyksestään yleiseen työtilanteeseen ja työttömyyden vaikutuksista hänen elämäänsä. Hän on kokenut 1990-luvun laman seuraukset aikanaan raskaana ja näkee historian jälleen toistavan itseään. ”Matti” kokee, että huolimatta vaatimuksista, jotka hän on täyttänyt, ja resursseista, joita hän on hankkinut, elämä ei ole uomillaan, koska häneltä puuttuu työ.

Työllä ja työnteolla on suomalaisessa yhteiskunnassa ollut perinteisesti vahva asema. Työllä on paitsi vahva arvopohja (Kortteinen 1992), sillä on myös useita arkielämää rakentavia merkityksiä. Työ tuo ennen kaikkea toimeentulon, mutta lisäksi se jäsentää ajankäyttöä, luo ja ylläpitää sosiaalisia verkostoja, antaa mahdollisuuden päästä yhteisön jäseneksi, tarjoaa tavoitteellista tekemistä ja mahdollistaa kehittymisen (Airio & Niemelä 2013, 44).

Suomen perustuslain mukaan jokaisella on oikeus hankkia elantonsa työllä. Julkinen valta pyrkii toimillaan edistämään työllisyyttä ja turvaamaan oikeuden osallistua työhön. (Perustuslaki 1999/731.) Perustuslaissa määritelty oikeus työhön ei ole kuitenkaan toteutunut tavoitteen mukaisesti. Työttömyys ja sen seuraukset ovat jo vuosia olleet keskeisiä ongelmia suomalaisessa yhteiskunnassa. Ongelmien juuret juontavat 1990-luvun alkuun, jolloin työttömyys kasvoi nopeasti laman seurauksena. Vaikka työllisyystilanne sittemmin vuosituhannen vaihdetta kohti parani, se ei kuitenkaan palautunut lamaa edeltävälle tasolle. Työttömyys muutti muotoaan suhdannetyöttömyydestä rakennetyöttömyyteen, josta kärsivät eniten matalan koulutuksen omaavat ja eläkeikää lähestyvät työnhakijat: heille ei löytynyt kysyntää työmarkkinoilta, eivätkä he myöskään pystyneet hyötymään talouden toipumisesta. (Parpo 2007, 7.)

Erityisen ongelmalliseksi tilanne on muodostunut pitkäaikaistyöttömyyden osalta. Helmikuussa 2016 Suomessa oli 361 000 työtöntä työnhakijaa, joista yli vuoden yhtäjaksoisesti työttömänä olleita pitkäaikaistyöttömiä oli 122 000. Pitkäaikaistyöttömyyden voi todeta vain jatkaneen kasvuaan, sillä

edellisvuoden samaan ajankohtaan verrattaessa pitkäaikaistyöttömiä oli tullut 19 500 lisää. (TEM 2016) Pitkäaikaistyöttömät muodostavat työttömyyden kovan ytimen, johon hallitus on keskeisesti pyrkinyt pureutumaan.

Suomalaisessa työnteon turvaamiseen liittyvässä politiikassa on tapahtunut selkeä suunnanmuutos viime vuosikymmenten aikana. Samaan aikaan, kun työttömyys on jatkanut kasvuaan, vastuuta työllistymisestä on enenevässä määrin siirretty työttömille. Työttömyyden aikaisten tukien saantiehtoja on kiristetty jatkuvasti. Suuntaus on osa kansainvälistä reformikeskustelua, jossa palkkatyötä korostetaan ensisijaisena toimeentulon lähteenä ja yhteiskunnallisen osallisuuden lisäämisen väylänä (Keskitalo & Karjalainen 2013, 10). Poliittisissa puheissa on toistuvasti, joko suoraan tai epäsuorasti, tuotu esiin huoli, etteivät työttömät ole tarpeeksi aktiivisia työhaussa. Näkemykset heijastelevat hyvinvointivaltion uusliberalistista kritiikkiä, jonka mukaan hyvinvointivaltion tarjoamat tuet eivät kannusta työhön, ja työttömyys johtuu osin yksilön omista valinnoista (vrt. Parpo 2007, 7). Pitkäaikaistyöttömien laajassa ja heterogeenisessä ryhmässä on epäilemättä niitäkin, jotka kokevat työelämän vieraaksi ja pyrkivät elämään vaihtoehtoisin tavoin sosiaaliturvan varassa. Työhaluttomuus ei kuitenkaan määritä kaikkia työttömiä. Miksi työttömät eivät työllisty?

On tavallista, että työllistymisen esteet on usein määritelty asiantuntijoiden suunnalta. Toimenpiteet esteiden purkamiseksi ja työllistymisen parantamiseksi ovat niin ikään asiantuntijoiden laatimia. Pitkäaikaistyöttömien parissa työskentelevät kokevat, että työttömän ääni jää usein lausuntojen taakse. Asiantuntijaraporteissa pitkittynyt työttömyys voidaan helposti perustella terveydellisillä syillä tai vähäisellä koulutuksella tai työkokemuksella. Työtön voi kuitenkin itse kokea oman työllistymisensä vaikeaksi muistakin syistä.

Koetut syyt voivat joskus olla hyvinkin moninaisia ja kiinnittyä työttömän elämänhallintaan ja sen mahdollisiin horjahteluihin. Pettymykset epäonnistuneeseen työhakuun ja oman elämän epävakautteen voivat luoda erilaisia prosesseja, jotka johtavat elämän mielekkyyden vähentymiseen. Kuten sitaatin ”Matilla”, monella muullakin pitkäaikaistyöttömällä voi olla päällimmäisenä vahva tunne siitä, etteivät työn elämän odotusarvot ole täyttyneet työttömyyden takia, ja elämä on jonkinlaisessa väli-tilassa, jossa pyritään selviytymään.

Elämänhallinnalla ja sen puutteella on todettu olevan selkeitä vaikutuksia työttömyysaikaan ja sen jälkeiseen työllistymiseen. Esimerkiksi Jaana Vastamäen (2009) väitöskirjatutkimus osoittaa, että hyvään elämänhallintaan verrannollinen hyvä koherenssi ennustaa työllistymistä työttömyyden jälkeen. Heikomman koherenssin omaavilla työllistyminen on hankalaa ja riski työttömyyden pidentymiseen on suurempi. Toisaalta hyvä elämänhallinta voi kompensoida jollain toisella elämäntilalla olevaa

koettua työllistymisen esteitä, kuten Antti Parpo (2007, 61) esittää. Hän toteaa, että erilaiset koetut työllistymisen esteet vaikuttavat työllistymiseen vähemmän, jos työttömän elämänhallinta on kunnossa, ja hän pyrkii omilla toimillaan aktiivisesti työllistymään. Mainittujen tutkimustuloksien pohjalta voi todeta, että hyvää elämänhallintaa kannattaa tavoitella, sekä inhimillisistä syistä että työllistymiseen tähtäävien myönteisten siirtymien tavoittamiseksi.

Tutkielmassa lähestytään työttömyyttä pitkäaikaistyöttömän näkökulmasta. Ensiksi halutaan selvittää, millaisena pitkäaikaistyöttömät kokevat omat työllistymisen esteensä. Toiseksi tarkastellaan elämänhallintaa. Mielenkiinnon kohteena on löytää keskeisiä selittäviä tekijöitä sille, miksi toiset pärjäävät toisia paremmin pitkän työttömyyden aikana.

Tutkimuksen rakenne

Tutkielman alussa esitellään tutkimusongelmat ja –asetelma. Tämän jälkeen käydään läpi tutkielman kannalta olennaisia, aiempia tutkimuksia, joita on tehty työttömien työllistymisen esteistä ja elämänhallinnan ja työttömyyden yhteyksistä. Toisessa kappaleessa pohditaan työhön liittyvää arvostusta ja siihen pohjautuvaa päätöksentekoa. Tämän jälkeen keskitytään aiemmissä tutkimuksissa ja selvityksissä esiteltyihin työllistymisen esteisiin. Lisäksi kappaleessa esitellään tutkielman kannalta keskeisen elämänhallinta-käsitteen erilaisia määrittelytapoja ja neljä teoriaa, jotka kuvaavat elämänhallintaa heikentäviä tekijöitä: adaptaatio, addiktiot, niukkuus ja kolhut. Kolmannessa kappaleessa kerrotaan tutkielman toteutuksesta: miten aineisto on hankittu, millaiseksi se muodostui, mitkä tekijät rajoittavat sitä ja miten aineisto analysoitiin. Neljäs kappale koostuu saaduista tuloksista. Ensimmäisessä osassa kuvataan pitkäaikaistyöttömien työllistymisen esteitä jaotellen ne esiin nousseiden teemojen mukaisesti. Toisessa osassa esitellään pitkäaikaistyöttömien elämänhallintaa neljän teoreettisen lähtökohdan mukaan luokitellen, ja tulosten selventämiseksi laaditaan kolme tyyppikuvausta. Kappaleen lopuksi tehdään yhteenvedot saaduista tuloksista ja pohditaan tutkielmaprosessia eettisestä näkökulmasta. Tutkielman lopuksi johtopäätösosiossa pyritään arvioimaan saatujen tuloksien merkitystä laajemmin.

1.1 Tutkimusongelmat ja –asetelma

Tutkielmalla on kaksi keskeistä tutkimusongelmaa. Ensimmäisenä tavoitteena on kartoittaa pitkään työttömänä olleiden itse kokemiaan syitä sille, miksi he eivät ole työllistyneet ja työttömyysaika on venynyt pitkäksi. Ensimmäisenä tutkimuskysymyksenä on: **mitä pitkäaikaistyöttömät itse kokevat oman työllistymisensä esteiksi?**

Tutkielmassa korostuu työttömien oma näkemys työllistymisensä esteistä. Tutkielmassa tuodaan esille esteitä, jotka työttömät itse ovat nimenneet ongelmallisiksi. Osana työllistymisen esteitä tutkielmassa tarkastellaan halukkuutta muuttaa työn perässä ja vastaanottaa osa-aikatyötä. Viimeksi mainitut teemat nousivat esille Kuopio-pilotti -hankkeen henkilökunnan taholta, sillä osittaisen muutokielteisyyden ja osa-aikatyöhaluttomuuden nähtiin vaikuttavan negatiivisesti työllistymismahdollisuuksiin.

Ensimmäinen tutkimusongelma muotoutui keskusteluissa Kuopio-pilotti –hankkeen (kts. hankkeesta tarkemmin kappale 1.2) toiminnanjohtajan ja työhönohjaajan kanssa. Hankkeessa oli huomioitu, että asiakkaiden omat näkemykset työllistymisen esteistä eivät tule helposti esille lyhyiden tapaamisten aikana. Tutkimusaiheen tärkeyttä voi täten perustella todellisella käytännön tarpeella, jonka työttömien parissa toimivat asiantuntijat ovat todenneet. Subjektiiivisten esteiden selvittäminen voi tuoda viranomaistoimijoille selvyyttä siitä, missä määrin asiantuntija-arviot työllistymisen esteitä kohtaavat työttömien omien näkemysten kanssa. Eriävät näkemykset eivät anna hedelmällistä lähtökohtaa työllistymistavoitteen toteuttamiselle. Tutkimustiedolle on tarvetta suunniteltaessa tarvepohjaisia toimenpiteitä pitkäaikaistyöttömien kohderyhmille suunnatuissa työllistämishankkeissa.

Aiheen tärkeyttä voidaan lisäksi perustella paitsi ajankohtaisuudella myös vähäisellä aiemmalla tutkimuksella (Parpo 2007, 33). Tutkielmassa nostetaan esille työttömien omia näkemyksiä työllistymisensä esteistä ilman ulkopuolisia tulkintoja heidän tilanteestaan. Muutamissa aiemmin tehdyissä tutkimuksissa pääpaino on ollut asiantuntijoiden näkemyksillä (Parpo 2007; Terävä, Virtanen, Uusikylä & Köppä 2011), joten tarvetta työttömien subjektiiivisten näkemysten esiin tuomiselle on selkeästi olemassa. Työttömien omien näkökulmien ja mielipiteiden kuuleminen on nähty edellytyksenä työttömien hyvinvoinnin parantamiseksi ja osallisuuden lisäämiseksi (Osallistava sosiaaliturva –työryhmä 2015, 50).

Tutkielman toisena tutkimusongelmana halutaan selvittää, mitkä tekijät tukevat työttömyyden aikaista elämänhallintaa ja selviytymistä. Ongelmaa lähestytään neljän erilaisen tutkimustradition

kautta. Toisena tutkimuskysymyksenä on: **mitkä tekijät tukevat työttömyyden aikaista elämänhallintaa?** Pitkäaikaistyöttömyyden ja elämänhallinnan välistä korrelaatiota selvitetään tutkimalla, millaista elämä on pitkäaikaistyöttömyyden aikana. Tutkielmassa pyritään löytämään ne pääsääntöiset tekijät, jotka tukevat työttömyyden aikaista selviytymistä. Tutkimuskysymys sivuaa Suomalaisten selviytyminen –hankkeen (kts. hankkeesta tarkemmin kappale 1.2) tavoitetta selvittää miten pitkäaikaisasiakkuus vaikuttaa ihmisten elämänlaatuun ja toimintakykyyn.

Elämänhallintaa tukevien tekijöiden selvittämiseksi tarkastellaan elämähallintaa todetusti heikentäviä tekijöitä, joita Jaana Vastamäki (2009) nimittää elämähallintakyvyn stressitekijöiksi. Tutkielmassa tarkastellaan, sisältyykö haastateltavien elämähallintaan oletettuja rajoitteita eli työttömyyteen adaptoitumista, addiktioita, niukkuutta, ja kolhuja eli heikentynyttä resilienssiä, ja miten tekijät jakautuvat. Haastattelututkimuksen pohjalta selvitetään, mitkä tekijät vaikuttavat siihen, että toiset välttävät karikot tai selviytyvät niistä muita paremmin kokien elämänsä ja tulevaisuutensa valoisaksi. Eli toisin sanoen, mikä tukee heidän selviytymistään ja elämähallintaansa pitkänkin työttömyyden aikana.

Tutkimusongelman asettamista ja aiheen tärkeyttä voidaan perustella sen ajankohtaisuudella aikana, jolloin pitkäaikaistyöttömyyden seuraukset ovat olleet esillä kansalaiskeskusteluissa ja poliittisessa päätöksenteossa. Tutkimustietoa voidaan hyödyntää suunniteltaessa ja toteutettaessa erilaisia pitkäaikaistyöttömien elämähallintaan, elämänlaadun parantamiseen ja syrjäytymisen ehkäisyyn liittyviä hankkeita.

1.2 Yhteistyö hankkeiden kanssa

Tutkielma on toteutettu yhteistyössä Kuopio-pilotti ja Suomalaisten selviytyminen –hankkeiden kanssa. Kuopio-pilotti (2013) oli hallitusohjelmaan sisältyvän työllisyyden kuntakokeiluhankkeen alueellinen toimija Pohjois-Savon alueella. Kuntakokeiluhankkeen tuetun työllistymisen malliin kuuluivat palvelutarpeen arviointi, palveluohjaus, työelämäpalvelut, ja yritys yhteistyö. Hankkeen kohderyhmänä olivat 30–55 –vuotiaat, ensisijaisesti yli 500 päivää työttömänä olleet henkilöt. Hankkeessa oli mukana myös yli 12 kuukautta työttömänä olleita henkilöitä, joilla oli riski syrjäytyä työmarkkinoilta. Kuopio-pilotin toiminta-alueena olivat Kuopio, Siilinjärvi, Maaninka, Tuusniemi, Suonenjoki ja Rautalampi. Hanke toteutettiin 1.9.2012–31.12.2015 välisenä aikana.

”Suomalaisten selviytyminen” on valtakunnallinen hanke, jonka tarkoituksena on selvittää viimesijaisen sosiaaliturvan käyttöön liittyvää tematiikkaa asiantuntijoiden ja kansalaisten näkökulmista. Hankkeen kohderyhmänä ovat pitkään viimesijaista sosiaaliturvaa saavat henkilöt, jotka eivät ole päässeet tai hakeutuneet työhön, koulutukseen, harjoitteluun tai kuntoutukseen. Hankkeen tavoitteena on tuottaa tietoa päätöksenteon tueksi ja kohderyhmän elämänlaadun parantamiseksi. Hanketta johtaa ja koordinoi Itä-Suomen yliopisto yhdessä Sosiaalinen tekijä -blogin ja Diakonia-Ammattikorkeakoulun kanssa. (Saari 2014.)

Halusin pro gradun suunnittelun ja toteutuksen olevan vahvasti työelämäsidoista, joten otin vuoden 2014 syksyllä yhteyttä Kuopio-pilotti –hankkeen toiminnanjohtajaan. Hankkeessa kiinnostuttiin yhteistyömahdollisuudesta ja todettiin tarve kartoittaa hankkeen asiakkaiden subjektiivisia näkemyksiä sille, mikä on estänyt heidän työllistymisensä. Tämän jälkeen minua pyydettiin mukaan Suomalaisten selviytyminen –hankkeeseen selvittämään niin sanotun köyhyyskulttuurin mahdollista ilmenemistä kohdejoukossa. Koska molempien hankkeiden kohderyhmät vastasivat hyvin pitkälle toisiinsa ja tutkimuskysymyksetkin oli mahdollista, joskin haastavaa, sitoa toisiinsa, lähdin toteuttamaan kahta tutkimusaihetta rinnakkain. Aiheeseen perehtymisen myötä köyhyyskulttuurin tarkastelu vaihtui sittemmin elämänhallintaa tukevien tekijöiden selvittämiseksi, mikä tuntui hedelmällisemmälle ja ratkaisukeskeisemmälle aihevalinnalle.

1.3 Aiemmat tutkimukset

Selvityksiä pitkäaikaistyöttömien työllistymisen esteistä on tehty muutamia. Kuitenkin tutkimuksia, joissa tarkasteltaisiin esteitä työttömien itsensä kokemina, on tehty yllättävän vähän (Parpo 2007, 33). Huomionarvoista on, että kaikissa esille tulleissa tutkimuksissa työttömien kokemia työllistymisen esteitä on tuettu joko tilastotiedoilla tai työttömien parissa työskentelevien näkökulmilla. Voidaan siis todeta, että työttömien subjektiivisia kokemuksia on vahvistettu tai varmennettu asiantuntijatiedolla. Tutkielmaan on otettu mukaan muutamia pelkkään rekisteri- ja asiantuntijatietoon pohjautuvia tutkimuksia, jotta työllistymisen esteistä muodostuisi mahdollisimman laaja kokonaiskuva.

Pitkäaikaistyöttömien työllistymisen esteitä tarkastelevat tutkimukset ja selvitykset on valittu kolmen kriteerin perusteella. Ensinnäkin valitut tutkimukset ovat pääsääntöisesti, muutamaa poikkeusta lukuunottamatta, toteutettu Suomessa. Kansainvälisten ja suomalaisten tutkimusten vertailu voi olla hankalaa erilaisten työ- ja hyvinvointipolitiikkojen takia. Toiseksi mukaan ei ole otettu nuorten työttömien parissa tehtyjä tutkimuksia, sillä oletettavasti nuorten työllistymisen esteet poikkeavat

merkittävästi tutkielman kohderyhmästä, eli yli 30-vuotiaista pitkäaikaistyöttömistä. Kolmanneksi tutkielmassa on keskitytty pääsääntöisesti mikrotason työllistymisen esteisiin, joten makrotason taloudellisiin ja rakenteellisiin esteisiin liittyvä tarkastelu on jätetty vähemmälle. Valintaa tukee seikka, että useat työllistymisen esteitä tarkastelevat tutkimukset käsittelevät pääosin yksilölähtöisiä syitä. Rakenteelliset tekijät ovat monelta osin aluepoliittisesti spesifejä ja ovat tiiviisti kytköksissä elinkeino- ja tuotantorakenteeseen ja työvoiman tarjontaan.

Tutkielman työttömyyden esteitä tarkastelevan osuuden kannalta ehkä merkittävimmän ja laajimman tutkimuksen on laatinut Antti Parpo (2007). Tutkimus on kahden menetelmän yhdistelmä, sillä esteitä tarkastellaan pitkäaikaistyöttömien teemahaastattelujen lisäksi tilastollisesti työmarkkinasiirtymiin perustuen. Työllistymisen esteet eivät muodostuneet subjektiivisesti, vaan annettujen teemojen pohjalta. Näin ollen haastatteluissa ei ole päästy keskustelemaan kovin laajasti työllistymistä estävistä tekijöistä, millä voi olla vaikutusta esille nousseisiin näkökulmiin.

Eeva Terävä on tutkijaryhmänsä kanssa (2011) tarkastellut vaikeasti työllistyvien työllistymisen esteitä. Tutkimuksessa haastatelluista kolme neljäsosaa on pitkäaikaistyöttömien parissa työskenteleviä virkailijoita ja loput pitkäaikaistyöttömiä. Vaikeasti työllistyvien aineisto muodostettiin poimimalla URA-järjestelmästä satunnaisotannalla henkilöitä, jotka olivat tutkimusajankohtana työssä korkeimmalla korotetulla palkkatuella. Aineistossa korostuvat iäkkäät ja perus- tai keskitason koulutuksen omaavat henkilöt.

Simo Ahon ja Ari Mäkiähon (2012) tutkimus kartoittaa vähintään 1000 päivää työttömyysturvaa saaneiden, eli vaikeasti työllistyviksi määriteltyjen työnhakijoiden työllistymisen esteitä ja julkisiin työvoimapalveluihin osallistumista. Pelkkään rekisteriaineistoon tukeutuvassa tutkimuksessa selvitetään työllistymiseen vaikuttavia demograafisia tekijöitä. Tutkimuksessa vertaillaan vaikeasti työllistyviä muihin työttömiin ja työllistyneisiin. Tarkastelun kohteena ovat lisäksi kaikkien kohderyhmien osallistuminen työhallinnon palveluihin ja toimenpiteisiin ja niistä saatu hyöty.

Kahdesta keskeisestä kansainvälisestä tutkimuksesta ensimmäisessä haastateltiin työttömien aktivointitoimien parissa eri järjestöissä ja yrityksissä työskenteleviä virkailijoita Iso-Britanniassa. Andrew Dunnin (2013) tutkimuksessa virkailijat kertoivat näkemyksensä yli kuusi kuukautta työttömyyskorvausta (engl. jobseeker's allowance, ts. JSA) vastaanottaneiden pitkäaikaistyöttömien asenteista työtä ja työnhakua kohtaan.

Toinen keskeinen kansainvälinen tutkimus on toteutettu Saksassa. Stephan L. Thomsenin (2009) tutkimuksessa vertaillaan lyhyt- ja pitkäaikaisesti työttömänä olleiden työllistymismahdollisuuksia ja niiden taustoja. Tutkimuksessa on yhdistelty sekä rekisteriaineistoa että työttömien haastatteluja.

Tulosten mukaan pitkäaikaistyöttömien työllistyminen on lyhyemmän aikaa työttömänä olleita hankalampaa, mitä Thomsen perustelee löytämillään syillä.

Pitkäaikaistyöttömien elämänhallintaa käsittelevää tutkielmaosaa ja tutkimusongelmia lähimpänä on Veli-Matti Poutasen (2000) väitöskirjatutkimus pitkäaikaistyöttömien elämänhallinnasta, sen keinoista ja onnistumisesta Suomussalmella. Tutkimuksessa tarkastellaan kohdejoukon elämäntilanteiden muutoksia, tehdään vertailuja muuhun väestöön ja muihin työttömiin. Tutkielman kannalta mielenkiinto kohdistuu kuitenkin elämänhallinnan teemoihin, joita tarkastellaan turvattomuuden kokemusten kautta. Siinä missä Poutanen käsittelee turvattomuutta elämänhallintaa heikentävänä tekijänä, tässä tutkielmassa elämänhallintaa lähestytään muiden näkökulmien suunnalta.

Jaana Vastamäen (2009) väitöskirjatutkimus jäsentelee koherenssin tunteen eli elämänhallintakyvyn yhteyttä työttömien hyvinvointiin, työllistymiseen ja toteutettuihin interventioihin. Tutkimuksessa mitattiin tutkimuskohderyhmän koherenssi ennen työllisyysinterventiota ja puoli vuotta tämän jälkeen. Työllistyneillä todettiin paras koherenssi, mutta yhtä lailla intervention todettiin parantaneen koherenssia. Työttömyyden ja hyvinvoinnin suhdetta Vastamäki tarkastelee kolmen, aiempien tutkimusten perusteella keskeiseksi määrittelemänsä stressitekijän kautta, joita ovat heikentynyt työkyky, alkoholin ongelmakäyttö ja talouteen liittyvät huolet. Tulosten mukaan mainittuja stressitekijöitä kokeneilla työttömillä todettiin matala elämänhallintakyky.

Tutkielman kannalta merkittävä perusteos moniselkoisen elämänhallinta-käsitteen ymmärtämiseksi on Richard S. Lazaruksen ja Susan Folkmanin (1984) *Stress, appraisal and coping* –teos, jonka coping-elämänhallinta-määritelmään on tukeuduttu useassa myöhemmin ilmestyneessä teoksessa. Suomessa elämänhallintaa ja siihen liittyviä lähikäsitteitä tarkastelee sekä J.P. Roos omassa teoksessaan (1987) että yhdessä Tommi Hoikkalan (1998) kanssa. Elämänhallinnan ulottuvuuksia pohditaan sekä Aila Järvikosken (1996) että Olavi Riihisen (1996) samaan tutkijaseminaariin pohjautuvissa kirjoituksissa. Liisa Keltinkangas-Järvinen (2008) sen sijaan käsittelee temperamentin, stressin ja elämänhallinnan yhteyksiä psykologisesta lähestymiskulmasta. Kirjallisuuden perustella vaikuttaisi sille, että elämänhallinta ja sen lähikäsite elämänpolitiikka ovat olleet viime vuosikymmeninä muodikkaita tutkimuskohteita, joskin sittemmin niiden suosio lienee laantunut. Uudempi tutkimuskirjallisuus näyttäisi keskittyvän elämänhallintaa enemmän esimerkiksi elämänlaatuun ja koettuun hyvinvointiin, mikä painottuu monissa pitkäaikaistyöttömiin liittyvissä tutkimuksissa.

2 TYÖ, TYÖLLISTYMISEN ESTEET JA ELÄMÄNHALLINTA

Kappaleessa 2 esitellään tutkielman teoreettista taustaa. Aluksi tarkastellaan työhön liittyvää arvostusta, sen heijastumista työttömyyteen ja vaikutusta päätöksentekoon. Seuraavaksi kerrotaan, millaisia työllistymisen esteitä aiemmissa tutkimuksissa on havaittu. Lopuksi esitellään, miten laajaa elämänhallinta-käsitettä on kirjallisuudessa määritelty ja esitellään neljä teoreettista näkökulmaa, jotka ovat merkittävässä osassa elämänhallintaa tukevien tekijöiden selvittämisessä.

2.1 ”Selviytymisen eetos”

Kun pohditaan työn tekemisen vaatimusta ja ylipäättään suhtautumista työhön, palataan yleensä 1800-luvun sosiologin, Max Weberin ajatuksiin järkiperaistetyistä työstä. Weber oli kiinnostunut länsimaisen kapitalismin voittokulkuun liitetystä, rationaalisesti organisoituneesta työstä, ja sen yhteydestä protestanttisiin uskontokäsityksiin. Teoksessaan *Protestanttinen etiikka ja kapitalismin henki* (suom. vuonna 1980) Weber selvittää näkemystään protestanttisen työetiikan taustoista. Weber kuvaa, kuinka kalvinistisen ennaltamäärämisopin mukaan toiset uskovaiset oli säädetty pelastukseen ja toiset kadotukseen. Ihmiset kuitenkin elivät jatkuvassa epävarmuudessa omasta armostilastaan. Weberin mukaan ahkeruudella ja työhön sitoutumisella pyrittiin pitämään uskonnolliset epäilykset loitolla, sillä epäily oli osoitus riittämättömästä uskosta. Kutsumustyön toteuttamisella pyrittiin samalla osoittamaan ympärillä olevalle uskonyhteisölle, että ihminen oli karkoittanut epäilykset mielestään, oli tosiuskovainen ja kuului valittujen joukkoon. (Weber 1980, 70-94.)

Matti Kortteinen (1992) kuvaa teoksessaan ”*Kunnian kenttä*” työn tekemistä ja työssä menestymistä kulttuurisena kunnian kysymyksenä. Kortteisen (emt., 42-62) yksi keskeinen huomio on, että työlle kuuluu omistautua selviytyäkseen. Kollektiivisesti jaettu moraalikäsitys edellyttää, että yksilön kunnian ylläpitämiseksi työn eteen tulee uhrautua kovissakin tilanteissa. Kortteisen haastattelemat työntekijät uhrasivat jopa terveytensä saavuttaakseen tunnustetun ja arvostetun aseman, josta he olivat ylpeitä. Selviytyminen koettiin kunnia-asiaksi, joka määritteli omaa arvoa. Jos työssä ei selviytynyt, menetti kasvonsa. Kortteinen nimeääkin itsellisen työssä selviämisen pakon ”selviytymisen eetokseksi”.

Suomalaisten työhön liittämiä arvoja tarkastelleessa tutkimuksessa todetaan, että työnteon velvollisuuteen liitetty moraalinen näkökulma elää edelleen suomalaisessa arvomaailmassa. Vaikka ansiotyö

merkitsi tutkimukseen osallistuneille ensisijaisesti toimeentulon hankkimisen väylää, ei työteon moraalinen merkityskään ollut tulosten mukaan olematon. Reilu kolmasosa vastaajista oli sitä mieltä, että työnteko on yhteiskunnan jäsenille kuuluva velvollisuus. Vajaa kolmasosa vastaajista kannatti väittämää, jonka mukaan työ merkitsee ”suurta itseisarvoa” ja ”työ on ihmisen kunnia”. (Haavisto 2010, 33-36.)

Edellä olevat esimerkit kuvaavat työhön liitettäviä moraalisia käsityksiä ja kansalaisuuteen yhdistettäviä velvollisuuksia. Samanlaista ”selviytymisen eetosta” ja velvollisuuksien suorasekäistä toteuttamista odotetaan myös työelämän ulkopuolella olevilta, työkykyisiltä henkilöiltä. Työttömiin ja viimesijaista sosiaaliturvaa saaviin kohdistuvaa moraalipaniikkia käsittelevässä tutkimuksessa tarkasteltiin mielipiteidenvaihtoa internetin suositulla keskustelupalstalla. Työttömiin kohdistunut kritiikki ja paheksunta korostivat työn vastaanottamisen velvoitetta joutilaisuuden sijaan. Kansalaiskeskusteluissa tuotiin esille, että saadakseen sosiaalietuutta työttömän pitää tehdä työtä. Vastaanotettavan työn velvoite- ja rangaistusluonnetta korosti, että työn tulisi olla mielellään fyysistä, ja se tulisi suorittaa ilman työntekoa helpottavia laitteita ja koneita. Keskustelupalstalla toistuivat klassiset esimerkit soiden kuokkimisesta ja tienvarsien siistimisestä työttömille osoitettaviksi sopivista töistä. (Saari, Behm & Lagus 2016a, 130.) Suomalaisten arvokäsityksissä ja niitä heijastelevissa keskustelupalstan mielipiteissä voi nähdä viitteitä weberiläisestä protestanttisesta työetiikasta, jossa työ nähdään arvorationaalisenä toimintana. Poliittinen retoriikka kaikenlaisen työn arvokkuudesta puhuu samaa kieltä (vrt. Niinistö 2013). Toisaalta kyse lienee yhtä lailla Kortteisen (1992) nimeämästä ”selviytymisen eetoksesta”, johon liittyy itsellisen pärjäämisen vaade. Itsellinen pärjääminen on kollektiivisesti jaettu ja omanarvontuntoon sekä kunniaan sitoutunut tekijä. Pitkäaikaistyöttömänä sosiaaliturvan varassa elämisen, oli se olosuhteiden pakottamaa tai tahallista, nähdään sotivan itsellisyyttä ja kunniaa vastaan.

Pitkäaikaistyöttömyyden ongelmallisuus ei liity ainoastaan kunniallisuuden kysymyksiin ja työn arvostukseen. Työllisten ja työttömien hyvinvoinnin puutteita vertailevasta tutkimuksesta käy ilmi, että erilaiset hyvinvoinnin vajeet ovat pitkäaikaistyöttömillä muita yleisempiä. Tutkimuksessa keskeisiksi puutteeksi osoittautuivat heikko taloudellinen tilanne, terveysongelmat ja terveyspalvelujen saaminen. (Kauppinen, Saikku & Kokko 2010, 243–246.) Pitkäaikaistyöttömyyteen on liitetty yksilötasolla erilaisia elämän mielekkyyttä heikentäviä tekijöitä, kuten sekä fyysisiä että psyykkisiä terveysongelmia (mm. Aho & Mäkiäho 2012; Airio & Niemelä 2013; Kauppinen, ym. 2010; Pensola, Järvisalo & Järvisalo 2006), vakavia taloudellisia ongelmia (Ylikännö 2013) ja negatiivisia vaikutuksia sosiisiin suhteisiin (Koistinen 2014, 233). Useat pitkäaikaistyöttömien kokemat ongelmat ovat yhteydessä heikkoon taloudelliseen tilanteeseen. Hyvin keskeinen huolenaihe on huono-osaisuuden kasautuminen pitkäaikaistyöttömien ryhmään. Kasautunut huono-osaisuus tarkoittaa, että henkilö on

huono-osainen monella elämän osa-alueella. Huono-osaisuuden ulottuvuudet limittyvät usein toisiinsa, jolloin ne voivat seurata toinen toisiaan prosessinomaisesti. Tällöin voidaan puhua ”todellisesta huono-osaisuudesta”. (Kauppinen ym. 2010, 237-246.) Useiden riskien kasautuminen lisää pitkäaikaistyöttömän riskiä syrjäytyä (Ylikännö 2013, 70), jolloin huono-osaisuuden ongelmallisuus moninkertaistuu.

Pitkäaikaistyöttömyyden laajempi yhteiskunnallinen huoli liittyy monelta osin hyvinvointivaltion olemassaoloon. Työkykyisten työssäkäynti luo pohjan hyvinvointivaltion kestävyydelle, joka vaarantuu, jos yhä useampi kansalainen on työvoiman ulkopuolella (Keskitalo & Karjalainen 2013, 7-8). Pitkäaikaistyöttömyyteen kasautuvien ongelmien ja syrjäytymisriskin taustalla on ollut pelko myös köyhyydessä elävän alaluokan syntymisestä (Koistinen 2014, 234).

Työttömyyden vähentäminen, työttömyyden seurauksiin puuttuminen ja työpaikkojen lisääminen ovat jo vuosia olleet yhteiskunnallisen keskustelun keskipisteenä. Työn arvostus ja pitkäaikaistyöttömyyteen liittyvät ongelmat heijastuvat valtiiovallan työllisyysasteen lisäämisen tavoitteeseen. Rakenneellisen työttömyyden vähentäminen ja työn vastaanottamista estävien kannustinloukkujen purkaminen sisältyvät Juha Sipilän hallituksen (Valtioneuvoston kanslia 2015) kärkihankkeiden tavoitteisiin. Hallituskaudelle on asetettu tavoitteeksi työllisyysasteen nostaminen usealla prosenttiyksiköllä.

Työllisyyden lisääminen on usean politiikkalohkon yhteinen tavoite. Työllisyydestä on tullut ennen kaikkea sosiaalipolitiikan keskeinen päämäärä, joka näyttäytyy aktivointipolitiikan kautta. Aktivointipolitiikan keskeisenä pyrkimyksenä on ohjata työttömäksi jäänyt mahdollisimman pian takaisin palkkatyöhön, jolloin toimeentulo ei riippuisi vastaanotetusta sosiaaliturvasta. Aktivoinnissa on kyse syrjäytymisvaarassa olevien työttömien vastuiden ja velvollisuuksien uudelleenmäärittelystä. Toisin sanoen sosiaaliturvaa saadakseen on velvollinen osallistumaan tarjottuun työhön tai koulutukseen. (Keskitalo & Karjalainen 2013, 7-8.)

2.2 Työllistymisen esteet aiemmissä tutkimuksissa

Työllistymisen esteille on tavanomaista, että ne kasautuvat. Antti Parpon (2007) tutkimus osoittaa, että työttömille kasautuu vähintään kaksi erilaista työllistymisen estettä. Parpo (emt., 57-59) toteaa, että yksi koettu työllistymistä haittaava tekijä voi työmarkkinoilla jäädä merkitykseltään vähäiseksi, mutta useiden esteiden kasautuessa tilanne voi olla hankala, ellei kyse ole väliaikaisista,

elämäntilanteeseen sitoutuneista esteistä. Muutoin esteiden kasautuessa työllistymismahdollisuudet kapenevat merkittävästi, mikä voi pahimmassa tapauksessa johtaa työmarkkinoilta syrjäytymiseen.

Toiset esteet ovat luonteeltaan sellaisia, joihin työtön ei voi itse vaikuttaa, kuten ikä (Parpo 2007, 57) tai alueelliset työmarkkinat tai työelämän muutokset. Sen sijaan esimerkiksi työttömän osaamispuutteet ovat omien toimien vaikutuspiirissä ja niitä on mahdollista parantaa, mikäli työttömällä riittää halua kehittää itseään (emt., 57). Monien työllistämishankkeiden tavoitteena on päivittää pitkäaikaistyöttömien työnhakutaitoja nykypäivää vastaavaksi tai parantaa tietoteknisiä taitoja työmarkkinoille sopiviksi.

Pitkäaikaistyöttömyyden ja terveysongelmien yhteys on todettu useissa tutkimuksissa (mm. Aho & Mäkiäho 2012; Airio & Niemelä 2013; Kauppinen ym. 2010; Pensola, ym. 2006). Täten ei siis ole yllättävää, että terveysongelmat selittävät pitkäaikaistyöttömien työllistymisen vaikeuksia useassa tutkimuksessa. Esimerkiksi saksalaistutkimuksessa terveysongelmat nousivat yhdeksi keskeiseksi selittäjäksi sille, miksi pitkäaikaistyöttömät työllistyvät lyhytaikaisesti työttömänä olevia heikommin (Thomsen 2009, 471). Yhtä lailla suomalaistutkimuksissa todettu sekä fyysisten että psyykkisten terveysongelmien (mm. Parpo 2007; Terävä ym. 2011) negatiivinen vaikutus pitkäaikaistyöttömien työllistymiseen. Heikentyneellä terveydentilalla on koettu olevan vaikutuksia toimintakykyyn, mikä saattaa estää joissakin ammateissa työskentelyn tai pahimmillaan aiheuttaa työkyvyttömyyden (Parpo 2007, 48). Terveysongelmat saattavat alkaa jo ennen työttömäksi jäämistä, ja varsinkin iäkkäimmillä henkilöillä terveys voi heikentyä työttömyyden myötä aiheuttaen erilaisia toimintakyvyn rajoitteita (kts. Hirvilammi & Mäki 2013, 129). Parpo (2007, 48) arvelee, että heikkoa terveydentilaansa työllistymisen esteenä pitävien henkilöiden kohdalla kyse lienee lähinnä toimintakyvyn rajoituksista, jolloin heillä on ainakin osittainen mahdollisuus osallistua työmarkkinoille. Toimintakyvyiltään täysin työkyvyttömät olisivat siirtyneet erilaisten eläkejärjestelmien piiriin. Toimintakyvyiltään rajoittuneille voidaan pyrkiä tekemään yksilöllisesti räätälöityjä ratkaisuja työllistymisen parantamiseksi.

Terveysongelmat eivät aina tule työvoimaviranomaisten tietoon. Aiemmassa tutkimuksessa (Terävä ym. 2011, 36) työttömien parissa työskentelevät virkailijat huomioivat, että fyysisistä toimintarajoitteista kerrotaan yleensä avoimemmin kuin psyykkisistä ongelmista. Psyykkiset terveysongelmat jäävät usein piiloon tai tulevat esille epäsuorasti. Psyykkiset oireet voivat olla työttömyyden syy tai seuraus: on nimittäin todettu, että työttömyys voi pitkittyessään lisätä erilaisia psyykkisiä oireita, kuten masentuneisuutta, unihäiriöitä ja passiivisuutta, jotka puolestaan voivat heikentää työllistymismahdollisuuksia entisestään (Parpo 2007, 50).

Iän merkitys työllistymisen esteenä korostuu tutkimuksissa, joiden kohderyhmissä on keski-ikä ylittäneitä tai eläkeikää läheneviä henkilöitä. Parpon (2007, 51-52) mukaan aiempien selvitysten perusteella tiedetään, että 1990-luvulta alkaen työttömyys on koskettanut eniten iäkkäimpiä työikäisiä henkilöitä. Yli 45-vuoden ikä korostuu työllistymisen esteenä rekisteriaineistoa tarkasteltaessa (Aho & Mäkiäho 2012, 14), mutta myös keski-ikältään 48-vuotiaat työttömät kokivat iän vaikeuttavan työllistymistä (Parpo 2007, 51-52). Yhtä lailla ikä korostui yhtenä työllistymisen esteenä tutkimuksessa, jossa puolet haastateltavista oli yli 45-vuotiaita (Terävä ym. 2011, 38). Haastateltavat kokivat, että työnantajat suosivat työhönottotilanteissa itseä nuorempia työnhakijoita. Kokemukset perustuvat pääsääntöisesti omiin tuntemuksiin ja huomioihin, sillä vain harvalle oli suoraan ilmoitettu, että haettavaan tehtävään etsitään nuorempaa työntekijää. (Parpo 2007, 52.)

Yhtenä työllistymisen esteenä korostuvat erilaiset osaamisvajeet. Ensinnäkin työtön voi kokea, että hänen työnhakutaitonsa ovat puuttelliset, mikä koetaan työnhakurajoitteena (Hirvilammi & Mäki 2013, 127). Puutteellisia työnhakutaitoja omaavat eivät saa tuotua omaa osaamistaan työnantajien tietoisuuteen, mikä katkaisee työllistymiseen tähtäävän polun jo alkuvaiheessa. Työnhakutaitojen parantamiseen pyritään erilaisissa työttömille tarjottavissa työnhakukoulutuksissa ja -hankkeissa.

Työelämän ja -tehtävien muuttuessa osaamisvaatimukset ja koulutuksen päivitettävyyden korostuvat. Pitkäaikaistyöttömillä työllistymisvaikeuksia voi selittää vähäinen työkokemus (Hirvilammi & Mäki 2013, 127; Thomsen 2009, 470) tai puuttellinen tai kesken jäänyt koulutus (Hirvilammi & Mäki 2013, 127). Pitkän työttömyysajan on koettu heikentävän oman ammattialan osaamista (Hämäläinen, Tuomala & Ylikännö 2009, 41). Toisaalta hyvä ammatillinen osaaminen ja pitkä työkokemukseen eivät välttämättä auta työllistymisessä, jos työnhakijan ei ole mahdollista vastata työelämän kiristyneisiin osaamisvaatimuksiin (Terävä ym. 2011, 35). Esimerkiksi tietojenkäsittelytaidot ja kielitaito ovat perustaitoja, joita tarvitaan nykyään monella alalla. Kaikilla näitä taitoja ei ole. Yleisesti pitkäaikaistyöttömien työllistymisen esteinä onkin nähty matala kvalifikaatiotaso, ja siitä johtuen tarve lisätä ja kohdentaa osaamista työmarkkinoille sopivaksi (Parpo 2007, 53; Thomsen 2009, 469).

Tuloksellisessa työnhaussa korostetaan nykyään entistä enemmän sosiaalisten suhteiden ja verkostojen merkitystä. Parpon (2007, 55-57) mukaan pinnalliset sekundaariset sosiaaliset suhteet, kuten työyhteisöt, kuvataan usein verkostoina ja resursseina työmarkkinoille pääsemiseksi ja työssä etenemiseksi. Sen sijaan primaariset suhteet ovat luonteeltaan läheisempiä ja luottamuksellisempia, kuten esimerkiksi perhe- ja ystävyys-suhteet, jotka voivat sekä edistää että estää työmarkkinoille pääsyn. Läheiset voivat kannustaa tai luoda painetta siirtyä työhön ja siten edistää työhön suuntautumista. Joskus primaarisuhteet voivat olla sitovia, jolloin ne voivat muodostua työllistymisen esteiksi. Tutkimusten mukaan läheisten hoivaamis- tai huolenpitosuhde voi estää työhön

hakeutumisen (Parpo 2007, 55-57; Terävä ym. 2011, 38; Thomsen 2009, 471). Huolenpitosuhteita ovat esimerkiksi lastenhoito ja puolison tai iäkkään vanhemman omaishoito. Thomsenin (2009, 471) tutkimuksessa hoivasuhteen työllistymistä estävä vaikutus on merkittävä, kun taas Parpon (2007, 55-57) tutkimuksessa vaikutus on suhteellisen vähäinen. Erot selittynevät Saksan ja Suomen erilaisilla hyvinvointipoliitikoilla, sillä toisin kuin Saksassa, Suomessa yhteiskunnan tarjoamat hoivapalvelut mahdollistavat työssäkäynnin, eikä huolenpitosuhde täten välttämättä muodostu työllistymisen esteeksi. Parpon tutkimuksen (2007, 55-57) mukaan sosiaalisten suhteiden sitovuus heijastuu ennen kaikkea kahdella tapaa: ensinnäkin haluna jäädä asumaan samalle paikkakunnalle läheisten kanssa, jolloin työperäinen muutto ei tule kyseeseen. Toiseksi hoivasuhteiden, kuten lasten- tai omaishoidon takia valmius vuorotyöhön voidaan kokea osittain rajoittuneeksi. Tutkimuksessa sosiaalisten suhteiden vaikutus työhön hakeutumisen esteenä painottui eniten naisten kohdalla.

Julkisuudessa on toistuvasti tuotu esiin työn kannattamattomuus suhteessa sosiaaliturvaan. Antti Parpon (2007, 36-41) tutkimuksessa kannattamattomuus liittyy kuitenkin vain niin sanottuihin keikkatöihin. Työttömien mukaan lyhytaikaisten työpestien vastaanottaminen on taloudellisesti kannattamatonta ja voi johtaa tuloloukkuihin. Tuloloukku kuvaa verotuksen ja sosiaaliturvan negatiivisia yhteisvaikutuksia. Keskeinen tuloloukku on työttömyysloukku, jolloin työstä saatu palkka ei lisää käteen jäävää rahamäärää. Työttömillä henkilöillä ongelmaksi muodostuu työttömyysturvan soviteltavuus, jolloin palkkatulo vähennetään saadusta sosiaaliturvaetuudesta määritellyn kaavan mukaisesti. (Karjalainen & Moisio 2010, 112-113.) Työn vastaanottamisen kannustamiseksi hallituksen rakennepoliittisessa ohjelmassa (Valtioneuvoston kanslia 2013) sovittiin vuonna 2013 ansaitsemisen suojaosuus, joka otettiin käyttöön seuraavan vuoden alusta. Ohjelmassa päätettiin, että työttömyysturvaa tai asumistukea saava henkilö voi ansaita 300 euroa kuukaudessa ilman sosiaalitukia alentavaa vaikutusta. Suoja-osuuden on sittemmin todettu parantavan erityisesti osa-aikatyöhön siirtyvien työttömien taloudellisia kannustimia, mutta sovitellusta osa-aikatyöstä koko-aikatyöhön siirtymisen kannustimia suoja-osuus sen sijaan heikentää (Kotamäki & Kärkkäinen 2014, 19). Työkäynti voi aiheuttaa kustannuksia, jotka voivat syventää tuloloukkuja. Työstä syntyviä kustannuksia voi olla esimerkiksi pitkistä työmatkoista tai omakustanteisista työvaatteista syntyvät menot. Lyhytaikaisten töiden vastaanottaminen voi lisätä byrokratialoukkuja. Tällöin ansiotulojen ja sosiaalietuuksien sovittelusta aiheutuva asiointi, papereiden täyttely ja jopa tukien viivästyminen toimeentuloa haitaten eivät kannusta työhön. Jo tieto siitä, että lyhytaikainen työ voi vaatia työlääksi koettua ”paperisotaa”, voi olla negatiivinen kannustin hakeutua työhön. (Karjalainen & Moisio 2010, 112-113.)

Makronäkökulmasta tarkastellen pitkäaikaistyöttömyys itsessään on nähty työllistymisen esteenä. Ahon ja Mäkihön (2012) tutkimuksessa valtaosa pitkään työmarkkinatukea saaneista ei ollut vuosiin ollut avoimilla työmarkkinoilla töissä. Vaikka tutkimustuloksissa korostuukin kohderyhmän poimintamenetelmä, eli työmarkkinatukea pitkään saaneet ovat luonnollisesti olleet pitkään työttöminä, tutkijoiden mukaan tulos osoittaa selkeää avoimilta työmarkkinoilta syrjäytymistä.

Rita Asplund ja Pertti Koistinen (2014, 154) nostavat esiin heidän mukaansa usein toistetun näkemyksen, että työnhakijan pitkittynyt työttömyys olisi potentiaalisille työnantajille signaali heikosta tuottavuudesta ja alhaisesta ammattitaidosta. Tutkijoiden mukaan tälle niin kutsutulle diskriminaatiohypoteesille on tutkimusten pohjalta löytynyt sekä tukea että kritiikkiä. Esimerkiksi brittitutkimuksessa (Thomsen 2009, 469) arvellaan työnantajien asenteita yhdeksi syyksi sille, miksi tutkimuksen pitkäaikaistyöttömät työllistyivät lyhyen aikaa työttömänä olleita heikommin. Suomessa ei ole tehty tutkimuksia, joissa selvittäisiin miten työttömien työnhakijoiden resurssit vaikuttavat työllistymiseen (Asplund & Koistinen 2014, 155), lukuunottamatta Ala-Kauhaluoman ja Härkäpään (2006) tutkimusta, jossa tarkasteltiin palvelualan yritysten haluja ja asenteita heikossa työmarkkina-asemassa olevien työllistämiseen. Yhtenä kohderyhmänä olivat pitkäaikaistyöttömät. Tutkimuksen tulosten mukaan yrityksillä olisi pääsääntöisesti ollut kykyä työllistää heikossa työmarkkina-asemassa olevia, mutta työllistämisasenteet vaihtelivat. Osa työnantajista suhtautui selkeän myönteisesti pitkäaikaistyöttömien työllistämiseen, osa vastaavasti suhtautui työttömiin myönteisesti, mutta asenteet eivät heijastuneet rekrytointimääriin. Työnantajien joukossa oli niitäkin, jotka suhtautuivat eri syistä kielteisesti heikossa työmarkkina-asemassa olevien työllistämiseen. Mieluiten haluttiin palkata ammattikouluttamattomia nuoria ja tämän jälkeen pitkäaikaistyöttömiä. Erilaisia psyykkisiä tai fyysisiä vammoja omaavat olivat listan loppupäässä.

Työllistymisen esteiden osalta on huomioitava, että toisinaan esteet voivat olla niin arkaluonteisia, etteivät ne tule työvoimaviranomaisten tietoon kuin ainoastaan pidemmän ajan kuluessa. Päihderiippuvuus voi jäädä piileväksi, jos työtön asiakas ei tiedosta ongelmaa tai ei halua keskusteluissa tuoda sitä millään tavoin esille. (Terävä ym. 2011, 36.) Työllistymistä voivat vaikeuttaa ylivelkaantuminen (Terävä ym. 2011, 36; Thomsen 2009, 471) tai työskentely harmaassa taloudessa nousematta esille viranomaistapaamisten aikana. Yksi hyvin arkaluontoinen työllistymistä estävä tekijä voi olla työnhakumotivaation puute (Terävä ym. 2011, 36), joka voidaan nähdä yhtenä työttömyyden ja tuloksettoman työnhaun seurauksena. Esimerkiksi Andrew Dunning (2013, 809-812) haastattelemat virkailijat arvioivat, että kolmasosa heidän pitkäaikaistyöttömistä asiakkaistaan ei halua lainkaan työllistyä. Vähiten työmotivaatiota arvioitiin olevan ikäryhmien ääripäissä, sekä nuorimmilla että vanhimmilla työnhakijoilla. Nuoret pitkäaikaistyöttömät olivat omaksuneet

työttömänä olemisen roolin, ja vanhimmat kokivat jo tehneensä oman osansa työelämässä. Lisäksi työhaluttomuus näkyi työn valikoinnissa, sillä töitä, jotka koettiin huonosti palkatuiksi, tylsiksi, epämiellyttäväiksi, itselle sopimattomiksi tai sijaittivat kaukana, ei haettu lainkaan. Suomessa työvoimavirkailijat ovat yhtä lailla tehneet havaintoja jopa kolmessa sukupolvessa esiintyvistä työn vieroksumisesta (Terävä ym. 2011, 36).

2.3 Elämänhallinta

Arkipuheessa elämänhallintaan liitetään tasapainoinen arki, joka soljuu eteenpäin ilman suurempia ongelmia. Usein elämänhallinnalla kuvataan tarkemmin määrittelemättä yksilön vastuuta ja hallintaa omaa elämäänsä koskevista päätöksistä. Elämänhallinta nousee usein esille siihen liitettävien ongelmien kautta. Tällöin tarkoitetaan, että yksilö ei hallitse elämäänsä, jos elämä ei toteudu, ainakaan ulkopuolisten silmin, odotusten mukaisena. Monesti elämänhallinnallisina ongelmina nähdään esimerkiksi päihteiden ongelmakäyttö.

Elämänhallinta-käsite ja siihen liittyvä problematiikka on tuttu eri tieteenalojen piirissä: alkujaan filosofian maailmasta lähtöisin oleva käsite siirtyi ensiksi psykologiaan ja sittemmin yhteiskuntatieteisiin. (Riihinen 1996, 18.) Elämänhallinnalla ja sen puutteella on sosiaalitieteissä pyritty selittämään esimerkiksi huono-osaisuutta yksilön tekemien valintojen kautta (Saari 2015, 81). Elämänhallinta-käsite vaikuttaisi kuitenkin olevan hyvin moniselkoinen ja usein tarkemmin määrittelemätön. Määrittelemättömyydestään huolimatta käsitteen käyttö on yleistä (Saari 2015, 82). Seuraavaksi esitellään, miten elämänhallinta -käsitettä on kirjallisuudessa määritelty.

Liisa Keltinkangas-Järvinen (2008, 255–256) kuvaa elämänhallintaa ihmisen uskoksi siitä, että hänen on mahdollista omilla toimillaan hallita asioita ja muuttaa voimavarat ylittäviksi kokemansa ulkoiset ja sisäiset olosuhteet itselleen suotuisiksi. Elämänhallinnassa korostuu tällöin yksilön pyrkimys muuttaa joko olosuhteita tai omia tulkintapojaan siedettävämmiksi. Toisin sanoen henkilö, jolla on hyvä elämänhallinta, pystyy esimerkiksi asettamaan päämääriä ja toimimaan niiden toteutumiseksi. Ennen kaikkea hän kuitenkin uskoo, että voi omilla toimillaan saavuttaa päämäärät. Matalan elämänhallinnan omaavalle asiat vain tapahtuvat –ilman, että asianomaisella olisi tapahtumiin mitään hallintavaltaa.

Elämänhallinta sisältää kehittyneen sisäisen autonomian, joka tarkoittaa kykyä ohjata omia tunteita ja käyttäytymistä. Sisäisesti autonomisella ihmisellä on mahdollisuus valita ne ärsykkeet, joihin hän

reagoi. Hän voi lisäksi päättää ajankohdan, jolloin hän niihin reagoi. Toisin sanoen ihminen pystyy välttelemään toisia asioita ja vastaavasti keskittymään toisiin tarkemmin. Hän valitsee kulloisetkin ärsykkeet, joihin kokee tarvetta reagoida. Sisäisesti autonominen ihminen pystyy viivyttämään tunnereaktiotaan: hän ei pura vihaansa heti, vaan pystyy patoamaan tunteita myöhempää käsittelyä varten. Hänellä on kyky luoda omia tulkintoja ja merkityksiä erilaisissa tilanteissa, eikä hän ainoastaan perusta niitä muiden luomien tulkintojen varaan. (Keltinkangas-Järvinen 2008, 262-263.)

Yhtenä tapana tarkastella elämäntilanteiden määrittelyä on sosiologi Aaron Antonovskyn muotoilema koherenssin tunne (Sense of coherence ts. SOC). Antonovsky tarkasteli tutkimuksissaan terveyden menettämisen syyn, eli patogeneesin, sijaan terveenä säilymistä, eli salutogeneesiä. Antonovskyn mukaan toiset ihmiset pystyvät käsittelemään onnistuneesti jännitteisiä ja stressiä aiheuttavia stressoreita, jos heillä on käytössään tarpeeksi vastustusvoimavaroja. Teorian mukaan hyvän koherenssin omaava yksilö kokee itsessään ja lähipiirissään tapahtuvat asiat ymmärrettävinä ja kokee pystyvänsä toimimaan asioiden vaatimalla tavalla tuntien oman toimintansa mielekkäänä. (Virtanen 2015, 148-151.) Koherenssin tunne ja elämäntilanteiden hallinta ovat toistensa lähikäsitteitä, vaikka niiden painotukset voidaan nähdä erilaisina. Koherenssi on hyvin vahvasti liitoksissa terveystieteisiin. Tässä tutkielmassa koherenssia tarkastellaan yhtenä osana elämäntilanteiden hallintaa tekemättä tarkempaa eroa käsitteiden välille. Yhtä lailla esimerkiksi Jaana Vastamäki (2010) rinnastaa Antonovskyn koherenssin tunteen elämäntilanteiden hallintakyvyksi esitellessään väitöskirjansa keskeisiä tuloksia.

Elämäntilanteiden hallinta on nähty monelta osin yläkäsitteenä. Aila Järvikoski (1996, 44-46) kuvaa elämäntilanteiden hallintaa käsitteeksi, joka sisältää monia elämäntilanteiden hallintaan liittyviä osia. Elämäntilanteiden hallinnan perustana on ensinnäkin turvata oman elämäntavan jatkuvuus, yksilön koulutustasot ja toimintamahdollisuudet. Toiseksi Järvikoski sisällyttää elämäntilanteiden hallintaan Keltinkangas-Järvisen (2008, 255) tavoin yksilön ymmärryksen omista vaikutusmahdollisuuksistaan ja oman toiminnan aikaansaamista tuloksista. Kolmanneksi Järvikosken (1996, 44-46) määrittelemä elämäntilanteiden hallinta sisältää koetun hallinnan tulkinnan eli yksilön ymmärryksen selvitä erilaisista tilanteista omin avuin tai muiden tukemana. Neljäntenä elämäntilanteiden hallintaan kuuluvat henkilökohtaiset elämäntilanteiden hallintasuunnitelmat ja niiden toteuttamisessa hyödynnettävät selviytymis- ja toimintastrategiat. Toteutuneet suunnitelmat eli toiminnan tulokset suuntaavat elämäntilanteiden hallintaprosessia eli nekin ovat osa elämäntilanteiden hallinnan monisyistä määrittelyä. J. P. Roos ja Tommi Hoikkala (1998, 8-9) kuvaavat elämäntilanteiden hallintaa yhtenä elämäntilanteiden hallinta-sateenvarjokäsitteen alakäsitteenä. Elämäntilanteiden hallintalla he tarkoittavat karkeasti määritellen ihmisten mahdollisuuksia vaikuttaa oman elämänsä ratkaisuihin, mikä on määrittelyllisesti lähellä sekä Keltinkangas-Järvisen että Järvikosken kuvauksia elämäntilanteiden hallinnan käsitteestä.

Roos (1987, 65-66) selventää käsitteen sisältöä jaotteleamalla elämähallinnan kahteen muotoon, sisäiseen ja ulkoiseen elämähallintaan. Ulkoinen elämähallinta kuvaa tilannetta, jossa ihminen on voinut itse pääpiirteissään hallita omaa elämäkulkuaan ilman ulkopuolisten tekijöiden merkittävää vaikutusta. Toisin sanoen elämässä ei ole ollut suuria vastoinkäymisiä ja odottamattomia tapahtumia. Ulkoinen elämähallinta korostuu, kun ihminen kokee olevansa henkisesti ja aineellisesti hyvässä asemassa, mikä koetaan elämähallinnallisesti tavoiteltavaksi tilaksi. Roosin mukaan esimerkiksi omistusasunnon hankinta kuvastaa hänen elämäkertakirjoituksia tarkastelevassa tutkimuksessaan elämän ulkoisen hallinnan saavuttamista, ja luo elämään jonkinlaista pysyvyyttä jatkuvien muuttojen sijaan.

Sisäinen elämähallinta kuvastaa ihmisen kykyä selviytyä häntä kohtaavista vastoinkäymisistä. Sisäistä elämähallintaa voi kuvata kyvyksi ”katsoa asioita parhain päin”, toisin sanoen nähdä vastoinkäymisetkin osana elämäkulkua. Kyse on monelta osin omaan tilanteeseen sopeutumisesta ja ymmärryksestä sopeuttaa negatiivisetkin tapahtumat osaksi elämää, mikä ei kuitenkaan tarkoita sokeaa kohtaloon alistumista. Sopeutumista kuvaava sisäinen elämähallinta on kuitenkin muuttunut siirryttäessä luonnon ehdoilla elämisestä urbaaniin kaupunkielämään, jossa elämää määrittävät mukavuudenhalu, helppous ja halu vältellä vaikeuksia. Sisäinen elämähallinta ei ole enää sopeutumista, vaan halua hallita itsestä luotuja mielikuvia. Tällöin halutaan luoda käsitys pärjäämisestä ja hyvästä elämähallinnasta, vaikka asianlaita olisikin toinen. (Roos 1987, 65-66.) Ulkoinen menestys ei aina kuitenkaan vastaa sisäistä tasapainoa (Keltinkangas-Järvinen 2008, 257). Kyse on osaltaan siitä, että hyvänä elämähallintana pidetään sitä, mitä kulttuurissa arvostetaan ja mikä on yhteiskunnassa tärkeää (Riihinen 1996, 30).

Roosin elämähallinnan jaotteluun ei ole suhtauduttu täysin kriittikittömästi. Esimerkiksi Riihinen (1996, 29) ei pidä elämähallinnan käsitteen jaottelua sisäiseen ja ulkoiseen ongelmattomana. Ensinnäkin hänen mukaansa ulkoinen elämähallinta kuvaa parhaiten aineellisten päämäärien ja vastaavasti sisäinen elämähallinta ennemminkin henkisten päämäärien toteuttamista. Toiseksi hänen mukaansa on vaikeaa määritellä mikä on ulkoista ja mikä sisäistä elämähallintaa, koska elämäkulku on luonteeltaan dynaamista. Hieman samoilla linjoilla on Poutanen (2000, 47), joka toteaa ulkoisen ja sisäisen elämähallinnan olevan vain saman ilmiön eri puolia, ja niiden erottaminen toisistaan on miltei mahdotonta. Kolmanneksi Riihinen (1996, 29) kritisoi Roosin sisäisen elämähallinnan käsitteessä korostuvaa sopeutumista, joka on kuitenkin lopulta lähempänä alistumisen kuin hallinnan käsitettä. Elämähallinnassa voi korostua subjektiivisuus, jolloin oma elämä koetaan hallittavissa olevaksi, vaikka muut voivat kokea tilanteen toisin (Roos 1987, 65). Esimerkiksi addiktoituneen

henkilön elämänhallinta voi näyttää muiden silmissä horjuvalle, vaikka addiktoitunut itse kokee hallitsevansa tilanteen.

Elämänhallinnan käsitettä voidaan tarkentaa jakamalla se toimintakykyyn, mahdollisuusrakenteisiin ja sosiaalisiin sitoutumuksiin. Toimintakyvyllä kuvataan kykyä muuntaa olemassa olevat resurssit toiminnaksi. Resurssien hyödyntämistä kutsutaan transformaatioksi. (Saari 2015, 83.) Resurssit, kuten koulutus, ammattitaito tai työkokemus eivät itsessään paranna pitkäaikaistyöttömän elämänhallintaa, ellei niitä ole mahdollista hyödyntää eli siirtää osaksi toimintakykyä. Toimintakykyä voi luokitella monin eri tavoin, kuten jaottelemalla ne taloudelliseen, terveydelliseen, psyykkiseen ja sosiaaliseen toimintakykyyn (emt., 83). Mahdollisuusrakenteilla kuvataan tarjolla olevien vaihtoehtojen todennäköisyyksiä. Toisin sanoen ihmisillä on erilaisia mahdollisuuksia toteuttaa tavoitteitaan, vaikka heillä olisikin yhtäläisiä toimintakykyjä. Huono yhteiskunnallinen asema on usein yhteydessä mahdollisuusrakenteiden kapeuteen. Sosiaalisilla sitoutumuksilla tarkoitetaan pitkäjänteistä elämän hyvien päämäärien tavoittelua, sillä tärkeitä päämääriä saavutetaan harvoin välittömästi. (emt., 83.)

Tässä tutkielmassa keskitytään pääsääntöisesti psykologian parissa käytettyyn ”coping”-elämähallintakäsitteeseen. ”Coping” käännetään usein selviytymiseksi, mikä kuvannee elämänhallintakäsitteen eteenpäin suuntaavaa, prosessinomaista ja toiminnallista näkökulmaa. ”Coping”-elämänhallinta näyttäisi kirjallisuuden perusteella painottavan hankalien ja hyvinvointia uhkaavien elämätilanteiden hallintaa.

Usein ”coping”-elämänhallintakäsitteen määrittelyssä tukeudutaan muutaman vuosikymmenen takaiseen psykologiseen määritelmään, jonka ovat laatineet Richard S. Lazarus ja Susan Folkman vuonna 1984 julkaistussa teoksessaan *Stress, Appraisal and Coping*. Tutkijat määrittelevät elämänhallinnan joukoksi kognitiivisia ja toiminnallisia keinoja, joiden avulla yksilö pyrkii hallitsemaan tilanteita, jotka hän kokee rasittaviksi tai liian raskaiksi hänen voimavaroihinsa nähden (emt., 141). Määrittelyn perusteella elämänhallinta liittyy ennemminkin stressaaviin tilanteisiin ja muutoksiin kuin tasaisen seesteiseen elämäntilanteeseen, joten se sopii hyvin pitkäaikaistyöttömyyden tarkasteluun.

Lazaruksen ja Folkmanin (1984, 19-22) niin sanottu stressiteoria lähtee ajatuksesta, että stressi on yksilön ja ympäristön välinen ristiriita, jonka yksilö on arvioinut kuluttavaksi ja raskaaksi tilanteeksi. Tilanteelle on ominaista, että se voi uhata yksilön hyvinvointia. Ihmisten välillä on suuriakin eroja siinä, millaisiksi he stressaavat ja poikkeukselliset tilanteet arvottavat, ja miten he ne kokevat. Stressaavista tilanteista pyritään selviämään erilaisten hallintamenetelmien avulla, joiden olemassaolo usein sisällytetään yhdeksi osaksi coping-elämänhallintakäsitteen määrittelyä.

Poikkeuksellisesta tilanteesta selviäminen vaatii ennen varsinaisten hallintastrategioiden valintaa arvon stressaavan tilanteen luonteesta. Nämä arvioinnit Lazarus ja Folkman (1984, 31-38) jakavat primaareihin ja sekundaarisiin arviointeihin. Primaariarvioinnin tuloksena saadaan käsitys siitä, millainen tilanne on henkilön itsensä kannalta: voidaanko se kokea miellyttävänä, stressaavana vai neutraalina. Sekundaariarviointi on pohdintaa siitä, miten tilanteesta voisi selviytyä ja millaisia selviytymiseen tarvittavia voimavaroja yksilöllä on käytettävissään.

Stressitilanteiden hallintatavat voidaan jakaa tunne- ja ongelmasuuntautuneisiin keinoihin. Tunne- suuntautuneet hallintatavat otetaan käyttöön, kun tehdyn arvon perusteella ulkoisia stressin aiheuttajia ei ole mahdollista säädellä. Tällöin negatiiviseksi ja stressaavaksi koettua tilannetta pyritään hallitsemaan säätelemällä omia tunteita. Tunteiden säätelyssä käytetään erilaisia menetelmiä, joilla pyritään vähentämään negatiivisia tunteita ja tasapainoilemaan tilanteen ehdoilla. Keskeistä on toimintakyvyn säilyttäminen hankalassakin tilanteessa. Ongelmasuuntautuneet hallintatavat muistuttavat pitkälti ongelmanratkaisua: ensiksi määritellään ongelma, toiseksi haarukoidaan vaihtoehtoiset ratkaisutavat, kolmanneksi pohditaan eri vaihtoehtojen hyötyjä ja haittoja ja lopuksi päädytään toimimaan valitun ratkaisumenetelmän mukaisesti. Ongelmasuuntautuneelle hallintatavalle on ominaista, että sen avulla pyritään joko muuttamaan ympäristöä tai toiminta suunnataan itseän. Tunne- ja ongelmasuuntautuneet hallintakeinot eivät ole toisensa poissulkevia, sillä ne voivat toimia yhdessä tilanteen hallitsemiseksi. (Lazarus & Folkman 1984, 148-154.)

Pitkäaikaistyöttömyys on usein stressaava ja poikkeuksellinen tilanne. Toimintakyvyn ylläpitämiseksi tarvitaan erilaisia toimintastrategioita. Pitkäaikaistyötön voi pyrkiä parantamaan omia työllistymismahdollisuuksiaan hakeutumalla esimerkiksi työllistämispalveluihin, hankkimalla tavoitteellista lisäkoulutusta tai tehostamalla työnhakuaan. Tällöin hän pyrkii hallitsemaan työttömyyden aikaista stressiä parantamalla omia työelämävalmiuksiaan työllistymisen edistämiseksi. Kyse on monelta osin ratkaisukeskeisestä toimintatavasta, jolla pyritään pääsemään pois negatiivisesta tilanteesta eli työttömyydestä. Jos tehokaskaan työnhaku ei tuota tuloksia, ja työtön kokee toistuvasti pettyvänsä työnhaussa, hän voi päätyä ajattelemaan, ettei työttömyydestä ole poispääsyä. Työttömyyteen on vain sopeuduttava jaksakseen. Tällöin elämänhallintastrategioiksi muodostuvat tunnesidonnaiset hallintatavat, jolloin stressaavaan tilanteeseen sopeudutaan ja siinä pyritään näkemään joitain positiivisia seikkoja negatiivisten sijaan.

2.4 Työttömyyden aikaista elämänhallintaa heikentäviä tekijöitä

Tässä tutkielmassa tarkastellaan pitkäaikaistyöttömien elämänhallintaa tukevia tekijöitä. Positiivisia tekijöitä selvitetään tarkastelemalla elämänhallintaa heikentäviä tekijöitä, joita Jaana Vastamäki (2009, 60-61) nimittää stressitekijöiksi. Aiempiin tutkimuksiin pohjautuen elämänhallintaa heikentäviä tekijöitä lähdettiin kartoittamaan adaptaation, addiktioiden, niukkuuden ja kolhujen eli heikentyneen resilienssin avulla, joiden keskeiset piirteet esitetään kappaleen lopuksi taulukossa 1.

Yhtenä työttömyyden aikaista elämänhallintaa heikentävänä tekijänä voidaan pitää adaptaatiota eli sopeutumista vallitsevaan tilanteeseen. Adaptaatio voidaan nähdä toimintaa rajaavana tekijänä. Adaptaation haittavaikutuksena on, että se estää myönteisten siirtymien aktiivisen tavoittelun, mikä vastaavasti alentaa ihmisen toimintakykyä (Saari, Meriluoto & Behm 2016b, 180). Alentunut toimintakyky voi rajoittaa työmarkkinoille osallistumista tai pahimmassa tapauksessa johtaa työkyvyttömyyteen. Työllistymisen esteitä tarkastelevassa tutkimuksessa huomioitiin, että työttömyys heikensi psyykkisistä oireista kärsivien tilannetta, mikä lisäsi masennusta ja apaattisuutta. (Parpo 2007, 48, 73.) Työllistymistä tai koulutukseen siirtymistä voidaan pitää pitkäaikaistyöttömän tavoitteellisena myönteisenä siirtymänä. Työllistymisen tavoittelun hylkäämisessä ja pitkäaikaistyöttömän roolin omaksumisessa on ennen kaikkea kyse adaptaation aiheuttamasta passivoitumisesta. Tutkielmassa tarkastellaan sopeutumisen negatiivisia vaikutuksia adaptaatioteorioiden avulla.

Vastamäen (2009, 60-61) tutkimuksen mukaan työttömyyden stressitekijät eli alkoholin ongelmakäyttö, talousongelmat ja heikentynyt työkyky vähentävät työttömyyden aikaista koherenssin tunnetta. Mainittuja stressitekijöitä kokeneilla työttömillä todettiin matala elämänhallintakyky. Heikentyneen työkyvyn ja taloudellisia huolia omaavilla työttömillä todettiin matalampi koherenssi kuin työttömillä, joita näitä ongelmia ei ollut. Lisäksi heikentyneen työkyvyn, alkoholin liiallisen käytön ja taloushuolien todettiin lisäävän psyykkistä ahdistusta ja mielialaongelmia työttömyyden aikana. Vastamäen tutkimuksessa elämänhallintaa heikensi alkoholin liikakäyttö, joten tutkielmassa yhdeksi teoreettiseksi näkökulmaksi valittiin addiktiot. Samaten elämänhallintaa kavensivat talousongelmat, joiden pohjalta valittiin niukkuutta käsitteleviä tarkastelutapoja. Heikentynyt työkyky viittaa erilaisiin terveydellisiin ongelmiin, joita voi kuvata kohdattujen kolhujen käsitteellä, jonka taustalla on teoria resilienssistä.

Seuraavaksi esitellään neljä mainittua teoriaa. Teoriat eivät ole tyhjentäviä, sillä elämähallintaa heikentäviä tekijöitä olisi varmasti mahdollista määritellä laajemminkin ja tarkastella muidenkin valittujen teorioiden kautta. Tässä tutkielmassa on päädytty neljään keskeiseen, aiemmissa tutkimuksissa esiin tulleiden stressitekijöiden ja elämähallintaa kaventavien ulottuvuuksien perusteella muodostettuun ja sosiologisesti mielenkiintoiseen teoriaan.

TAULUKKO 1. Pitkäaikaistyöttömän elämähallintaa heikentäviä tekijöitä

Adaptaatio	Sopeutuminen olemassa olevaan tilanteeseen. Pettymysten välttämiseksi ei tavoitella epävarmoiksi koettuja asioita, mikä voi johtaa myönteisten siirtymien tavoittelun välttämiseen ja toiminnan kapeuteen.
Addiktiot	Hallitsematonta toistoa, kuten päihteiden ongelmakäyttöä, jonka vuoksi yhteiskunnan toimintoihin, työhön tai koulutukseen siirtyminen voi muuttua eri syistä vaikeaksi.
Niukkuus	Taloudellinen niukkuus rajaa yksilön valintoja ja päätöksentekoa, mikä vaikuttaa negatiivisesti toimintakykyyn ja elämähallintaan.
Kolhut (ts. heikko resilienssi)	Kolhut ovat vastoinkäymisiä, jotka voivat kasautua. Resilienssiin liitettyjen ominaisuuksien vuoksi toiset kestävät kasautuvia kolhuja toisia enemmän.

2.4.1 Adaptaatio

”Happamia, sanoi kettu pihlajanmarjoista”. Sanonta kiteyttää Jon Elsterin adaptiivisten preferenssien teorian pääidean teoksessa *Sour grapes, studies in the subversion of rationality* (1985). Adaptiivisilla preferensseillä tarkoitetaan jännitteitä niiden asioiden välillä mitä halutaan ja mitkä asiat koetaan mahdollisiksi saavuttaa. Näin ollen Elsterin mukaan adaptiivisten preferenssien teorian mukaisesti toimivat ihmiset eivät edes tavoittele asioita, joiden he uskovat olevan heidän saavuttamattomissaan. (emt., 118–123.)

Sanonnan kettu määritteli pihlajanmarjat happamiksi, koska ei uskonut ulottuvansa korkealla oleviin marjoihin. Elsterin mukaan (1985, 119) ihmiset voivat pyrkiä perustelemaan itselleen saavuttamattomaksi kokemansa asiat samalla tavoin negatiivisesti. Mahdollisuuksien puitteissa oleva tavoite perustellaan itselle vastaavasti positiivisesti. Tällöin halutaan tyytyä ja sopeutua olemassa olevaan ti-

lanteeseen. Tarkoituksenmukaisella asennoitumisella ja sopeutumisella vallitseviin tilanteisiin pyritään välttämään mahdollisia pettymyksiä, joita tavoiteltavista asioista ja niihin mahdollisesti liittyvistä epäonnistumisista voisi koitua (emt., 25). Adaptiivisten preferenssien taustalla on pyrkimys tehdä rationaalisia valintoja, jotka ovat toimijan itsensä mielestä parhaita mahdollisia.

Adaptiiviset preferenssit voivat näkyä pitkäaikaistyöttömän elämässä työnhaun passiivisuutena (Parpo 2007, 58), työn tai koulutuksen välttelynä tai näiden keskeyttämisinä. Adaptiivisten preferenssien toteutumista voi kuvata Richard Hatcherin (1998) yhteiskuntaluokkanäkemykseen nojaavan rationaalisen valinnan teorian avulla. Hatcher käyttää teoriasa esimerkkinä koulutusta: eri yhteiskuntaluokkataustaiset punnitsevat koulutukseen liittyviä kustannuksia, siitä saatuja etuja ja mahdollisuuksia oman luokkansa osoittamien arvostusten näkökulmasta. Eri luokkataustaiset arvioivat samoista koulutuksista saatuja hyötyjä eri tavoin. Esimerkiksi se, että koulutuksesta aiheutuvat kustannukset ovat kaikkein tuntuvimpia pienituloisille, voi johtaa tavoittelemaan pääsyä työelämään lyhyen koulutuksen kautta. Tällöin lyhyt koulutus nähdään rationaalisenä valintana. (emt., 10–11.) Vaikka Hatcherin teoria painottaa luokkanäkemyksiä, voidaan teoriaa soveltaa pitkäaikaistyöttömyyteen ottamatta kantaa yksilön luokkataustaan. Pitkäaikaistyöttömälle tarjotun työn tai ehdotetun koulutuspaikan ulkopuolelle jättäytyminen voi olla subjektiivisesti rationaalinen valinta, sillä taustalla voi olla selkeä käsitys siitä, miten työ tai opiskelu vaikuttavat omaan tilanteeseen epäsuotuisasti. Tällöin voidaan punnita vaikkapa saadun sosiaaliturvan vaikutusta työn tai koulutukseen vastaanottamiseen, toimintaan liittyvää panostusta, epäluottamusta omaan pärjäämiseen, terveystilannetta tai monia muita, hyvinkin henkilökohtaisia tekijöitä. Taustalla voi olla pelko karenssisanktiosta, joka mahdollisesta toiminnan omaehtoisesta lopettamisesta voisi seurata, jos työssä tai koulutuksessa ei pärjätä tai viihdytä. Joskus asioiden punnitseminen voi johtaa lopputulokseen, ettei muutosta nykyiseen tilanteeseen tahdota, vaan mieluiten sopeudutaan ja jatketaan elämää entiseen tapaan. Adaptoituminen työttömänä olemiseen voidaan tällöin nähdä rationaalisempana valintana kuin epävarmaan työ- tai koulutuspaikkaan siirtyminen.

Yhtenä mielenkiintoisena näkökulmana adaptaatioon, elämänhallinnan heikentymiseen ja selviytymiseen voidaan nähdä keskustelu köyhyyskulttuuri-ilmiöstä. Köyhyyskulttuuri on alkujaan Oscar Lewisin (1965) käyttöön ottama käsite, jolla hän kuvasi New Yorkin ja Sun Juanin köyhien puertoricolaisperheiden parissa havaitsemaansa ilmiötä työn ja koulutuksen ulkopuolelle jättäytymisestä. Lewisin mukaan ilmiössä yhdistyy useita sosiaalisia, taloudellisia ja psykologisia piirteitä, joista keskeisimpiä ovat kouluttamattomuus, heikko taloudellinen tilanne ja epäluottamus yhteiskuntaa kohtaan.

Lewis (1965) korostaa, että köyhyyskulttuuri on omaan yhteiskunnalliseen asemaan sopeutumista ja toimimista sen antamista lähtökohdista käsin. Köyhyyskulttuurissa pyritään selviytymään, vaikka yhteiskunnassa määritellyt tavoitteet ja arvot todetaan vaikeaksi saavuttaa. Kyse on monelta osin omien selviytymisstrategioiden käyttämisestä yhteiskunnan vallitsevissa olosuhteissa. Kun yhteiskunnan instituutioiden tarjoamia palveluja ei koeta itselle sopiviksi tai niiden toimivuutta epäillä, luodaan omia ratkaisuja keskeisiin ongelmiin. Köyhyyskulttuuri-ilmio voidaan tältä osin liittää adaptoitumiseen ja sen tarjoamiin selviytymiskeinoihin.

Vaikka Suomessa on käyty varsin vilkasta kansalaiskeskustelua ”työnvieroksujista” ja ”sossupummeista” (kts. Saari ym. 2016a), on köyhyyskulttuuria ilmiönä Suomessa tutkittu varsin vähän (Airio & Niemelä 2002, 216; Saari 2015, 188). Ilmiöön liittyvän köyhien alaluokan yhdistäminen nykyajan suomalaiseen kontekstiin on lähtökohtaisesti nähty hedelmättömänä hyvinvointivaltion tarjoaman sosiaalipolitiikan vuoksi (Airio & Niemelä 2002, 215–216). Olemassa olevissa tutkimuksissa teemaa sivutaan kuitenkin toisenlaisin ilmauksin. Työpajanuoria ja heidän sosiaalista taustaansa tutkinut Ismo Pohjantammi (2007) sanoittaa ilmiötä ”työttömyyden sopeutumisen kulttuuriksi” ja ”työttömyyskulttuuriksi”. Terävän tutkijaryhmineen (2011, 36) tekemän tutkimuksen tuloksista ilmenee, että ”työelämää vieroksuvasta kulttuurista” ja sen ylisukupolvisuudesta ollaan tietosia pitkäaikaistyöttömien parissa työskentelevien keskuudessa, mutta ongelmaan ei kuitenkaan nähdä olevan selkeää ratkaisua.

Vaikka adaptaation osalta on korostettu sen toimintakykyä alentavaa ja täten elämänhallintaa heikentävää merkitystä, voidaan sopeutuminen nähdä monelta osin selviytymiskeinona. Roos (1987, 65-66) kuvaa vallitseviin olosuhteisiin sopeutumista yhdeksi sisäisen elämänhallinnan elementiksi. Tällöin negatiivisetkin asiat pystytään sopeuttamaan osaksi elämäntapaa. Arkipuheessa selviytymiskeinona käytetty sopeutuminen voitaneen nimetä hyväksymiseksi. Kyse ei ole niinkään vastoinkäymisten hyväksymisestä, vaan kohdalle osuneen tilanteen hyväksymisestä ja pyrkimyksestä selvitä eteenpäin. Vaikka sopeutumisella on kaksoisluonteensa, on kuitenkin ilmeisen epäselvää missä suhteessa adaptatio toimii positiivisena, elämänhallintaa tukevana tekijänä, ja milloin vastaavasti elämänhallinnan heikentäjänä. Tässä tutkielmassa pohdintoja ei ole mahdollista viedä pidemmälle, ja tutkielmassa päättyäänkin päätelmässä, että halu ja luottamus työllistyä eivät korreloi pitkäaikaistyöttömyyteen adaptoitumisen kanssa. Esimerkiksi Kuopio-pilotti -hankkeessa (2014) on koettu haasteena asiakkaiden negatiivinen asenne omaa osaamista ja tulevaisuutta kohtaan, mikä voi heijastaa adaptiivisia preferenssejä työttömyyden pitkittyessä.

2.4.2 Addiktiot

Arkielämän päivittäinen sujuvuus perustuu monelta osin erilaisiin toistuviin rutiineihin. Tottumukset ja tavat helpottavat arkea, ja toisto ylläpitää yhteiskuntajärjestystä ja normeja. Vaikka toisto ja tavat ovat luonnollinen osa arjen hallintaa, toisto voi muuttua hallitsemattomaksi ja elämää usealla tavalla rajoittavaksi toiminnoksi. Toistoa, joka on ottanut ylivallan yksilön muusta toiminnasta, kutsutaan addiktioksi. Toisto on johtanut tilanteeseen, jota yksilö ei enää hallitse. (Tammi & Raento 2013, 8.)

Kari Poikolainen (2011, 194) on listannut keskeisiä addiktioihin liittämiensä piirteitä todeten, ettei addiktioita edes voi määritellä täysin kiistattomasti. Poikolaisen mukaan addiktioille on tyypillistä, että ne antavat nopean mielihyvän tai palkinnon, ovat luonteeltaan toistuvia, vähentävät addiktoituneen kiinnostusta muihin asioihin, ylittävät sopivina pidetyt rajat, lisäävät addiktoituneeseen tai hänen läheisiinsä kohdistuvaa haittaa ja jatkuvat haitan tiedostamisesta huolimatta. Ulkopuolisten näkökulmasta addiktoituneen toiminta ei myöskään näyttäydy aina järkevänä.

Addiktioiden kohteet voivat olla hyvinkin monenlaisia. Ne voivat olla yleisesti negatiivisina pidettyjä, kuten päihteiden liikkakäyttö. Toisaalta addiktioita voi muodostua positiivisinkin pidettyihin asioihin, kuten työntekoon tai liikuntaan, jos niiden harjoittaminen on liiallista ja hallitsematonta. Addiktioiksi määriteltävät asiat voivat vaihdella eri aikakausina. (Tammi, & Raento 2013, 8.) Esimerkiksi aiemmin jatkuvaa työntekoa on pidetty osoituksena ahkeruudesta ja sisukkuudesta, mutta nykyisin hallitsemattomaan työntekoon liitetään psyykkisiä ja fyysisiä terveysriskejä. Viestintävälineiden kehityksen myötä on syntynyt uudenlaisia addiktioita, jotka liittyvät esimerkiksi nettipelaamiseen tai sosiaalisen median hallitsemattomaan käyttöön.

Juho Saaren (2015, 84) mukaan addiktioiden syyt ovat epäselviä, vaikka niitä onkin pyritty selittämään sekä yksilöllisillä että tilannesidonnaisilla tekijöillä. Yksilöllisillä syillä on viitattu addiktioita välittäviin geeneihin, persoonallisuuden piirteisiin tai hormonitekijöihin riippuvuuksien taustalla. Tilannesidonnaisilla tekijöillä on kuvattu erilaisten tilanteiden vaikutusta addiktoiden syntyyn ja olemassaoloon. Laboratoriossa tehdyissä rottakokeissa huomioitiin että rottien päihteidenkäyttö väheni kun elinympäristöä muokattiin miellyttävämmäksi. Kokeet antavat aiheita pohtia, olisivatko ihmistenkin addiktiot yhtä sidoksissa elinympäristöön. Saari (emt., 84) kuitenkin toteaa, että on varsin yksioikoista päätellä, että esimerkiksi päihderiippuvaisen olisi mahdollista vapautua addiktiosta elinympäristöä vaihtamalla.

Addiktoitumista on selitetty myös lyhytnäköisyydellä ja siihen liittyvällä arvojärjestyksen muutoksella. Tällöin on tyypillistä, että valinta vaihtoehtojen välillä suoritetaan sen mukaan, mikä kyseisellä hetkellä tuntuu parhaimmalle toimintatavalle. Näin saatetaan toimia, vaikka lyhyellä tähtämellä toiminnasta saatava etu olisi pienempi kuin mitä tulevaisuudessa olisi mahdollista saavuttaa. Rationaalinen toimija suuntaisi arvostuksen pidemmän tähtäimen suurempaan etuun, mutta addiktoitunut henkilö arvostaa pienempää etua enemmän. Näin ollen vaihtoehdoista valitaan valintahetkellä paras toimintatapa, vaikka se olisikin pitkäkatsaisesti huono vaihtoehto. (Poikolainen 2011, 195.) Rahapeleihin addiktoitunut voi mielihyvää saadakseen pelata suuren summan rahaa epärealistisin voitonodotuksin huomioimatta pelaamisen taloudellisia seurauksia. Vastaavanlaisia toimintamalleja liittyy esimerkiksi päihteidenkäyttöön tai epäterveelliseen ruokavalioon, jolloin toiminnan riskit tiedetään ja tiedostetaan, mutta hedonistinen ja lyhytaikainen nautinto sulkee pitkän aikavälin riskit tilanteen ulkopuolelle. Lyhytnäköisyys ja pitkäaikaisten tavoitteiden puute voivat liittyä ihmisen näköalattomuuteen (emt., 196), millä vastaavasti voidaan nähdä yhteyksiä adaptaatioon, jossa sopeudutaan kulloiseenkin tilanteeseen ilman myönteisten siirtymien tavoittelua (vrt. Saari 2015, 180).

Addiktioiden yhteydessä puhutaan usein tahdonheikkoudesta. Tupakkalakossa oleva voi sortua polttamaan savukkeen, mikä johtaa jälleen uuteen tupakointikierteeseen. Laihduttaja voi rasvan ja sokerin välttelyn sijaan livetä asettamastaan dieetistä. Tahdonheikkoudessa toimintaa ohjaava halu on niin voimakas, että se peittää alleen tiedon järkevästä toiminnasta ja aiemmin tehdyt päätökset. On kuitenkin syytä erottaa nämä kaksi käsitettä toisistaan, sillä siinä missä addiktioit ovat pakottavaa toimintaa, tahdonheikkouteen sisältyy mahdollisuus toimintatavan valitsemisesta. (Uusitalo 2015, 269.) Toisin sanoen addiktoituneella henkilöllä ei ole mahdollista tehdä valintoja, vaan hän toimii riippuvuutensa vankina. Näin ollen addiktioiden ja tahdonheikkouden yhteys ei ole suoraviivainen, eikä niistä ainakaan voi puhua toistensa synonyymeina.

Elämänhallintaa heikentävät addiktioit koetaan ongelmallisiksi kolmesta syystä. Ensinnäkin addiktoituneen yksilön osallistuminen yhteiskunnan toimintoihin voi muuttua vaikeaksi (Tammi & Raento 2013, 7-8). Esimerkiksi pitkäaikaistyöttömän työnhaku voi hankaloitua ja työelämään vaadittava säännöllinen päivärytmi voi kärsiä päihteidenkäytön vuoksi. Toiseksi muiden näkemykset addiktoitunutta kohtaan voivat muuttua ja hänet voidaan leimata jopa yhteiskuntakelvottomaksi (emt., 7-8). Työttömän kohdalla leimautuminen voi konkretisoitua hankaluutena päästä kontaktiin työnantajien kanssa tai edetä työnhakuprosessissa. Ongelma voi korostua pienissä yhteisöissä, kuten paikkakunnilla, jossa potentiaaliset työnhakijat ovat työnantajille tuttuja. Kolmanneksi addiktiokäyttäytymiseen

voi liittyä häpeää kontrollinmenettämisen vuoksi, mikä johtaa työnhaun ulkopuolelle jättäytymiseen (emt., 7-8).

2.4.3 Niukkuus

Pitkäaikaistyöttömien on todettu kokevan muita useammin toimeentulo-ongelmia. Huonoimmassa asemassa ovat yksin asuvat työmarkkinatuen saajat, jotka vastaavat yksin taloutensa toimeentulosta. Toimeentulo-ongelmien seurauksena vapaa-ajan harrastuksista, vaateostoksista ja mahdollisesti tarvittavien lääkkeiden hankinnoista on jouduttu luopumaan. On hyvin yleistä, että vuokrien ja laskujen maksu viivästyy, mikä pahimmillaan voi johtaa velkakierteeseen. Osa taloudellisia ongelmia kokevista pitkäaikaistyöttömistä on joutunut kokemaan jopa nälkää. (Ylikännö 2013, 59-64.) Kun taloustilanne on kireä ja vaatii jatkuvaa menojen suunnittelua tai jopa suoranaista nälässä elämistä, voi taloudellinen selviäminen rajata ympäriltään muita toimintoja. Niukkuudessa elämisellä voi täten olla suoria vaikutuksia toimintakykyyn ja elämänhallintaan.

Niukkuuden vaikutuksesta toimintakykyyn on esitetty kaksi erilaista tulkintaa. Perinteisemmän tulkinnan mukaan koulutukseen, kuntoutukseen tai työhön siirtyminen aiheuttaa kustannuksia, mikä rajoittaa toimintakykyä. Kyse on monelta osin mahdollisuusrakenteista ja niiden puitteissa toimimisesta. (Saari 2016b, 180-181.) Käytännössä tämä tarkoittaa, että työhön hakeutuminen voi vaatia bus-silippujen, työvaatteiden tai jopa kulkuneuvon hankintaa, mikä voi huonossa taloudellisessa tilanteessa olevalle osoittautua ylipääsemättömäksi ongelmaksi. Uudempaa tulkintaa niukkuuden vaikutuksista ovat tuoneet esille Sendhil Mullainathan ja Eldar Shafir (2013), jotka kuvaavat miten niukkuus vaikuttaa yksilön päätöksentekoon ja käyttäytymiseen. Niukkuudella tutkijat viittaavat tilanteeseen, jossa ihmisellä on vähemmän resursseja käytettävissään kuin mitä hän tarvitsisi. Resurssit voivat olla periaatteessa mitä vain, tyypillisimmillään aikaa, rahaa tai voimavaroja, mutta esimerkiksi ystävyys-suhteiden vähäisyys voidaan nähdä sosiaalisena niukkuutena.

Tutkijat kutsuvat ihmisen henkistä kapasiteettia ”kaistanleveydeksi” (engl. bandwidth). ”Kaistanleveys” on sateenvarjokäsite, joka mittaa kykyä huomioida asioita, tehdä hyviä päätöksiä, pitäytyä tehdyissä suunnitelmissa ja vastustaa houkutusia. Niukkuudessa eläminen kaventaa käytettävissä olevaa kaistanleveyttä, eikä kaistaa tällöin enää riittävästi täysipainoisesti muihin toimintoihin. (Mullainathan & Shafir 2013, 39-47.) Kun resursseja on niukasti ja kaistanleveys on kapea, huomio kiinnittyy siihen, mitä pidetään sillä hetkellä oman toiminnan kannalta keskeisempänä. Huomion jakautuminen

voi olla positiivista tai negatiivista. Positiivinen ”fokusoituminen” (engl. focus) olennaiseen korostuu esimerkiksi silloin, kun tiukka aikataulu tai käsillä oleva deadline auttaa työskentelemään tehokkaammin tavoitteeseen pääsemiseksi. Tällöin työskentelyä eivät rajoita ympäristön ärsykkeet tai muut häiriötekijät, joilla muuten saattaisi olla keskittymistä ja tehokkuutta vähentäviä vaikutuksia. Resurssin, kuten ajan ollessa niukka, huomio kohdistuu olennaiseen rajaten muut asiat ympäriltä. (emt., 21-27.)

Joskus ympäriltä rajautuvat asiat voivat olla kuitenkin merkittäviä tai jopa huomion keskipistettä tärkeämpiä. Tilannetta, jossa niukkuus aiheuttaa olennaisten asioiden rajautumisen huomion ulkopuolelle, tutkijat kutsuvat ”kapeakatseisuudeksi” (engl. ’tunneling’). Kyse on negatiivisesta toiminnosta, joka kiikareiden tavoin kohdistaa huomion yhteen asiaan jättäen muut asiat ulkopuolelle. (Mullainathan & Shafir 2013, 27-29.) Esimerkiksi sosiaalisia suhteitaan arvostava henkilö voi työkiireidensä takia unohtaa sovittuja menoja. Tällöin ajallisen niukkuuden vallitessa huomio kiinnittyy vain yhteen asiaan, vaikka sen ulkopuolellakin olisi arvostettavia asioita.

Mullainathan ja Shafir (2013, 13) toteavat toistuvasti, kuinka ”niukkuus valtaa mielen”. Yksi niukkuuden vallan seuraus on, että se voi johtaa helposti irrationaalsiin toimintatapoihin. Eräs toimintamalli voi syntyä, kun käytössä on ylimääräiseksi miellettyä rahaa. Ylimääräinen raha johtaa helposti höllentyneeseen rahankäyttöön ja heräteostosten tekemiseen, mikä ei todennäköisesti varakkaalle henkilölle muodostu ongelmalliseksi. Sen sijaan köyhälle ylimääräisen rahan saaminen voi luoda ylläkylläisyyden tunteen, joka johtaa irrationaaliseen ostokäyttäytymiseen säästämisen tai järkeilyyn rahankäytön sijaan. Toiminta johtaa kehään, jossa niukkuus ylläpitää niukkuutta, vaikka ylimääräisen rahan myötä tilannetta olisi mahdollista parantaa. (emt., 84–86.) Vastaavanlaisena tilanteena voidaan pitää holtitonta pikavippien ottamista, jolloin väliaikainen niukkuuden vähentyminen voi lisätä niukkuutta ja siitä koituvia ongelmia pidemmällä aikajänteellä, jos vippien takaisinmaksu häiriintyy.

Kuten todettua, viimesijaisen sosiaaliturvan avulla elävän pitkäaikaistyöttömän taloudellinen tilanne voi olla heikko ja pärjääminen hyvin vaikeaa. Niukkuuden teorian pohjalta on pääteltävissä, että työttömän jatkuvat vaikeudet selvitä arkipäivän perusmenoista, kuten asumis- ja ruokakuluista, voivat viedä voimavaroja muista toiminnoista. Selviäminen hankalassa taloudellisessa tilanteessa voi vaatia useiden ratkaisukeinojen käyttöä (ks. Ylikännö 2013, 65-68) ja suoranaista kekseliäisyyttä arjessa selviämiseen (Hirvilampi & Mäki, 126). Niukkuuden teorian mukaisesti niin sanottu kaistanleveys kapenee, koska voimavarat on ensisijaisesti valjastettava siihen, miten laskut saadaan maksettua, ja mistä ruoka saadaan hankittua edullisimmin. Taloudellinen niukkuus voi johtaa muidenkin

resurssien vähenemiseen: leipäjonossa seisominen tai ilmaisten aterioiden etsiminen voivat viedä niin henkisiä kuin fyysisiäkin voimavaroja. Muut toiminnot, kuten aktiivinen työnhaku, voivat tällöin tuntua toisarvoisille ja ylivoimaisille ponnisteluille. Aktiivinen työnhaku parantaisi mahdollisuuksia löytää työpaikka, jonka turvin taloudellinen tilanne muuttuisi todennäköisesti suotuisammaksi, mutta voimavarat ovat rajalliset. Näin ollen työttömyys voi niukkuuden alaisuudessa pitkittyä.

2.4.4 Kolhut

Kolhut ovat vakiintumaton käsite, joka kuvaa ihmisten kokemien vastoinkäymisten aiheuttamaa kuormitusta. Kolhut voivat heikentää selviytymistä ja alentaa toimintakykyä. (Saari ym. 2016, 181.) Mitä useampiin vastoinkäymisiin ihminen törmää, sitä enemmän hän kokee kolhuja. Toiset kokevat kolhuja toisia enemmän, mutta ihmiset eroavat myös siinä, kuinka paljon he kolhuja kestävät.

Kolhujen taustalla on teoria resilienssistä, joka suomennetaan sosiaalisesti kimmoisuudeksi. Usein resilienssistä käytetään ilmaisua ”sosiaalinen resilienssi”, jolla pyritään tekemään eroa käsitteen luonnontieteisiin viittaavaan alkuperään (Keck & Sakdapolrak 2013). Resilienssillä tarkoitetaan prosessia, joka kuvaa ihmisen kykyä selviytyä tai sopeutua häntä kohtaaviin akuutteihin tai pidempiaikaisiin vastoinkäymisiin (Burlison & Davis 2014, 131). Vastoinkäymiset voivat liittyä yksilöön, hänen perheeseensä tai muihin sosiaalisiin suhteisiin. Mitä enemmän vastoinkäymisiä samalle henkilölle kasautuu, sitä vaikeammaksi tilanne muodostuu (Moorhouse & Caltabiano 2007, 116). Resilienssin osalta yleisenä kiinnostuksen kohteena onkin, miksi toiset kestävät vastoinkäymisiä toisia paremmin (Burlison & Davis 2014, 131).

Resilienssiä tarkastelevan mittariston kehittäneet Gail M. Wagnild ja Heather M. Young (1993) ovat määritelleet resilienssin syntyvän kahdenlaisista ominaisuuksista. Ensinnäkin resilienssiin vaikuttavat henkilökohtaiset ominaisuudet, kuten itseluottamus, itsenäisyys, päättäväisyys, neuvokkuus ja sisukkuus. Toisena tekijänä on pidetty itsensä ja oman elämänsä hyväksymistä, johon liitetään sopeutumisen, joustavuuden ja tasapainon mekanismit. Mainitut tekijät toimivat merkittävänä suojina vastoinkäymisten kohdatessa. Zautra (2014, 185) painottaa sosiaalisten suhteiden ja saadun tuen vahvaa merkitystä resilienssin kehittymisessä. Matti Kortteinen ja Marko Elovainio (2012, 165) sen sijaan näkevät riittävän sosiaalisen integraation jopa välttämättömänä ehtona sosiaalisen resilienssin olemassaololle. Tutkijat viittaavat Kortteisen yhdessä Hannu Tuomikosken (1998) kanssa aiemmin laatimaan tutkimukseen, jonka mukaan työttömyydessä selvisivät parhaimmin ne, joilla oli riittävästi

sosiaalisia suhteita. Sosiaalisten suhteiden ja niihin sitoutuvan luottamuksen todettiin lisäävän resilienssiä työttömyyden aikana.

Sosiaalinen resilienssi voidaan jakaa kolmeen ulottuvuuteen, jotka yhdessä auttavat ymmärtämään käsitteen luonnetta. Ensinnäkin selviytymiskyvyt ('coping capacities') kuvaavat sitä, miten yksilö selviää olemassa olevin voimavarojensa turvin häntä kohtaavista vastoinkäymisistä. Toiseksi sopeutumiskyvyt ('adaptive capacities') osoittavat, kuinka yksilö oppii aiemmista kokemuksistaan ja ennakoit tulevia riskejä turvatakseen hyvinvointinsa vastoinkäymisten kohdatessa. Siinä missä selviytymiskyvyt kuvaavat yksilön toimintaa lyhyellä aikajänteellä, sopeutumiskyvyt ovat tulevaisuuteen suuntaavaa, pitkän aikavälin toimintaa. Kolmantena ulottuvuutena ovat muuntautumiskyvyt ('transformative capacities'), jotka kuvataan osallistumiseen liittyvinä kykyinä. Muuntautumiskyvyt viittaavat yhteisön ja yhteiskunnan tarjoaman tuen kautta syntyvään yksilön kykyyn kohdata vastoinkäymisiä ja ennakoit tulevia riskejä. (Keck & Sakdapolrak 2012, 10-11.)

Resilienssi kuvaa hyvin tilannetta, jossa ongelmilla on tapana kasautua. Esimerkkinä tällaisesta tilanteesta on pitkäaikaistyöttömyys. Pitkäaikaistyöttömillä stressi, asunto-ongelmat ja tyytymättömyys terveyspalvelujen saatavuuteen kietoutuvat taloudellisen niukkuuden ympärille (Kauppinen ym. 2010, 244-246). Resilienssin ja työttömyyden yhteyttä tutkineet Anne Moorhouse ja Marie L. Calabiano (2007) toteavat, että resilienssi auttaa selviytymään työttömyydessä ja vähentää tuloksettoman työnhaun aiheuttamaa masennusta. Tutkimuksen mukaan resilienssiin liitetyt ominaisuudet, kuten hyvä itseluottamus, itsenäisyys, päättäväisyys, kekseliäisyys ja sinnikkyys yhdessä positiivisten asenteiden kanssa tukivat määrätietoista työnhakua. Yhtä lailla resilienssin merkitys korostui tutkimuksessa (Lim, Chen, Aw & Tan 2015), jossa tarkasteltiin työnhakuun kyllästymistä ja väsymistä pitkän työttömyyden aikana. Tulosten mukaan väsyminen työnhakuun on vähäisempää, jos yksilöllä riittävästi sosiaalisten suhteita ja ainoastaan vähäinen määrä taloudellisia huolia. Työttömän omaamat psykologiset pääomat tukivat tehokasta ja laadukasta työnhakua. Tutkimuksessa korostuivat pystyvyyden, toivon ja optimismin tunteet yhdessä resilienssin kanssa. Näin ollen voi päätellä, että vahvan resilienssien omaavilla työttömillä on voimavaroja jatkaa sinnikästä työnhakua vastoinkäymisistä huolimatta. Hyvän resilienssin ja sitä tukevia tunteita omaavat työttömät ovat työhaussa edullisemmassa asemassa verrattuna niihin, joiden työnhakumotivaatio ja -voimavarat vähenevät työttömyyden, kasautuvien ongelmien ja tuloksettoman työnhaun myötä.

3 TUTKIELMAN TOTEUTUS

Tutkielma on luonteeltaan kvalitatiivinen. Kvalitatiivisen tutkimusmenetelmän avulla pyritään parhaiten tavoittamaan kohderyhmän itse määrittelemiä työllistymisen esteitä ja luomaan käsitystä työttömyydessä selviytymisestä. Laadullisen tutkimusperinteen ideana on pyrkiä antamaan tutkittavalle ilmiölle mielekäs tulkinta tai ymmärtämään kohteen toimintaa (Tuomi & Sarajärvi 2011, 85). Tutkielmassa selvitetään pitkäaikaistyöttömien itse kokemiaan työllistymisen esteitä ja tekijöitä, jotka tukevat työttömyyden aikaista elämänhallintaa ja selviytymistä.

Tutkimuksessa tietoa kannattaa hankkia niiltä, jotka tietävät paljon tutkittavasta ilmiöstä, ja joilla on kokemusta aiheesta (Tuomi & Sarajärvi 2011, 85). Tutkielman kohderyhmänä ovat pitkäaikaistyöttömät, sillä työttömyydestä haluttiin saada omakohtaisesti koettua tietoa. Aineistona käytetään puolistrukturoituja yksilöhaastatteluja. Kaikki haastateltavat rekrytoitiin Kuopio-pilotti -hankkeen asiakkaista. Aineistonkeruun suorittamiseksi haettiin tutkimuslupa Kuopion kaupungilta. Lupa myönnettiin 2.2.2015.

Haastateltavien hankinta tapahtui Kuopio-Pilotti-hankkeen yhteyshenkilön kautta tietosuojakäytäntöjen takia. Kuopio-pilotin työhönohjaajat esittivät palveluohjausasiakkailleen haastattelupyyntöjä vuoden 2015 kevään aikana. Osa haastateltavista sai etukäteen tiedotteen, jossa kerrottiin haastattelujen käsittelevän työllistymisen esteitä ja työttömyyden kokemuksia. Tiedotteessa korostettiin haastattelun luottamuksellisuutta, anonymiteettia ja kerrottiin haastattelun nauhoittamisesta ja aineiston säilytyksestä. Tiedotteen pyrkimyksenä oli motivoida haastateltavia osallistumaan haastatteluun ja toimia samalla konkreettisena muistipaperina. Työhönohjaajat sopivat haastateltavien kanssa haastatteluajat, ja haastattelut suoritettiin Kuopio-pilotin tiloissa tai muualla haastateltavan kannalta sopivassa paikassa Kuopion alueella.

Aineistonkeruu aloitettiin maaliskuun alussa 2015, jolloin tehtiin yksi esihaastattelu haastattelulomakkeen testaamiseksi ja parantelemiseksi. Koska haastattelun myötä todettiin, ettei tarvetta suurempiin muutoksiin ollut, esihaastattelu otettiin osaksi aineistoa. Haastatteluja tehtiin kevään ja alkukesän 2015 aikana. Haastattelujen kerääminen lopetettiin, kun tutkittavat teemat alkoivat toistua aineistossa. Lisäksi asiakkaiden saaminen haastateltaviksi alkoi ehtyä kesää kohti ja peruuntumiset lisääntyivät. Tällöin aineisto todettiin kuitenkin riittäväksi tutkimusongelmien ratkaisemiseksi.

Haastattelutilanteen aluksi haastateltavalle esiteltiin haastattelusopimuksen sisältö (liite 1) ja kerrottiin haastattelun tavoitteesta, nauhoittamisesta, tutkimuseettisistä toimintatavoista ja aineiston mahdollisesta jatkokäytöstä. Haastattelut nauhoitettiin litteroinnin mahdollistamiseksi. Haastattelut suoritettiin haastattelurungon (liite 2) avulla, joka on laadittu yhdessä ”Suomalaisten selviytyminen”-hankkeeseen osallistuneiden asiantuntijoiden kanssa yhteistyössä. Haastattelurunkoa käytettiin, työllistymisen esteitä kartoittavia kysymyksiä lukuun ottamatta, valtakunnallisesti.

Haastattelurunko jakautuu taustakysymyksiin, neljän teoreettisen tradition pohjalta laadittuihin kysymyksiin ja työllistämisen esteitä kartoittaviin kysymyksiin. Resilienssiin pohjautuvilla kysymyksillä selvitetään työnhakuaktiivisuutta, koettuja vastoinkäymisiä, elämän hyviä asioita, sosiaalisia suhteita ja saatua tukea. Adaptaatioteorioihin liittyen hahmotellaan kuvaa työn ja työttömyyden vaikutuksesta arkeen ja halukkuudesta palata työelämään. Niukkuuden teorian pohjalta laaditut kysymykset selvittävät pitkäaikaistyöttömän taloudellista tilannetta ja rahankäyttöä. Addiktioihin liittyvä osio selvittää elämänhallintaa haittaavia tapoja ja päivärytmiä. Vaikka neljän tradition pohjalta laadittujen kysymysten avulla pystyttiin osittain saamaan käsitystä haastateltavien itse kokemistaan työllistymisen esteistä, haastattelurunkoon lisättiin osio, jossa selvitetään tarkemmin koettuja työllistymisen esteitä, työperäistä muuttovalmiutta ja osa-aikatyön vastaanottamishalukkuutta. Muuttovalmiutta ja osa-aikatyön vastaanottamishalukkuutta tarkastelevat kysymykset muotoiltiin Kuopio-pilotin työntekijöiden huomioiden perusteella.

Puolistrukturoitujen haastattelujen etuna voitiin pitää henkilökohtaista kontaktia haastateltavan kanssa, jolloin kysymyksiä oli mahdollista tarkentaa, selventää ja varioida kunkin haastateltavan tilanteen mukaan. Ihmiset reagoivat eri tavoin henkilökohtaisiin kysymyksiin: siinä missä toisille esimerkiksi taloudellisista ongelmista puhuminen oli luontevaa, toiset kokivat kysymykset ahdistavina, ja ne aiheuttivat tunnereaktioita. Työttömyyteen liittyvien kysymysten sensitiivisyys huomioitiin jo haastatteluihin valmistautuessa, mutta erityisesti haastattelutilanteessa pidettiin huolta siitä, ettei haastattelu nosta haastateltavalle liian kipeitä asioita mieleen. Haastattelutilanteessa oli mahdollista muuttaa kysymysten järjestystä ja pyrkiä ”tasoittelemaan” tunnekuohuja siirtymällä aiheesta toiseen, mitä voidaan pitää kasvokkaisen, puolistrukturoidun haastattelun etuna.

On tiedettyä, että pitkäaikaistyöttömät joutuvat asioimaan virastoissa säännöllisesti ja kertaamaan omaan työttömyyteensä liittyviä asioita joskus kyllästymiseen asti. Tutkielmahaastattelutilanne pyrittiin pitämään epämuodollisena, joskin hallittuna keskustelutuokiona, jossa haastateltava sai mah-

dollisuuden kertoa omasta arjestaan. Moni piti haastattelua hyvänä kokemuksena, joka auttoi jäsen-
telemään omia kokemuksia. Haastattelijana koin, että minut otettiin hyvin vastaan haastattelutilan-
teissa. Vaikka haastattelutilanteet olivat tuttuja, toisinaan oli vaativaa suhtautua objektiivisesti tilan-
teissa, joissa haastateltava kertoi henkilökohtaisista perheongelmista, koki tunnekuohuja tai haastoi
väittelyyn haastattelun aikana. Vaikka tämän kaltaisissa tilanteissa tiedostin vahvasti, etten ollut te-
rapeutin saati vastaväittäjän roolissa, en voi väittää, etteivätkö tilanteet jääneet mieleeni pitkäksi ai-
kaa. Haastatteluihin valmistautuessani ja niiden kuluessa pyysin ja sain käytännön ohjeistusta sekä
Kuopio-Pilotin että yhteiskuntatieteiden laitoksen henkilökunnalta.

3.1 Tutkielman aineisto

Haastateltaviksi valikoitui 12 Kuopio-pilotti –hankkeen asiakasta, joista kuusi oli naisia ja kuusi mie-
hiä. Haastateltavat olivat 30–55 –vuotiaita. Kuopio-pilotti –hankkeen kohderyhmänä olivat 30-55 –
vuotiaat, joten tutkielman aineisto vastasi laajuudeltaan hankkeen kohderyhmää. Haastateltavien kou-
lustusaso vaihteli vähimmäisoppivelvollisuuden suorittamisesta yliopistotutkintoon. Mukana oli hen-
kilöitä, joilla oli useampi tutkinto, ja muutama oli haastatteluhetkellä suunnittelemassa alanvaihtoa
tai opiskeli omaehtoisesti.

Haastateltavia yhdisti työttömyys ja asiakkuus Kuopio-Pilotti-hankkeessa. Kuopio-pilotin kohderyh-
mänä olivat ensisijaisesti 500 päivää työttömänä olleet, mutta asiakkaina oli myös vähemmän aikaa
työttömänä olleita, mikäli heillä oli riski syrjäytyä työmarkkinoilta. Hankkeen kohderyhmästä olivat
rajautuneet pois pääsääntöisesti lyhytaikaisesti työttömänä olleet sekä päihdeongelmien että pysyvän
sairauden takia työmarkkinoiden ulkopuolella olevat. Rajauksesta huolimatta hankkeessa oli mukana
asiakkaita, joilla oli työrajoitteita terveyden tai päihdeongelman takia.

Haastateltavien valinnan tärkein kriteeri oli asiakkuus työllistämishankkeessa, ei työttömyyden kesto,
vaikka hankkeen asiakkaat olivat pääsääntöisesti pitkäaikaistyöttömiä. Pitkäaikaistyöttömyydellä vii-
tataan yli vuoden pituiseen työttömyysjaksoon. Haastateltavilla oli eroja työttömyysaikojen pituuk-
sissa: osalla oli takanaan vuosien työttömyys, kun taas muutama oli ollut työttömänä alle vuoden.
Osalla oli ollut toistuvia työttömyysjaksoja ja työllistämiskaksoja tarjotuilla tuilla, mutta osalla oli
ollut takana pitkiäkin työsuhteita.

Haastateltavien saama sosiaalietuus vaihteli yhdestä saadusta tuesta usean eri tuen yhdistelmään. Valtaosan tulo koostui työmarkkinatuesta ja asumistuesta. Muutamat saivat ansiosidonnaista päivärahaa, peruspäivärahaa, osatyökyvyttömyyseläkettä tai toimeentulotukea. Lähes jokaisella osan tulosta muodosti asumistuki. Muutama haastateltava työskenteli satunnaisesti. Haastateltavien taustatiedot on esitetty koostetusti taulukossa 2.

TAULUKKO 2. Haastateltavien taustatietoja

Sukupuoli	Ikä	Perhetilanne	Pääasiallinen tulonlähde
nainen (n=6) mies (n=6)	30-35v. (n=4) 36-41v. (n=4) 42-47v. (n=1) 48-53v. (n=1) 54-59v. (n=2)	yksin asuva (n= 5) yksin asuva, parisuhteessa (n=1) yksinhuoltaja (n=1) avoliitossa (n=3) avioliitossa (n=2)	ansiosidonnainen päiväraha (n= 2) työmarkkinatuki (n= 6) peruspäiväraha (n= 3) osatyökyvyttömyyseläke (n=1)
			Muut tulonlähteet
			asumistuki toimeentulotuki satunnaiset työtulot muu (elatusmaksut)

3.2 Aineiston rajoitteet ja erityispiirteet

Kuopio-pilotti –hankkeen asiakkaat olivat ohjautuneet hankkeeseen pääasiassa Työ- ja elinkeinotoimiston kautta. Osa asiakkaista oli tullut hankkeeseen sosiaalitoimiston, lehti-ilmoitusten ja 500 päivää työmarkkinatukea saaneiden asiakaslistojen seulonnan kautta. (Kuopio-pilotti 2013.) Asiakkaat olivat hankkeessa mukana vapaaehtoisesti, sillä hankkeeseen osallistumiseen tai asiakkuuden jatkamiseen ei liittynyt työvoimapolitiittista osallistumisvelvoitetta. Myöskään asiakkuuden päättäminen ei aiheuttanut karensisanktiota. Vapaaehtoisuuden pohjalta voi päätellä, että Kuopio-pilotti -työllistymishankkeeseen valikoituivat ne, jotka halusivat työllistyä tai muilla tavoin hyötyä osallistumisesta. Hankkeen ulkopuolelle jääneet pitkäaikaistyöttömät eivät olleet syystä tai toisesta saaneet tietoa hankkeeseen osallistumisesta tai eivät olleet kiinnostuneita asiakkuudesta. Osa pitkäaikaistyöttömistä on voinut tuntea epäluottamusta hankkeen kautta saatavia työllistymismahdollisuuksiin kohtaan ja on pyrkinyt työllistymään omatoimisesti tai työvoimapalveluiden avulla. Tutkielman aineiston rajoitteena tulee huomioida, että Kuopio-pilotti –hankkeen ulkopuolelle jäi todennäköisesti niitä, jotka ha-

luavat elää vapaaehtoisesti viimesijaisen sosiaaliturvan varassa ilman työllistymistavoitetta. Sosiaaliturvan varassa vapaaehtoisesti elävät voivat pyrkiä välttämään ylimääräisiä ja erityisesti vapaaehtoisia viranomaisomaiskontakteja. Toisaalta on kuitenkin huomioitava, että hankkeeseen osallistuminen ja työllistymis- tai koulutushalukkuuden ilmaiseminen on joissain tapauksissa voinut heijastaa näennäistä, sosiaalisesti hyväksytyä ja odotettua pitkäaikaistyöttömänä toimimisen tapaa (vrt. Dunn 2013). Näin ollen pelkän hankkeeseen osallistumisen pohjalta ei voi tehdä kattavia päätelmiä asiakkaan työnhaku- tai työllistymismotivaatiosta. Erityisesti työllistymismotivaation tarkastelu vaatisi seurantaan tilanteessa, jossa työttömälle tarjoutuisi mahdollisuus aloittaa työ.

Vaikka Kuopio-pilotti -hanke kattoi useamman pohjoissavolaisen kunnan, haastateltavat valittiin Kuopion alueen asiakkaista. Valinta on perusteltu, sillä Kuopion osalta työllistymishankkeen tavoiteltu asiakasmäärä vuosille 2014–2015 oli paikkakuntaakohtaisesti alueen suurin, eli yhteensä 72,6 % koko alueen asiakasmäärästä (Kuopio-pilotti 2013). Kuopion maantieteellisestä laajuudesta huolimatta haastatteluihin ei valikoitunut pitkäaikaistyöttömiä Kuopion kaupunkialueen ulkopuolelta, esimerkiksi Nilsistä, joka nähtiin hankkeessa ongelmallisena pitkäaikaistyöttömien kulkuyhteyksien takia (emt.). Koska kaikkia haastatteluja ei pystytty toteuttamaan osana asiakkaille kuuluvia ohjauskäyntejä, omakustanteinen matka kaupungin kauemmista osista olisi todennäköisesti muodostunut haastatteluun saapumisen esteeksi. Lisäksi haastattelijan resurssit rajasivat haastattelujen suorittamisen kaupunkialueelle.

Kaikista hankkeen osallistujia koskevista rajoituksista viimeisimpänä tulee huomioida haastateltavien oma suostumus haastattelututkimukseen. Hankkeen asiakkaat saattoivat kokea epäluottamusta heitä koskevien tietojen käsittelyä kohtaan, kuten pelätä henkilökohtaisten tietojen joutumista väärin käsiin. Vaikka osa asiakkaista oli tottunut olemaan haasteltavina eri tilanteissa työttömyysaikanaan, voidaan ylimääräiset haastattelutilanteet kokea epämiellyttävinä ja turhauttavina. Toisille oman elämäntilanteen käsittely voi olla ahdistavaa. Toisaalta parhaimmassa tapauksessa omista kokemuksista kertominen haastattelutilanteessa voidaan kokea positiivisena oman äänen esille tuomisena ja vastapainona viranomaishaastatteluille. Haastateltavan aiemmat kokemukset vastaavan kaltaisista haastattelutilanteista tai ymmärrys akateemisia tutkielmia kohtaan voivat vaikuttaa positiivisesti osallistumishalukkuuteen.

Lopulta haastatteluihin valikoituivat ne, joilla oli mahdollisuus saapua haastatteluihin omalla ajallaan, sillä vain osa haastatteluista oli mahdollista suorittaa asiakasohjauskäyntien yhteydessä. Vapaaehtoinen saapuminen haastattelupaikalle ilman ohjausaikaa saattoi vähentää kävelyetäisyyttä kauempana

asuvien mahdollisuutta saapua paikalle esimerkiksi matkakustannusten vuoksi. Omalla ajalla annettu haastattelu vaati motivaation saapua paikalle ja mahdollisesti myös päiväohjelman suunnittelua.

3.3 Analyysi

Haastattelujen jälkeen haastattelunauhut kirjoitettiin puhtaaksi ja tallennettiin tekstitiedostoiksi. Litterointi suoritettiin sanatarkasti, huomioiden täytesanat, toistot, merkittävimmät tauot, minimipalautteet ja keskeisimmät tunteiden ilmaisut. Haastatteluissa nimetyt työpaikat, henkilöt ja muut tunnistettavat maininnat tehtiin anonyymeiksi. Litteroinnissa huomioitiin aineiston mahdollinen jatkokäyttö.

Aineistoon tutustumisen jälkeen analysointimenetelmäksi valittiin sisällönanalyysi. Työllistymisen esteitä analysoitaessa käytettiin aineistolähtöistä sisällönanalyysimenetelmää. Aineistolähtöisessä sisällönanalyysissä lähtökohtana on aineisto, josta muodostetaan analysoitavia yksiköjä tehtävänasettelun mukaisesti. Aiemmin muodostetut teoriat eivät ohjaa analyysiprosessia. (Tuomi ja Sarajärvi 2011, 95.)

Pitkäaikaistyöttömien elämänhallinnan analyysitavaksi valittiin teoriaohjaava sisällönanalyysi, jota jatkettiin teemoittelun kautta typologisointiin. Tuomen ja Sarajärven (2011, 96–97) kuvauksen mukaan teoriaohjaavassa sisällönanalyysissä on näkyvissä aiemmin muodostettu teoria tai tieto, mutta tavoitteena ei ole testata teoriaa, vaan luoda uudenlaisia ajattelutapoja. Teoriaohjaava analyysi on sekoitus aineistolähtöistä analyysia ja valmiita teorioita, ja tämä synteesi näkyy tutkimuksellisessa ajatusprosessissa. Tutkielman analyysissä muodostettiin synteesi neljän keskeisen teoriasuuntauksen ja aineistolähtöisyyden välillä, eli neljä teoriaa ohjasivat väljästi analyysiprosessia. Analyysissä käytettiin teemoittelua, jonka avulla aineistoa lajiteltiin ja saatiin tuloksia raportoivaksi. Teemoittelua päätettiin vielä jatkaa tyypittelyyn. Saaranen-Kauppinen ja Puusniekan (2009, 108) mukaan tyypittelyllä pyritään tiivistämään haastateltavien tarjoamaa informaatiota tyyppeihin, joissa yhdistyy haastateltavien vastauksissa esiintyviä tyypillisiä elementtejä. Tyypittelyä voidaankin pitää aineiston läpileikkauksena tai tiivistämisenä. Työttömyyden aikaiseen elämänhallintaan vaikuttavien tekijöiden typologisoinnissa on tarkasteltu neljää teoriasuuntausta ja niiden sijoittumista tyyppeihin.

Kaikissa analyysivaiheissa käytettiin apuna laadullisen aineiston analyysiin tarkoitettua Atlas.ti – tietokoneohjelmaa. Ohjelma ei suorita analyysiä, vaan toimii aineiston käsittelyä ja tarkastelua helpottavana työkaluna. Analyysiohjelma auttoi luokittelemaan aineistoa pienempiin kokonaisuuksiin, mikä mahdollisti aineiston hallinnan ja analyysin tekemisen. Analyysin tekemisessä tosin käytettiin

myös ”muistipaperia” analyysiohjelman tukena. Atlas.ti –ohjelmaa on mahdollista hyödyntää monipuolisemmin kuin tässä tutkielmassa on tehty, mutta jo käytetyilläkin menetelmillä saatiin merkittävää hyötyä ja varmuutta analyysin tekoon.

Analyysi aloitettiin redusoimalla eli pelkistämällä koko aineisto. Jokainen haastattelu jaettiin ajatus- tai asiakokonaisuuksittain osiin, jotka pelkistettiin muutaman sanan yksityiskohtaisiin, osiota kuvaaviin ilmauksiin. Aineisto käytiin systemaattisesti läpi, jotta tutkijan subjektiivisen valikoivuuden vaikutus tuloksiin vältettäisiin. Itse analyysi jaettiin kahteen hermeneuttiseen yksikköön Atlas-ohjelmassa tutkimusongelmien perusteella, ja analyysi suoritettiin kahdessa osassa.

Analyysin ensimmäisessä osassa tarkasteltiin koettuja työllistymisen esteitä, työperäistä muuttohalukkuutta ja halukkuutta vastaanottaa osa-aikatyötä. Analyysi toteutettiin neliportaisena redusoinnista klusterointiin ja edelleen ylä- ja pääkäsitteiden abstrahointiin, joskin muuttohalukkuuden ja osa-aikatyön vastaanottamishalukkuuden kohdalla koodien vähäisyyden vuoksi analyysiä toteutettiin oppikirjamallia soveltaen (vrt. Tuomi & Sarajärvi 2011, 108–113). Jo redusointi- eli pelkistämävaiheessa aineistosta oli eroteltu osa-alueet, jotka käsitelivät työllistymisen esteitä, työperäistä muuttoa ja osa-aikatyötä. Keskustelukohdat oli merkitty tunnistettavain etuliittein analysoinnin helpottamiseksi. Kukin kolmesta aihealueesta (koetut työllistymisen esteet, muuttohalukkuus, halukkuus vastaanottaa osa-aikatyötä) jaettiin koodien perusteella omiksi perheikseen, joita käsiteltiin erillään muista perheistä. Koettujen työllistymisen esteiden analyysin ensimmäisessä vaiheessa perheiden sisällä tehtiin karkeaa jakoa koodien välillä erottelevien tekijöiden perusteella. Ryhmittelyä jatkettiin etsimällä koodoja yhdistäviä ja erottelevia tekijöitä, joiden mukaan koodit jaettiin yhdeksään erilaiseen ryhmään. Ryhmille annettiin niitä kuvaavat nimet: muutokset terveydessä, työnhakutaidot, omat vaatimukset, oma toiminta, työn ja osaamisen kohtaanto-ongelmat, kova kilpailu työpaikoista, työelämän muutokset, työnantajien toiminta ja vaatimukset ja viimeisenä työpaikkojen puute omalla alueella tai alalla. Seuraavassa vaiheessa ryhmiä yhdisteltiin samankaltaisuuteen perustuen viiteen ylempään, nimettyyn ryhmään: terveys, odotukset ja vaatimukset, työnhakuresurssit, työpaikkojen saatavuus ja työelämälähtöiset esteet.

Muutto- ja osa-aikatyöhalukkuuden analyysi noudatti hieman yksinkertaisempaa mallia. Kummastakin aihealueesta muodostettiin omat perheet, joiden sisällä koodoja tarkasteltiin. Molempien kohdalta koodit jaettiin aluksi karkeasti ”kyllä”, ”ei”, ”ehkä” –ryhmiin suhtautumistavan mukaan. Tosin ”ehkä” ja ”ei” –vaihtoehdot ehdollistuivat toisiinsa niin vahvasti, että niitä tarkasteltiin yhtenäisenä

ryhmänä. Ryhmien välisiä eroja ja niiden sisällä asetettuja ehtoja tarkasteltiin muutto- ja osa-aikatyöhalukkuuden selvittämiseksi.

Analyysin toisessa osassa aineistosta aiemmin pelkistetyt koodit koodattiin neljän teoreettisen suuntauksen, adaptaation, addiktioiden, niukkuuden ja resilienssin mukaisesti työttömyyden aikaisen elämänhallinnan selvittämiseksi. Kullekin pelkistetylle koodille annettiin tunnistettava etutunnus analyysin helpottamiseksi. Kun aineisto oli koodattu läpi, se ryhmiteltiin neljän annetun teorian mukaisesti omiksi perheikseen. Kunkin perheen sisällä koodit ryhmiteltiin omiksi teemoikseen, joista tehtiin edelleen uusia perheitä. Esimerkiksi addiktioiden kohdalla eroteltiin pähteisiin liittyvä puhe omaksi perheekseen, jonka sisällä jaoteltiin vielä erilaiset suhtautumistavat pähteisiin. Näin ollen kunkin teorian pohjalta muodostettuja perheitä teemoiteltiin pienempiin yksiköihin, joiden sisältä pyrittiin löytämään yhtäläisyyksiä, eroja ja asioiden linkittymisiä toisiinsa. Alateemojen keskinäisiä esiintymistiheyksiä vertailtaessa käytettiin apuna kvantifiointia. Haastattelujen vähäisen määrän ansiosta analyysitapa todettiin toimivaksi ja hallittavaksi. Aineistosta muodostetut havainnot raportoitiin väljästi neljään teoriaan perustuvina kappaleina, ja autenttisuuden korostamiseksi raportointia täydennettiin sitaateilla.

Eräänlaisena yhteenvetona ja koosteena johtopäätösten pohjaksi aineistosta saatuja tuloksia päätettiin vielä tyypitellä kolmen erilaisen pääotsikon alle: hyvin pärjäävät, kohtalaisesti pärjäävät ja huonosti pärjäävät. Typologisoinnin tavoitteena on pyrkiä löytämään kuhunkin tyyppiin sisältyviä yhteisiä elementtejä, tuomaan esille aiheeseen liittyviä olennaisia piirteitä (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2009, 94) ja nostamaan esille ihmisten erilaisia toimintatapoja (Alasuutari 2011, 72). Tyypittelyn tavoitteena oli muodostaa yksinkertaistettu synteesi erilaisista tavoista pärjätä työttömyyden aikana. Tyypeissä on yhdistelty haastatteluissa ilmentyneitä samanlaisuuksia. Keskeistä on, että saadut tyypit kuvaavat koko aineistoa, vaikka tyypeissä on mukana myös kokonaisuuksia yksittäisiltä haastateltavilta osin kuin ne toistuivat aineistossa. Typologisoinnin myötä saatiin koostettua eräänlaisia ideaalityyppejä, jotka eivät sellaisenaan esiinny aineistossa, mutta tuovat aineistosta nousevia keskeisiä piirteitä koostetusti esille.

Perti Alasuutarin (2011, 70) mukaan aineiston tyypittely aloitetaan selvittämällä, voiko aineistoa jakaa kahteen tai useampaan osaan määriteltyjen erottelukriteerien avulla. Tyypittelyn tavoitteena on tilanne, jossa kaikki aineistossa esiintyvät tapaukset löytävät oman lokeronsa. Aineistosta nousi keskeisesti esille taloudelliseen tilanteeseen perustuva jako, hyvin ja huonosti toimeentulevat, ja lisäksi näiden väliin jäävä kolmas, kohtalaisesti toimeentulevien ryhmä. Toimeentuloon perustuvaa jaottelua

päätettiin käyttää tyypittelyn pohjana, koska se erotteli pärjäämiseen liittyvää puhetta selkeästi toisensa poissulkeviin ryhmiin. Jaottelua jatkettiin käymällä kaikki teemat läpi ja tarkastelemalla niissä esiintyviä teemojen sisäisiä samankaltaisuuksia ja eroavaisuuksia. Joitakin teemoja yhdisteltiin. Kustakin kolmesta tyyppistä luotiin ideaalityypikertomus, joka tuo esille kunkin tyypin keskeisimmät ja yleisimmät elämänhallintaan liittyvät tekijät, jotka pohjautuvat taloudelliseen tilanteeseen. Taloudellisiin tekijöihin pohjautuvaa jaottelua voidaan pitää aineiston kannalta kuvaavana, sillä taloudellinen tilanne korostui haastateltavien puheissa heidän kuvatessaan työttömyyttään. Tyypittelyn pohjana olisi toki voinut käyttää muitakin kriteerejä, jolloin tyypittely olisi muodostunut erilaiseksi. Jos aineisto olisi ollut laajempi, parisuhdestatuksen pohjalta tehty tyypittely olisi ollut kiinnostava vaihtoehto laaditulle tyypittelylle.

Alasuutari (2011, 44-47) kuvaa laadullisen analyysin tekemistä dekkarikirjallisuudesta tutuin käsittein. Jotta arvoitus saadaan ratkaistuksi, tarvitaan havaintoja ja johtolankoja. Alasuutari jakaa laadullisen tutkimusanalyysiin kahteen vaiheeseen, havaintojen pelkistämiseen ja arvoituksen ratkaisemiseen. Havaintojen pelkistäminen tarkoittaa saatujen havaintojen yhdistelyä, joka jo vie ongelmanratkaisua eteenpäin, mutta se ei vielä ratkaise arvoitusta. Vasta saatujen havaintojen kutouttaminen aiempien tutkimusten ja teorioiden kanssa ja niiden pohjalta tehty tulkinta luovat mahdollisuuden ratkaisun löytämiseen. Tässä tutkielmassa arvoituksen ratkaisemiseksi on pyritty tuomaan tulkintaa ja yhteyksiä aiempiin tutkimuksiin, eli tarvittavia johtolankoja, esille jo havaintojen yhteydessä.

4 TULOKSET

Kappaleen aluksi esitellään aineistossa painottuneet koetut työllistymisen esteet viiteen eri kategoriin ryhmiteltyinä. Esteiden lisäksi selvitetään haastateltavien työperäistä muuttohalukkuutta ja halua tehdä osa-aikatyötä. Toisessa osiossa (kappale 4.2) esitellään pitkäaikaistyöttömien elämänhallintaa neljän teoreettisen näkökulman pohjalta jaoteltuna. Elämänhallinnasta muodostetaan kolme pärjääjätyyppiä. Kappaleen lopuksi laaditaan tuloksista yhteenvedot ja pohditaan tutkielman toteutusta eettisestä näkökulmasta.

4.1 Koetut työllistymisen esteet

Haastateltavat mainitsivat joko yhden tai useampia esteitä omalle työllistymiselleen. Yli puolet haastateltavista koki työllistymisen esteitä löytyvän sekä itseän että ympäristöön liittyvistä tekijöistä. Haastateltavien joukossa oli muutamia, jotka näkivät työttömyytensä johtuvan joko täysin omasta toiminnasta tai työelämästä. Määrällisesti itsestä ja työelämästä johtuvia syitä mainittiin saman verran.

Puutteelliset työnhakuresurssit

Mainituista työllistymisen esteistä korostui selkeästi puutteellisiksi työnhakuresursseiksi nimetty ryhmä. Ryhmä sisältää työnhakutaitoihin ja työn ja osaamisen kohtaantoon liittyviä ongelmia, jotka koettiin ainoiksi tai muiden esteiden kanssa yhdessä esiintyviksi syiksi työttömyyden pitkittymiseen.

Aiempi työ tai työkokemus saattoivat asettaa työnhauulle rajoja, sillä hankitun työkokemuksen siirrettävyys toisiin työtehtäviin tuntui ongelmallisena työpaikka- ja toimialasidonnaisten kvalifikaatiovaatimusten vuoksi. Aiempaa kokemusta haluttiin kuitenkin hyödyntää uudessa työssä. Useamman erilaisen työkokemuksen yhdistäminen työhakua tukevaksi kokonaisuudeksi tuotti eräälle haastateltavalle haasteita. Selkeää kuvaa siitä, millaisia työtehtäviä omalla osaamisella kannattaisi hakea, ei ollut syntynyt. Usea haastateltava tosin totesi saaneensa hankkeessa mukanaolosta uusia ideoita ja konkreettisia vinkkejä työhakua varten.

Vaikka useampi haastateltava oli valmis ottamaan työtä vastaan oman osaamisensa ulkopuolelta ja työssä oppimaan uutta, asetettiin työnhauille myös selkeitä rajoitteita. Aiemman työkokemuksen asettamat rajat saattoivat konkretisoitua siinä, millaisia työtehtäviä haluttiin suosia tai välttää. Eräs haastateltava teki selvän rajan, ettei vastaanottaisi puhelinmyyntityötä aiemman epämieluisan kokemuksen perusteella. Toisaalta toinen haastateltava koki, että aiempi työskentely esimiestehtävissä toimi rasiitteena hakea alemman tason tehtäviin, mikä ei tuntunut mielekkäällekkään oman urakehityksen kannalta. Rajojen asettamisen taustalla tuntui olevan selkeä käsitys siitä, millainen vaikutus kullakin työllä olisi omalle urakehitykselle.

Usea haastateltava piti omaa koulutustaan riittävänä työnhakua ajatellen eikä kokenut tarvetta hankkia lisäkoulutusta. Koulutuksen puutetta ei nähty esteenä työllistymiselle, mutta toisaalta kaikilla haastateltavilla oli kahta henkilöä lukuun ottamatta vähintään ammatillinen koulutus ja jonkin verran työkokemusta omalta koulutusosalta. Henkilöt, joilla ei ollut ammatillista koulutusta, eivät kokeneet tarvetta tai omanneet mahdollisuuksia kouluttautua.

Muutama haastateltava totesi työnhakutaitonsa olevan puutteellisia. Ongelmallisina koettiin omien vahvuuksien tunnistaminen ja oman osaamisen markkinointi mahdollisille työnantajille.

”No on vaikea saada kontakteja työnantajiin. Tietenkin siis voisi varmasti myös itse olla jotenkin aktiivisempi, siinä että osais markkinoida itseään, mutta se on minulla erittäin, jotenkin semmonen..mm, mut nyt varmaan saan täältä vähän apua. Mä en oikeen ole käsittänyt sitä että mitä se tarkoittaa. Kuitenkin omassa mielessä on moniaki semmosia asioita ja olen, niinku mitä voisinkin tehdä nyt.” ”Marja”, 55vuotta.

Erityisesti aineiston iäkkäimpien haastateltavien puutteelliset työnhakutaidot voivat johtua siitä, että vuosikymmeniä sitten oli mahdollista työllistyä ilman ansioluetteloiden laatimista saati nykyajalle tyypillisten sähköisten järjestelmien käyttöä. Aiemmin työnhaku oli varsin erilaista, ja töihin päästiin usein henkilökohtaisen yhteydenoton kautta. Vaikka haastatteluissa mainittiin työnhakutaitojen petraamisen tarpeesta, useat haastateltavat totesivat, että työnhakutaitoja oli kartoitettu ja harjoiteltu Kuopio-pilotin ohjauksikäyntien aikana. Työnhakutaitojen päivittämistä pidettiin ennen kaikkea hyvänä asiana, joka oli vahvistanut oman osaamisen markkinoinnin ja aktiivisen työnhaun merkitystä.

Omat odotukset ja vaatimukset

Odotukset ja vaatimukset työtä kohtaan liittyivät usein haastateltavan perhetilanteeseen. Pienten lasten vanhemmuuden ja erityisesti vuorotyön yhdistäminen koettiin hankalaksi molempien sukupuolten kohdalla. Siinä missä toinen haastateltava koki kaiken kaikkiaan epäsäännöllisen työn hankalaksi lastenhoidon kannalta, toinen haastateltava oli valmis tekemään viikonlopputyötä, muttei iltatyötä. Työn vastaanottamisen vaikutusta lastenhoidon järjestämiseen pohdittiin tarkasti.

” Et tavallaa se onki muuttunu et mä enemmän haluaisin sinne kahvila- niinku lounaskahvila tai tämmöseen töihi kun kauppaan. Että se työaika olis säännöllisempi, koska harvemmin ne on iltaan asti auki ne, mitkää tuommoset kahvilat. Et se viikonlopputyö ei mua hetkauta millään lailla, mut se et se ei olis ilta, koko niinku ilta.” ”Niina”, 34 vuotta

Asplund ja Koistinen (2014, 159-160) huomioivat, että pienituloisissa ja hoivavelvoitteiden määrittämissä kotitalouksissa päätös työn aloittamisesta tehdään tarkasti harkiten. Jos perheen taloudellinen tilanne sallii, esimerkiksi toisen puolison työn takia, voi etenkin keskiluokka tehdä työnhakupäätöksiä vapaammin. Aineiston kaikilla perheellisillä haastateltavilla oli pieniä lapsia ja työssäkäyvä puoliso, lukuun ottamatta yksinhuoltajaa. Täten työnhakupäätöksiä pohdittiin vapaammin, koska taloudellinen tilanne ei täysin sanellut työnhakupakkoa. Tilanne antoi väljyyttä pohtia erilaisten työpaikkojen sopivuutta.

Terveydentila

Terveydentila muodosti kolmelle haastateltavalle selkeän työllistymisen esteen. Heillä oli sekä koettuja että lääketieteellisesti diagnosoituja terveysongelmia. Muutama haastateltava ei voinut muuttuneen terveystilanteensa takia tehdä aiempaa ammattia vastaavaa työtä. Eräs haastateltava oli ennen työttömyyttään ollut pitkällä sairauslomalla, minkä hän uskoi vaikuttavan negatiivisesti työnhakuun. Eräs haastateltava oli joutunut luopumaan mielekkääksi kokemastaan työstä heikentyneen terveyden vuoksi, mikä oli kuitenkin helpottanut sairauden aiheuttamia kipuja. Terveydentilansa työllistymisen esteenä kokevat olivat haastattelujoukon vanhimpia.

”No miule on kyllä tarjottu ja miula varmasti töitä ois, mut kun mie en pysty tekemään tuota nykysiä ammatteja - en mittää niistä kolomesta. Se on iha niinku lääkäri sanonu et ei – saa tehä niitä. Elikkä mie en saa ennään, miula ois ollu hirveen hyvä työpaikka sillo 12...mmm...2013. Mut ku en pysty tekemään, miula meinas taju mennä, sitte entäs tuola katolla oot ja.” ”Pertti”, 52 vuotta.

Pensolan kollegoineen (2006, 232) tekemässä työkykytutkimuksessa rajoittuneen työkyvyn todettiin lisääntyvän ja vastaavasti erinomaisen työkyvyn vähentyvän iän karttuessa tarkasteltaessa tutkimus- hetkellä työttömänä tai työvoiman ulkopuolella olevia 30-64 –vuotiaita. Pitkäaikaistyöttömyydellä todettiin yhteyksiä koetun työkyvyn alenemiseen lähes kaikissa ikäluokissa. Kuopio-pilotissa (2013) oli yhtä lailla huomioitu pitkäaikaistyöttömien terveysongelmien laajuus ja tarve terveydenhuollon kanssa tehtävälle yhteistyölle. Tässä tutkielmassa terveysongelmien merkitys työllistymisen esteenä ei ole kovin merkittävä. Heikko terveys ja vähäiset voimavarat ovat voineet rajoittaa halua ja mielenkiintoa osallistua vapaaehtoiseen haastatteluun.

Työpaikkojen saatavuus

Haastattelujen aikaan mediassa oli ollut esillä useita massiivisia irtisanomisia, mikä heijastui haastateltavien vastauksiin. Yleistä työtilannetta verrattiin 1990-luvun lama-aikaan, jonka nähtiin toistuvan lähes vastaavanlaisena. Tätä taustaa vasten voisi olettaa, että työpaikkojen puute olisi korostunut haastateltavien puheissa oman työllistymisen päälimmäisenä esteenä. Kuitenkin vain puolet haastateltavista mainitsi, että omaa osaamista vastaavia työpaikkoja on harvakseltaan tarjolla. Avoimna olevien työpaikkojen vähäisyys nähtiin ennen kaikkea alueellisena ongelmana, sillä omassa kotikunnassa haluttiin mieluusti asua.

Vähäisten työpaikkojen vuoksi kilpailu työpaikoista koettiin kovana. Oman työhakemuksen epäiltiin hukkuvan hakemustulvaan erityisesti sähköisissä rekrytointijärjestelmissä. Hakemuksiin kaivattiin jotain erityistä piirrettä, joka erottaisi hakijan lukuisista muista työnhakijoista. Usealla oli kokemuksia työhaastatteluista, mutta yhtä lailla kokemuksia työnhakuprosessin katkeamisesta haastatteluvaiheeseen. Koettiin, että työllistymisen esteenä oli yksinkertaisesti se, että aina löytyi joku parempi hakija, joka sai paikan. Aina ei löytynyt selkeää syytä sille, miksi oma osaaminen ei kelvannut työnantajille.

No se on mielenkiintoinen kysymys, ku sitä aina itekki miettii- et en usko et minussa on mitään vikaa tai mitään semmosia puutteita miksi mua ei vois valita, mutta onni ei oo sitten vaa sattunu kohalle.

”Tiina”, 36 vuotta

Työllistymistä kuvattiin tuuripelinä, jossa onni ei vain ollut osunut omalle kohdalle, tai työnantajat eivät olleet halunneet syystä tai toisesta ostaa olemassa olevaa osaamista.

Työelämän muutokset ja vaatimukset

Erityisesti iäkkäimmät haastateltavat totesivat, että työelämässä oli tapahtunut oman työuran aikana suuria muutoksia, jotka nähtiin esteenä omalle työllistymiselle. Osa niistä työtehtävistä, joissa haastateltavat olivat aiemmin työskennelleet, oli vähentynyt, tai tehtävien rakennetta oli organisoitu uudelleen. Aiempia virkoja oli sittemmin lakkautettu, ja heikon rahoituksen takia uusia, työllistäviä projekteja oli entistä vähemmän.

Eräs nuorimpiin haastateltaviin lukeutuva henkilö oli ehtinyt huomioida työelämässä tapahtuneita muutoksia oman aikuisikänsä aikana. Aiemmin kokoaikatyötä tehnyt haastateltava totesi, että työsuhteiden luonne on viime vuosien aikana muuttunut. Nykyään tarjolla on enenevässä määrin määräaikaista työsuhteita kokoaikaisten sijaan, työajat ovat epäsäännöllisiä ja työtunteja tarjotaan vähän.

Eräs haastateltava huomioi, että ulkonäkökeskeiseksi muuttunut kulttuuri heijasteli työelämääinkin. Hän viittasi puheessaan sosiaalisen median ja oman imagon luomisen keskeisyyteen. Haastateltavan mukaan hänen oma tapansa ajatella asioita useista eri näkökulmista ja kriittinen suhtautumistapa sosiaaliseen mediaan voitiin nähdä rekrytointitilanteessa osoituksena ”hankaluudesta” tai ”toimeen tulemattomuudesta muiden kanssa”. Haastateltava totesi, että kaikkien on asetettava samaan muottiin, eivätkä työnantajat katso erilaisuutta hyvällä.

”.. mun mielestä meidän kulttuuri on siirtynyt semmosesta ajattelun kulttuurista ollaan siirtymässä kulttuuri-sanalla tasolla enemmän siihen ulkonäkö-, ulkonäköpaineita tulee, sun täytyy näyttää joltain. Nuoriso varsinkin, ja myös vanhemmat, harrastaa hyvin paljon nykyään tätä, luodaan imagoa facebookin kautta. Että luodaan itselle itsestä jonkilaista mielikuvaa. (- - -) Mä ymmärrän sen ja mä hyväksyn sen, kaikilla on oikeus siihen, mut sitten tämmönen näin tää kulttuuri on shiftautunut tälläseen niinku, nii nyt kun sä ootkin tämmönen et en mä diggaa tommosta, en mä niinku ymmärrä. Niin niin se nähdään rekrytointitilanteessa, se nähdään jotenkin outona, tai kielteisenä tai jotenki.”
 ”Janne”, 40 vuotta

Muutaman haastateltavan mukaan työllistymisen esteinä olivat työelämästä käsin asetetut vaatimukset ja odotukset, joihin työnhakijan on vaikea vastata. Vaatimukset saattoivat liittyä vaikkapa ajokorttiin, joka voi olla vaatimuksena kiinnostavaan koulutukseen, joka tarjoaisi työpaikan. Työttömänä koettiin olevan mahdotonta sijoittaa tarvittavaa summaa ajokortin hankintaan. Toisaalta eräs yli 50-vuotias haastateltava totesi työnantajien suosivan itseään nuorempia työnhakijoita, joilla on enemmän koulutusta. Kuitenkaan ikä ja siihen liittyvä syrjiminen työnhaussa eivät nousseet keskeisiksi työllistymisen esteiksi, mitä voi osin selittää haastateltavien keski-ikänsä painottumisella 40 ikävuoden tienoolle.

Muuttohalukkuus

Muuttohalukkuutta selvitettiin kysymällä, olisiko haastateltava halukas muuttamaan työn perässä. Kysymyksen voi ymmärtää kahdella tavoin: joko niin, että muuton syynä on sovittu työsuhde tai muutto tapahtuu oletetusti parempien työllistymismahdollisuuksien alueelle. Kysymyksenasettelua ei tarkennettu haastattelutilanteessa.

Valtaosa haastateltavista suhtautui omasta kotikaupungista lähialuetta kauemmaksi suuntautuvaan muuttoon negatiivisesti. Esteenä muutolle olivat perhesyyt. Sosiaaliset suhteet, perhe ja ystäväpiiri sitoivat monia nykyiseen asuinkuntaan. Muutama totesi, että lasten yhteishuoltajuus hankaloituisi tai jopa estyisi toiselle paikkakunnalle muuton vuoksi. Toisaalta taas puolison työsuhteen nähtiin sitovan asuinpaikkakunnalle, joten muutto toisi hankaluuksia sinänsä vakaaseen tilanteeseen. Vastaavia tuloksia työttömien vähäisestä muuttohalukkuudesta on saatu aiemminkin (mm. Lehtonen & Tykkyläinen 2013; Myrskylä 2012; Ålander & Sillanpää 2016). Aiemmissa tutkimuksissa erilaisten sosiaalisten suhteiden sitovuuden (Ålander & Sillanpää 2016) ja hyvinvointivajeiden (Lehtonen & Tykkyläinen 2013, 165) on todettu olevan selkeässä yhteydessä heikkoon muuttohalukkuuteen. Esimerkiksi pitkäaikaissairauksien, toimeentulokiriippuvuuden ja alkoholinkäytön on huomioitu hidastavan poismuuttoa, ja samalla ylläpitävän työttömyyden alueellista noidankehää erityisesti heikon työllisyyden alueilla (Lehtonen & Tykkyläinen 2013, 165). Tutkielmassa muuttokielteisyyys yhdistyi sosiaalisten suhteiden sitovuuteen, eikä yhteyttä hyvinvointivajeisiin ollut havaittavissa.

Työperäiseen muuttoon varovaisesti suhtautuvat pohtivat sosiaalisten suhteiden merkitystä: yksi haastateltava tuumi, että työn tulisi olla todella mielekäs, jotta olisi valmis jättämään olemassa olevat sosiaaliset verkostonsa entiselle paikkakunnalle. Toinen taas uskoi sosiaalisten suhteiden säilyvän muutosta huolimatta. Kolmannen mukaan muutto uudelle paikkakunnalle vaatisi sosiaalisen verkoston uudelleenrakentamista, mutta mikäli tiedossa olisi mieluinen ja hyvä työ, se kannattaisi. Varovaisesti muuttoon suhtautuvat asettivat muutolle vaatimukseksi ennen kaikkea kiinnostavan ja pidempiaikaisen työn. Lyhytaikaiset ja epävarmat työsuhteet muodostaisivat ehdottoman jarrun varovaisillekin muuttosuunnitelmille.

Muutama henkilö suhtautui työperäiseen muuttoon mahdollisuutena, jota sosiaaliset suhteet eivät niinkään rajoittaneet. He totesivat, että uusia sosiaalisia verkostoja olisi mahdollista rakentaa uudellakin paikkakunnalla. Muuttoon positiivisimmin suhtautuvat olivat yksinasuvia ja osa yksinäisiäkin, joten sosiaalisen verkoston voi tällöin olettaa sitovan heitä muita vähemmän. Vaikka muutto työn perässä tuntui hyvälle ajatukselle, yksi haastateltava pohti kuitenkin asunnon hankintaan liittyviä ku-

luja. Vaikka Työ- ja elinkeinotoimisto pyrkii joiltain osin korvaamaan työttömän työperäisestä muutosta aiheutuneita kuluja (Työ- ja elinkeinopalvelut 2016), voivat korkeat muuttokustannukset ja takuuvuokrat tuottaa taloudellisia vaikeuksia ennen työn aloittamista.

Halukkuus tehdä osa-aikatyötä

Valtaosa haastateltavista oli valmis vastaanottamaan osa-aikatyötä, ja osa oli sitä aiemmin tehnytkin. Todettiin, että kaikki työt käyvät, ja pienistäkin työtuntimääristä koostuu täysiä viikkoja. Kukaan osa-aikatyöhön positiivisesti suhtautuva ei pohtinut työn vaikutuksia sosiaaliturvaan. Sen sijaan osa-aikatyöhön varauksellisesti suhtautuvat olivat huolissaan osa-aikatyön vaikutuksista saatuihin tukiin. Varsinaisesti kukaan ei vastustanut osa-aikatyön vastaanottamista, mutta moni asetti sille selkeät ehdot: jos osa-aikatyöstä saatu palkka olisi ekstrapäivä, eikä vaikuttaisi tukiin, osa-aikatyötä voitaisiin harkita. Osa-aikatyötä oltiin valmiimpia harkitsemaan, jos se tarjoaisi lupauksia pidempiaikaisesta työsuhteesta.

Sosiaaliturvan kannustamattomuus on korostunut aiemmassa tutkimuksessa, jossa keikkatyöt eivät houkuttelleet kannustinloukun vuoksi (Parpo 2007, 36). Kannustinloukku voi toteutua osa-aikatyössä byrokraatialoukkuna, jolloin taloudellinen tilanne häiriintyy tukien maksupäivien viipymisen takia (Karjalainen & Moisio 2010, 112–113). Osa-aikatyöstä saadun palkan ja sosiaaliturvan sovittelavuuden takia tukien maksuajat voivat venyä, mutta *”laskuilla on aina jokin eräpäivä”*, kuten eräs haastateltava totesi. Lisäksi työ, jossa työntekijä kutsutaan tarvittaessa töihin eikä työtunteja ei kerry riittävästi, todettiin hankalaksi sekä tukien että perhe-elämän ja lastenhoidon kannalta.

4.2 Elämänhallinta työttömyyden aikana

Haastateltavilta kysyttiin, miten työttömyys on vaikuttanut elämään ja elämänhallintaan. Vastaavasti tiedusteltiin, mitä työ toisi elämään ja mitä asioita se muuttaisi. Kysymyksillä selvitettiin lisäksi haastateltavien halua palata työelämään ja luottamusta omaan työllistymiseen lähitulevaisuudessa.

4.2.1 Työttömyyden seuraukset

Haastateltavat toivat esille monia työttömyyden seurauksia. Työttömyyden oli vaikuttanut omaan elämään pääosin negatiivisesti. Työttömyyden negatiiviset seuraukset heijastelivat arkeen ennen kaikkea toimettomuutena, sillä aikaa oli paljon, mutta merkityksellistä tekemistä oli vaikea keksiä. Tiukka taloustilannekin rajoitti tekemistä, menemistä ja harrastamista. Työttömänä päivärytmi muodostui erilaiseksi kuin työssä ollessa, ja yhtenä työllistymisen etuna nähtiin merkityksellisen päivärytmin syntyminen. Kun päivän sisältö muodostui vapaasti työttömyyden aikana, työn toivottiin tuovan arkeen ryhtiä ja säännöllisyyttä. Toimettomuuden kokemuksia oli eniten yksin asuvilla, sen sijaan perheellisillä lastenhoito toimi arjen ”piilotyöpaikkana”. Työttömänä perheroolista voi etenkin naisille syntyä loukku, joka ei riitä tyydyttämään niitä yksilöllisiä tarpeita, joita elämältä odotetaan (Kortteinen ja Tuomikoski 1998, 75). Halu vapautua perheroolista korostui kuvauksissa, kuinka työllistyminen toisi vaihtelua lastenhoitoon ja antaisi kaivattua vastuuta kodin ulkopuolelta.

Yli puolet haastateltavista korosti, että työttömyys oli rajannut erilaisia omaan elämään liittyviä valintoja. Useat valinnat olivat rajoittuneet heikentyneen taloudellisen tilanteen takia. Muutamilla oli ollut haaveena oman asunnon tai kesämökin hankinta, mutta haaveen toteuttamisesta oli pitänyt luopua taloudellisen tilanteen vuoksi. Todennäköisesti paitsi asunnonosto, myös muut toiveet materiaalisista hankinnoista kuvastivat pyrkimystä sellaiseen ulkoisen elämänhallinnan tavoitteeseen, jota työttömänä ei ollut mahdollista saavuttaa (vrt. Roos 1987, 67). Unelmat elivät vielä kuitenkin vahvana, ja niiden ajattelu nosti helposti tunteet pintaan.

Usea mainitsi työn mukanaan tuomana hyvänä puolena taloudellisen tilanteen paranemisen. Tilipäivän uskottiin tuovan taloudellista väljyyttä ja turvaa omaan ja perheen elämään. Huomioitavaa on, että kaikki työn taloudellista vaikutusta korostavista haastateltavista nostivat esille myös muita työn vaikutuksia, joten pelkän palkan merkitys ei korostunut vastauksissa. Toisin sanoen työllä nähtiin olevan taloudellisen turvan lisäksi muitakin positiivisia vaikutuksia omaan elämään. Voitaneen ajatella, että haastateltaville työstä saatava palkka on avain, joka mahdollistaa monen taloudellisen ongelman ratkaisun. Työn uskottiin tuovan takaisin niitä positiivisia asioita, joita työttömyys oli kadottanut. Huomio siitä, että työn merkitys ei kiteydy ainoastaan sen tuomaan taloudelliseen hyvään, vaan myös elämäntapaan, ei ole uusi. Koistinen (2014, 228) huomauttaa, että jo 1930-luvulla Marie Jahoda kollegoineen osoitti, että ansiotyö merkitsee ihmiselle muutakin kuin palkkaa. Työ paitsi rakentaa päivittäistä rytmiä, se määrittää statusta ja luo ja ylläpitää sosiaalisia ja kollektiivisia kokemuksia.

Koistisen (2014, 228) huomiota vasten ei ole yllättävää, että haastateltavat pitivät työyhteisöä merkityksellisenä osana työelämää. Poutanen (2000, 219) onkin tutkimuksessaan huomionnut, että toiset

pitkäaikaistyöttömät voivat olla tunteiden tasolla kiintyneitä entiseen työyhteisöönsä, jota kaivataan jopa enemmän kuin työstä saatua palkkaa. Haastateltavat kaipasivat työyhteisön olemassaoloa, mahdollisesti osittain sen vuoksi, että osalla työttömyys saattoi kaventaa sosiaalisia suhteita entisestään. Kun ylimääräistä rahaa ei ollut käytössä, piti kavereiden tapaaminen kahviloissa tai ravintoloissa jättää väliin. Toisaalta työttömyyden aiheuttama alavireinen mieliala saattoi vaikuttaa siihen, että jäätiin mielummin yksin kotiin. Monet kertoivat, että heidän ystäväpiirinsä, jos sellaista oli, koostui lähinnä työssäkävivistä. Näin ollen päiväaikana, kun työttömällä olisi ollut aikaa tavata kavereitaan, nämä olivat työssä. Sen sijaan viikonloppuna ystäviä oli mahdollista tavata, elleivät nämä viettäneet aikaa perheittensä kanssa.

Moni haastateltava koki työttömyyden negatiiviset seuraukset oman ammatillisuutensa kautta. Työttömyyden takia hankittua osaamista ei voinut hyödyntää eikä omaa uraa voinut kehittää. Työn ulkopuolella olemisen vaikutuksia pohdittiin työnhaunkin näkökulmasta: miltä vuosien aukko ansioluettelossa näyttäisi työnantajien näkökulmasta, ja miten se vaikuttaisi työnhakuun jatkossa.

Haastatteluissa toistui näkemys siitä, että työssäkävä on yhteiskunnan mittakaavassa tarpeellinen, työtön tarpeeton. Työ antaisi mahdollisuuden toteuttaa omaa osaamistaan, ja työn kautta pystyisi olemaan hyödyksi omassa työyhteisössä tai laajemmin yhteiskunnassa. Työllistymisen myötä vastuu omasta elämästä lisääntyisi. Hieman yllättäenkin työttömyyden aiheuttamista häpeän kokemuksista puhuttiin hyvin vähän. Häpeä heijastui siinä, miten työttömyyden oli koettu verottaneen omanarvontuntoa, ja miten muiden suhtautuminen työttömään oli muuttunut negatiivisemmaksi. Hirvilammen ja Mäen (2013, 135) haastattelemat pitkäaikaistyöttömät kuvailivat omaa statustaan sosiaalisessa hierarkiassa muita alhaisemmaksi. Työttömät kuvailivat olevansa muiden silmissä yhteiskunnan pohjasakkaa, joiden ihmisarvoa poljettiin ja päätäntävaltaa kavennettiin. Tämän tutkielman haastateltavat näkivät oman sosiaalisen paikkansa yhteiskunnassa hyvin pitkälti samoin. Työn uskottiin kuitenkin parantavan tilannetta ja palauttavan kadotetun ihmisarvon muiden silmissä.

”Ja siis tota henkisellä puolella kylhän siinä tietyllä tavalla myös ihmisarvo palautuu, et sulla on joku funktio tässä ja nyt puhun järkevästä funktiosta tässä yhteiskunnassa, et sä et oo tietyllä tavalla vaan sitä pohjasakkaa, josta ei kyl sit loppupeleissä välitetä paskaakaan.” ”Janne”, 40 vuotta

Työttömyys vaikutti omaan terveyteen ja elämäntilanteeseen. Yli puolet kaikista haastateltavista mainitsi joko ahdistuneensa tai tuntevansa pettymystä työttömyyden myötä. Tietoa haastateltavien mahdollisista diagnosoiduista psyykkisistä ongelmista ei ole olemassa. Joka tapauksessa ilmaisut ”epäluottamus”, ”pettymys”, ”ahdistus” ja ”masennus” toistuivat haastateltavien puheissa.

Työttömyys ja sitä rytmittäneet lyhyet työsuhteet olivat vaikuttaneet elämäntulkkuun monella jo vuosien ajan. Työttömyys oli pitkittyessään saattanut vaikuttaa oman elämän suunnitteluun ja ohjata tekemään toisenlaisia valintoja, kuin oli nuorempana suunnitellut. Useimpien valintojen rajoitteena oli huono taloudellinen tilanne, joka esti esimerkiksi omistusasunnon hankinnan. Työttömyys oli saattanut vaikuttaa elämänvalintoihin laajemminkin. Esimerkiksi yksin asuva haastateltava oli työttömyyden ja epäsäännöllisten työsuhteiden takia kokenut joutuneensa luopumaan perheen perustamisesta. Jatkuvassa epävarmuudessa eläminen ei mahdollistanut vastuunottoa perheestä, kun omakaan elämä ei tuntunut olevan kaikilta osin kunnossa.

Kyllä, elikkä tuota mä oon ollu melkein suurimman osan mun elämästäni määräaikaisissa töissä, niin siinä on ollu hintana se että mä en oo voinu perhettä perustaa koskaan, koska minut on kasvatettu niin, että itse (painottaa) pitää niin kun omat asiat olla kunnossa ja pitää itse pystyä itse kantamaan [---] kantamaan sitte se ja hoitamaan se perheensä ja näin pois päin. Ja eihän se tämmösellä hommallalla mitenkää- mitenkää tahdo onnistua jos sulla on koko ajan vaan määräaikainen työ. ”Matti”, 40 vuotta

Puolet haastateltavista näki pitkäaikaistyöttömyydessä myös positiivisia puolia, joista keskeisenä teemana korostui oma vapaus. Vapaus näkyi mahdollisuutena hoitaa omaan elämään liittyviä asioita, elää valitsemansa, usein epäsäännöllisen päivärytmin mukaisesti ja viettää aikaa lasten kanssa. Muutama haastateltava oli työttömyyden aikana herännyt pohtimaan omaa tulevaisuuttaan ja suunnittelemaan alanvaihtoa. Eräs haastateltava oli tehnyt jo tarkkoja suunnitelmia siitä, millaista osaamista haluaisi hankkia, ja miten pääsisi toteuttamaan omia urasuunnitelmiaan.

Yksimielisesti kaikki haastateltavat totesivat kaipaavansa työelämään. Kuten aiemmin todettiin, on huomioitava, että kaikki haastateltavat olivat omaehtoisesti mukana työllistämishankkeessa, jossa pyrkimyksenä oli löytää asiakkaille työtä, koulutusta tai jokin heidän tarvitsemansa palvelu. Hankkeen ja haastattelujen vapaaehtoisuudesta johtuen voi olettaa, että aineistosta rajautuivat pois ne, joilla on vähäinen työnhakumotivaatio. Toisaalta työnhakumotivaation korostaminen voi olla osa oikeanlaisena nähtyä työttömänä toimimisen tapaa, joka ei kuitenkaan aina toteudu aktiivisena työnhakuna.

Yli puolella haastateltavista oli säilynyt luottamus työllistyä seuraavan kahden vuoden aikana. Osalla oli vahva usko, että Kuopio-pilotti –hankkeessa mukanaolo auttaa työllistymään, avaamaan uudenlaisia ajattelutapoja ja luomaan lisämotivaatiota työnhakuun jatkossa. Sen sijaan muutamalla haastateltavalla usko omaan työllistymiseen oli työttömyyden ja tuloksettomien työhaun myötä horjunut.

Kuopio-pilotti –hankkeessa mukanaolon toivottiin lisäävän mahdollisuuksia työnhakuun. Toivo työllistymiseen haluttiin säilyttää, vaikka epävarmuus ja työnhaun tuuripeli painoivatkin mieltä.

Nykyään siis..kun niinku kuuntelee näitä juttuja että ketään ei palkata. Kaikki otetaan vellirahalla (=työllistäminen erilaisilla tuilla), tämmösellä näin. Et minä katon et minä en viiden tai kymmenen vuoden päästäkään oo töissä. Tai hmmm..oon niinku töissä ollu mut minä en palkkaa saa. Joka paikka on yks kantaan vellirahoilla. ”Sari”, 40 vuotta

Pari haastateltavaa oli menettänyt luottamuksensa työllistymiseen. Toinen heistä oli kokenut joutu-neensa aiemmassa työssä epäoikeudenmukaisen kohtelun takia irtisanotuksi lyhyen työsuhteen päät-teeksi, minkä haastateltava uskoi leimaavan häntä työnhakijana jatkossa. Toinen uskoi varovasti työl-listyvänsä, mutta ainoastaan avointen työmarkkinoiden sijaan matalasti palkattuun tuettuun työhön. Tuettu työ ei kuitenkaan hänen mielestään vastannut tavoiteltavaa palkkatyötä.

4.2.2 Arjenhallinta

Haastatteluissa kysyttiin laajemmin haastateltavien päivien kulkua viikon ajalta, elämäntapaan vaikuttavia tapoja ja paheita sekä koettua itsekuria. Usean haastateltavan päivään liittyivät erilaiset hoivaan ja kodinhoitoon liittyvät tehtävät. Perheellisten työttömien päiviä rytmittivät lastenhoito, kuten lasten päivähoitoon vieminen tai lastenhoito kotona ja siihen liittyvät askareet. Yksi perheetön haastateltava oli iäkkään vanhempansa omaishoitaja, joten viikkoon kuului säännöllisiä auttamisteh-täviä. Lemmikkieläinten omistajilla lemmikinhoito rytmitti päiviä. Usea mainitsi päivän keskeiseksi sisällöksi kotitöiden tekemisen ja asioiden hoitamisen oman jaksamisen mukaan. Ne, joilla ei ollut lapsia, kokivat päivän sisällön muodostuvan vapaimmin. Päiväohjelma koostui sen mukaan, mitä oli tarvetta ja haluja tehdä. Toisinaan tekemistä ei ollut, mikä koettiin turhauttavana.

Aiemman tutkimuksen mukaan työttömyyden aikaisessa päivärytmisessä oli eroja vertailtaessa toisen polven työttömien nuorten ja heidän vanhempiensa päivän sisältöä. Tutkimus perustui nuorten kerto-muksiin omista ja vanhempiensa päivärytmeistä. Tulosten mukaan vanhempien päivärytmi ei sekoit-tunut työttömyyden myötä yhtä helposti kuin nuorilla. Syyksi tutkija epäilee vanhempien työkoke-musta, joka on nuorilla vähäisempää (Pohjantammi 2007, 44-45). Tutkija ilmeisesti tarkoittaa työelä-män muovaamaan rytmiin tottumista ja sen vaikutusta siirryttäessä työelämän ulkopuolellekin. Sa-mankaltaisia eroja eri-ikäisten välillä oli havaittavissa myös tämän tutkielman aineistossa: nuorim-

milla haastateltavilla korostui epäsäännöllinen päivärytmi yövalvomisineen ja myöhäisine heräämisineen. Siinä missä vanhemmilla haastateltavilla päivärytmi oli säännöllinen, nuorimmilla perheettömillä haastateltavilla päivärytmi rakentui työttömyyden aikana vapaasti, mikä kuitenkin sallittiin itselle.

”No kyllä nukun oikeestaan niin pitkään kun mä haluan, koska se on nyt mahdollista, mutta- mutta herään joskus aikasemmin ja joskus myöhemmin. Ja samoten sitten iltarytmi on kans semmonen et (naurahtaa) millon vaa se uni tulee, et mä en oo siihe halunnukkaa nytten kun on ollu vapaata aikaa ni, niin luoda semmosia tiukkoja kriteerejä että miten mä saan elää.” ”Tiina”, 36 vuotta

Usealla haastateltavalla päivän sisältöön kuuluivat avointen työpaikkojen seuraaminen ja hakemusten tekeminen. Lähes jokainen mainitsi harrastusten olevan merkittävä osa päivää. Harrastuksista painotuitivat eniten itsenäinen ulkoilu, lukeminen, kädentaidot ja musiikin harrastaminen, mutta muutamat harrastivat sosiaalisempaa ryhmäliikuntaa, kalastusreissuja, teatteritoimintaa ja seurapelien pelaamista. Taloudellinen tilanne rajoitti harrastamista, joten ilmaisia tai lähes ilmaisia harrastuksia suosittiin maksullisia enemmän.

Viikonloppuja perheelliset kertoivat viettävänsä perheensä seurassa. Jokaisen perheellisen haastateltavan puoliso oli viikolla työssä, joten viikonloppuna yhteistä vapaa-aikaa oli enemmän. Viikonloppuna tavattiin arkea enemmän sukulaisia ja ystäviä. Perheettömistä haastateltavista hyvin moni totesi viikonloppujen eroavan arjesta vain vähän, jos ollenkaan. Perheettömistä usea kertoi tapaavansa viikonloppuisin ystäviä, jotka olivat arkena työssä, eikä tapaaminen tuolloin aina onnistunut. Viikonloppuja vietettiin myös yksin.

Valtaosa haastateltavista totesi, ettei heillä ollut mitään elämänhallintaa haittaavia tapoja tai paheita. Haitalliset tavat ja paheet miellettiin pääosin päihteidenkäytöksi, lähinnä alkoholinkäytöksi. Usealla päihteidenkäyttö oli omien sanojensa mukaan kohtuullista ja rajoittui satunnaisiin ravintolailtoihin kavereiden kanssa, mitä ei koettu ongelmallisena tai haittaavana.

Muutamalla haastateltavalla päihteidenkäyttö oli lisääntynyt työttömyyden aikana. Eräs haastateltava totesi aloittaneensa tupakanpolton työttömäksi jäätyään, mitä hän jossain määrin katui rahanmenon takia. Kahden haastateltavan kohdalla melko säännöllinen alkoholinkäyttö liittyi erityisesti työttömyysaikaan. Kyseessä ei ollut niinkään humalahakuinen juominen, vaan kotona yksin tapahtuva ”kaappijuopottelu”. Taloudellinen tilanne rajoitti ravintoloissa käyntiä. Alkoholien säännöllinen käyttö liittyi työttömyydestä aiheutuneeseen masennukseen tai toimettomuuteen.

[kyyli, no] toki mulla o aikaa, siis emmää (naurahtaa) jos mul ois töitä, nii mulla ois- mulla ois syy olla juomatta. Nii siinä ois se. ”Sami”, 31 vuotta

Valtaosa haastateltavista totesi omaavansa hyvän itsekurin, joten aloitetut asiat ja tehdyt tavoitteet hoidetaan loppuun asti. Esimerkkeinä hyvästä itsekurista pidettiin aiempaa koulutus- ja työhistoriaa, työttömyyden aikana aloitetun harrastuksen jatkamista, remonttien loppuun saattamista ja sääntillistä taloudenpitoa.

Muutama haasteltava kertoi, että tärkeimmiksi määritellyt hommat tulee tehtyä aina ajallaan, esimerkiksi etukäteen sovitut tapaamiset hoidetaan suunnitellusti. Sen sijaan toisarvoisten asioiden hoitaminen voi joskus siirtyä, mikä kuitenkin sallittiin itselle. Työttömyys ja siihen liittyvä masennus saattoivat aiheuttaa sen, ettei esimerkiksi kodinhoitoon liittyviä asioita pidetty tärkeinä ja ne jäivät helposti tekemättä.

4.2.3 Taloudellinen tilanne

Haastateltavien taloudellisesta tilanteesta pyrittiin luomaan kokonaiskuva selvittämällä kykyä selvitä pakollisista menoista, mahdollisuutta saada taloudellista tukea, pikavippien käyttöä ja ylimääräisen sadan euron käyttökohdetta. Haastateltavat jakautuvat taloustilanteensa mukaisesti selkeästi kolmeen ryhmään. Kaikkein parhain tilanne oli niillä, jotka pärjäsivät taloudellisesti työttömyydestä huolimatta. Heikoimmassa tilanteessa olevilla oli suuria ongelmia selviytyä pakollisista menoista.

Kolmasosa haastateltavista pärjasi taloudellisesti hyvin työttömyydestä huolimatta. He pystyivät kattamaan pakollisiksi määrittelemänsä menot ongelmitta. Ainoastaan yksi haastateltava pohti, miten ylimääräinen meno saattaisi muuttaa taloudellista tilannetta. Toinen haastateltava pohti taloutensa muutoksia lähinnä lastensa näkökulmasta, ja totesi, että on joutunut luopumaan vain lasten kalliista harrastuksista. Hyvin toimeentulevia henkilöitä yhdisti se, että heistä puolet sai ansiosidonnaista työttömyysturvaa, ja yhdellä ansiosidonnainen päiväraha oli vasta äskettäin vaihtunut peruspäivärahaan. Yksi oli poikkeavasti peruspäivärahan varassa, mutta aiemmin kootut säästöt autoivat selviämään työttömyyden aiheuttamassa taloudellisessa tilanteessa. Hyvin toimeentulevista valtaosalla oli perhe ja työssäkäyvä puoliso. Puolison työ, erityisesti hyväpalkkainen työ, turvasi työttömyysajan mahdollistamalla vakaan tulotason.

”No, tietysti tota sanotaan, että en oo silleesti perinteinen, työtön elikkä et joudun niinkun sinnittelemään, koska se et tuota...meillä molemmat puoliskot ollaan akateemisia ja tosiaan vaimoni on kumminikin hyvässä työpaikassa.” ”Heikki”, 44 vuotta

Toinen kolmasosa haastateltavista sinnitteli taloudellisen tilanteensa kanssa. He saivat Kelan peruspäivärahaa, työmarkkinatukea, asumistukea tai osatyökyvyttömyyseläkettä tai näiden yhdistelmiä. Rahat riittivät pakollisiin menoihin vielä joko varsin siedettävästi tai hyvin tarkan taloudenpidon seurauksena. Ylimääräisiin hankintoihin ei kuitenkaan ollut varaa tai hankintojen tekemistä piti suunnitella huolellisesti. Taloustilanteessaan sinnittelevistä muutamat, aiemmin pitkän uran tehneet ja vakituksessa työsuhteessa olleet harmittelivat sitä, ettei työttömyyden aikana ollut mahdollisuutta matkustella tai muutoinkaan viettää samanlaista vapaa-aikaa kuin aiemmin. Perheellinen haastateltava pohti jatkuvan sinnittelyn vaikutuksia lapsiin ja rajoittunutta mahdollisuutta tarjota lapsille kokemuksia, kuten huvipuistoreissuja tai ulkomaanmatkoja.

Kuitenkin yli puolet taloustilanteessaan sinnittelevistä totesi, että vaikka taloustilanne on mielessä toisinaan paljonkin, se ei kuitenkaan ole niin ahdistava asia kuin voisi olla. Ilmeisesti taloustilanteeseen oli työttömyyden aikana sopeuduttu, ja omat menot oli onnistuttu jotenkuten sopeuttamaan tuloihin. Toisaalta puolison työ tai satunnaiset työtulot helpottivat taloustilannetta.

”No en koe sitä semmosenakaan, koska se on nyt, tota, löytänyt ne omat uomansa ja- ja tuota ei vaan, (naurahtaa) täytyy vaan tehdä sen mukaan, jokapäiväisen elämän ratkaisuja, että se riittää, niin silloin ei vie voimavaroja. Mutta että ei ole tavallaan mahdollisuuksia rönsytä.” ”Marja”, 55 vuotta

Viimeistä kolmasosaa taloustilanne rasitti jatkuvasti tai toistuvasti. He saivat toimeentulotukea, asumistukea, työmarkkinatukea tai näiden yhdistelmiä. Ainoastaan taloustilanteestaan kärsivien ryhmässä oli niitä, jotka saivat toimeentulotukea tai joilla toimeentulotuen hakuprosessi oli vireillä. Toimeentulotukiasiakkaiden maksuvaikeuksia selvittävässä tutkimuksessa on todettu, että toimeentulotukea saavilla on muuhun väestöön verrattuna kolminkertaisesti enemmän hankaluuksia selvitä tavanomaisista menoistaan (Hannikainen-Ingman 2013, 86). Maksuvaikeudet korostuivat haastateltavienkin elämässä, sillä huonosti pärjäävillä oli vaikeuksia selvitä arjen peruskuluista, ruuasta, vuokrista ja säännöllisistä laskuista. Usea mainitsi, että esimerkiksi vaatteiden ja kenkien hankintaa on pakko lykätä, jotta muita peruskuluja olisi mahdollista hoitaa. Vaikka menoja karsittiin ja rahankäyttöä seurattiin tarkasti, moni eli siitä huolimatta taloudellisen selviämisen rajoilla. Taloustilanteensa kanssa toistuvasti tai jatkuvasti ahdingossa olevia yhdisti perheettömyys. Yksi haastateltava oli yksinhuoltaja.

Hankalassa taloudellisessa tilanteessa oli etsitty erilaisia tapoja selvittää arjessa. Haastateltavien mukaan taloudellista apua oli haettu Diakonissalaitokselta ja sosiaalitoimistosta. Kiireellisten laskujen maksamiseen oli otettu pikavippejä, mikä oli johtanut hankalaan pikavippikierteeseen. Kuten taloustilanteensa kanssa sinnittelevillä, myös hankalassa taloudellisessa tilanteessa olevilla yllättävä meno sekoitti jo ennestään hankalan taloustilanteen. Tällöin saatettiin joutua tilanteeseen, jossa jouduttiin miettimään osamaksuhankintoja, vaikka luottotietojen menettäminen mahdollisten maksuvaikeuksien takia pelottikin. Joskus eteen saattoi tulla yllättäviä ja pakollisia menoja, joiden kattamiseksi oli pakko pyytää apua lähipiiriltä.

”No siis aika hyvin joutuu tinkimään että kun se vuokran maksaa ja kaikki pakolliset laskut, nii se on ehkä eniten se ruokapuoli sit siinä et miten saa ne loppurahat riittämään ja- [...] et jos satut sairastumaan ja käyt siellä terveystieteissä ja saat sen lääkekuurin, nii siinä meniki melekein kaikki ylimääräinen mitä ois ollut.” ”Mari”, 30 vuotta

Kaikissa kolmessa erilaisessa taloudellisessa tilanteessa olevien joukossa oli henkilöitä, jotka olivat joskus joutuneet turvautumaan läheisten apuun. Apua oli pyydetty sisaruksilta, vanhemmilta tai ex-puolisolta. Eniten läheisten taloudelliseen apuun oli turvauduttu kuitenkin huonosti pärjäävien ryhmässä, jossa olivat aineiston ainoat toimeentulotukea saavat henkilöt. Läheisten tarjoaman avun merkitys erityisesti toimeentulotuen varassa oleville ja huono-osaisille on osoittautunut tärkeäksi osaksi taloudellista selviytymistä (mm. Hannikainen-Ingman 2013, 89; Niemelä 2005). Yhteistä kaikkien erilaisessa taloustilanteessa olevien kohdalla oli halu tulla toimeen itsenäisesti. Korostettiin, että omillaan haluttiin pärjätä viimeiseen asti, ja kynnys pyytää taloudellista apua läheisiltä oli korkea.

Yhteistä haastateltaville oli myös negatiivinen suhtautuminen pikavippien ottamiseen. Usea totesi, etteivät pikavipit ole korkeiden korkojensa vuoksi järkevä keino ratkaista talousongelmia. Muutama totesi suoraan, että menetetyt luottotiedot ja salaiset puhelinnumerot estävät pikavippien ottamisen. Pari haastateltavaa oli harkinnut pikavippien ottamista puolitosissaan, mutta vain yhdellä oli kokemusta pikavipeistä. Risto Kaartisen ja Jaana Lähteenmaan (2006, 43) mukaan pikavippien ottaminen kasaantuu työttömille ja muille työmarkkinoiden marginaalissa oleville. Pikavipit mahdollistavat nopean lainansaannin ilman byrokratiaa ja ne vähentävät häpeää, jota voi liittyä rahan lainaamiseen lähipiiriltä. Toisaalta kulutusluottoihin liittyvä ylivelkaantumisen riski, sillä jos luotonottaja ei hallitse omaan rahankäyttöön, voi tilanne johtaa luottokelpoisuuden menettämiseen tai maksuhäiriömerkintöihin (emt., 9). Aineiston ainoalle pikavippien käyttäjälle erääntyneiden pikavippien maksaminen uusilla pikavipeillä oli johtanut hankalaan kierteeseen, joka lisäsi entisestään tukalaa taloustilannetta.

Haastattelussa tiedusteltiin, mihin haastateltava käyttäisi ylimääräiseksi kokemansa sadan euron setelin. Kysymyksellä selvitettiin Mullanathanin ja Shafirin (2013) teoriaan pohjautuen, käyttävätkö vaikeassa taloudellisessa tilanteessa olevat ylimääräiseksi mielletyn rahan irrationaalisesti. Lähes kaikki perheelliset ja parhaiten toimeentulevat haastateltavat totesivat käyttävänsä rahan joko lasten tai perheen hyväksi. Vain muutama hyvin toimeentuleva ja taloutensa kanssa sinnittelevä perheellinen haastateltava ei osannut nimetä erillistä käyttökohdetta, vaan totesi rahan menevän tavallisiin arkimenoihin. He eivät myöskään pitäneet sataa euroa merkittävänä rahamääränä, sillä vastaava rahasumma kuluu helposti esimerkiksi arkiruokaostoksilla. Pari haastateltavaa totesi laittavansa rahan säästöön ja muutamalla oli olemassa valmis käyttökohde: raha menisi laskuihin, kodin sisustamiseen tai lemmikkieläinten hyväksi. Vastauksissa ei ollut havaittavissa mitään selkeää eroa eri tavoin toimeentulevien välillä. Tulosten pohjalta voi todeta, että ylimääräiseksi mielletty raha käytettäisiin hyvin arkipäiväisiin menoihin tai sillä haluttaisiin ilahduttaa perhettä tai läheisiä. Kovin irrationaaliseksi käyttökohteita ei voi todeta. Tosin voidaan pohtia, millaiseksi rahan käyttökohde muodostuisi, jos teoriaa pystyttäisiin testaamaan käytännössä. Tällöin seurattaisiin haastateltaville annettavien setelien käyttöä ja saataisiin tietoa siitä, vastaisiko suunniteltu rahankäyttö todellisuutta.

4.2.4 Vastoinkäymisiä ja kannattelevia tekijöitä

Haastateltavilta tiedusteltiin, onko heille tarjoutunut mahdollisuuksia työllistyä sinä aikana, kun he ovat olleet tulonsiirtojen varassa, ja ovatko he seuranneet työpaikkailmoittelua kahden kuukauden aikana. Lisäksi kartoitettiin haastateltavien kohtaamia vastoinkäymisiä, sosiaalisia suhteita ja elämän hyviä asioita. Vastoinkäymisistä selvitettiin nimenomaan haastateltavien itsensä määrittelemiä vastoinkäymisiä.

Lähes puolet haastateltavista totesi hakevansa töitä omatoimisesti. He kertoivat katselevansa työpaikkahakemuksia internetissä, lähinnä Työhallinnon internet-sivuilla, päivittäin. Loput seurasivat satunnaisemmin ilmoittelua avoimista työpaikoista. Valtaosa kaikista haastateltavista oli lähettänyt ainakin yhden työhakemuksen kahden kuukauden aikana, ja osa oli lähettänyt useampiakin hakemuksia. Eräs haastateltava totesi, että työttömyyden myötä työpaikkailmoitusten seuraaminen oli vähentynyt etenkin kun työnhaku oli tuottanut pettymyksiä. Asiakkuus työllistämishankkeessa oli varmasti motivoinut useimpia hakemaan avoimia työtehtäviä, sillä hankkeen ohjauskäynneillä oli annettu työnhakuvinkkejä ja kannustettu hakemusten lähettämiseen.

Alle puolelle haastateltavista oli tarjoutunut työpaikka sinä aikana, kun he elivät tukien varassa. Pääsääntöisesti haettavia työpaikkoja oli tarjottu Työvoimatoimiston kautta ja muutamat osoituksia saaneet olivat hakeneet työpaikkoja tuloksettomasti. Muutama haastateltava koki osoitetut paikat hankaliksi terveydentilan, perhetilanteen tai työn epärealistisen saatavuuden vuoksi. Yhdellä haastateltavalla oli tiedossa satunnaisia työtarjouksia lähitulevaisuuteen. Hänelle oli kerrottu mahdollisuudesta päästä tuettuun työhön, mutta asia oli vielä haastatteluhetkellä kesken.

Haastateltavat jakautuivat kahteen ryhmään koettujen vastoinkäymisten mukaan. Puolet haastateltavista ei ollut kokenut yhtään isoksi määrittelemäänsä vastoinkäymistä. Tosin työttömyys itsessään mainittiin vastoinkäymisenä. Loput haastateltavista oli kohdannut pääsääntöisesti yhden vastoinkäymisen parin vuoden aikana. Vastoinkäymisinä lähes kaikilla oli tai oli ollut fyysisiä tai psyykkisiä terveysongelmia tai perheessä ilmenneitä terveydellisiä tai sosiaalisia ongelmia, jotka vaikuttivat omaan jaksamiseen. Lisäksi lähes jokainen vastoinkäymisiä kokenut mainitsi työttömyyden itsessään vastoinkäymiseksi, joka piti yllä jatkuvaa huolta toimeentulosta, työn löytämisen epävarmuudesta ja tulevaisuudesta.

Kaikki haastateltavat mainitsivat yhden tai useamman tahon, jolta pystyi saamaan keskusteluapua ja tukea tarvittaessa. Yleisimmin mainittiin perhe, ystävät ja puoliso. Valtaosa haastatelluista pitkäaikaistyöttömistä piti omia sosiaalisia suhteitaan riittävinä. Keskeisimpinä mainittiin puolison, perheen ja ystävien tärkeys sosiaalisen elämän kannalta. Kaikki haastatellut perheelliset ja parisuhteessa elävät kokivat oman sosiaalisen verkostonsa riittäväksi, samoin muutama yksin asuva.

Kolmasosa haastateltavista tunsu olonsa yksinäiseksi ja kaipasi lisää sosiaalisia suhteita elämäänsä. Yksinäisyyttä kokevista lähes kaikilla oli yksi tai muutama henkilö, joiden kanssa oli mahdollista tarvittaessa keskustella.

Kaikki yksinäiset olivat perheettömiä ja lähes kaikki heistä kaipasivat parisuhdetta. Vaikka kaipuu parisuhteen löytämiseen oli vahva, työttömyyden ja taloudellisen tilanteen vuoksi koettiin häpeää, joka esti uusiin ihmisiin tutustumisen. Sosiaalisen eriarvoisuuden tiedostaminen ja alemmuudentunne korostuvatkin erityisesti kohdattaessa uusia ihmisiä (Hirvilampi & Mäki 2013, 135). Pelko muiden suhtautumisesta työttömään johti helposti siihen, että uusiin ihmisiin tutustumisen sijaan pysyttiin tutuissa porukoissa, joissa omaa työttömyyttä ei tarvinnut selitellä.

”Sitä häpeää sitä köyhyyttä, ja sitä syyllistää itsensä vaikka asia ei oo näin. Kyllä se vaikuttaa esimerkiksi noihin naissuhteisiin, että [---] et..se hankaloittaa sitä että moni kuitenkin katsoo työttömiä että ne on vähän..b-kansalaisia, mutta kuitenkin surkimuksia, että ainakin näin sitä itse päässään ajattelee, että ei kehtaa niinku esitellä itseään kovin. Mielummin niinkun on, mielummin niinkun on

niitten vanhojen tuttujen seurassa vaan. Että uusiin ihmisiin tutustuminen on hyvin, hyvin vaikeeta.”

”Matti”, 40 vuotta

Lähes kaikki perheelliset ja parisuhteessa olevat mainitsivat perheensä tai parisuhteensa elämänsä keskeisiksi hyviksi asioiksi. Lisäksi perheelliset pitivät merkityksellisinä perheen yhteisiä harrastuksia, lasten terveyttä ja hyvää suhdetta omiin aikuisiin lapsiin ja heidän perheisiinsä. Lähes kaikki haastateltavat mainitsivat harrastukset keskeisiksi hyviksi asioiksi elämässään. Harrastukset auttoivat pitämään työttömyyden aikaisen ahdistuksen loitolla ja harrastusten kautta purettiin työttömyyteen liittyvää stressiä.

4.3 Kolme pärjääjätyyppiä

Veli-Matti Poutasen (2000, 77- 86) tutkimuksessa pitkäaikaistyöttömät luokitellaan sisäisen ja ulkoisen elämäntilan onnistumisen kautta nousijoiden, sopeutujien, turhautujien ja syrjäytyneiden ryhmiin. Nousijoilla sekä sisäinen että ulkoinen elämäntilan hallinta onnistuvat, turhautujilla sisäinen ei onnistu, mutta ulkoinen onnistuu, sopeutujilla sen sijaan sisäinen onnistuu, ulkoinen ei ja syrjäytyneillä kummatkin elämäntilan hallinnan muodot epäonnistuvat.

Tämän tutkielman ideaalityypittelyssä työttömyyden aikainen pärjääminen luokitellaan kolmeen erilaiseen ryhmään: hyvin pärjäävät, kohtalaisesti pärjäävät ja huonosti pärjäävät. Ideaalityypit vaikuttavat olevan osittain päällekkäisiä Poutasen (2000, 75-78) esitellyn nelikentän kanssa. Toisin kuin Poutasen tutkimuksessa, suoranaisesti syrjäytyneitä ei tutkielman haastatteluaineistosta voinut määrittellä, joten huonosti pärjäävät vastaavat lähinnä Poutasen sopeutujien ja syrjäytyneiden yhdistelmää. Tutkielman kolmijaosta voidaan karkeasti Poutasen nelijakoa mukaillen todeta, että hyvin pärjäävien elämäntilan hallinta on ulkoisesti ja sisäisesti kunnossa, kohtalaisesti pärjäävillä sisäinen elämäntilan hallinta on ulkoista vahvempaa ja huonosti pärjäävillä kummassakin elämäntilan hallinnan muodossa on ongelmia. Elämäntilan hallinnan ongelmia ei kuitenkaan voi kuvata täydellisellä elämäntilan hallinnan epäonnistumisella ja syrjäytymisellä. Seuraavaksi esitellään kolme erilaista pärjääjätyyppiä, jotka ovat ideaalityyppejä, eivätkä sellaisenaan esiinny aineistossa. Kappaleen lopuksi keskeisimmät tulokset on koottu pärjääjätyypeittäin taulukkoon 3.

Hyvin pärjäävä

Hyvin pärjäävä elää parisuhteessa, ja hänellä on päiväkotikiikisiä lapsia. Hyvin pärjäävällä on hyvä tai melko hyvä taloudellinen tilanne työttömyydestä huolimatta. Hän itse saa ansiosidonnaista päivärahaa ja puoliso käy työssä. Pakolliseksi määritellyt menot pystytään kattamaan melko helposti eikä taloustilanne ole vienyt ylimääräisiä voimavaroja. Hyvin pärjäävä on pyrkinyt aina selviämään taloudellisesti omillaan, missä on tosin onnistunutkin eikä kavereilta ole tarvinnut lainata rahaa. Suhtautuminen pikavippeihin on kielteinen. Jos hyvin pärjäävä saisi sata euroa ylimääräistä rahaa, hän käyttäisi sen lasten vaatteisiin tai laittaisi säästöön, mutta ei pitäisi rahamäärää mitenkään merkittävänä lisänä omaan taloustilanteeseensa.

Hyvin pärjäävän päivärytmi muodostuu lasten aikaisten heräämisten, säännöllisten ruokailujen ja nukkumaanmenoaikojen mukaan. Päivää rytmittää myös puolison työaika. Hyvin pärjäävä käy kaupassa, valmistaa ruuan ja hoitaa kotityöt. Iltaisin ja viikonloppuisin hän harrastaa ja viettää aikaa perheen kanssa. Hyvin pärjäävällä on hyvä tukiverkosto ja ympärillä riittävästi luotettavia ihmisiä, joista tärkeimpiä ovat puoliso, sisarukset, vanhemmat ja ystävät.

Hyvin pärjäävä nimeää ainoaksi kokemakseen vastoinkäymiseksi työttömyyden, joka on aiheuttanut jatkuvaa epävarmuutta työllistymisestä ja esimerkiksi oman asunnon hankinnan viivästymisen. Vaikka hän kaipaa töihin, hän haluaa kuitenkin suhteuttaa asioita, eikä haluaisi elää niidenkään elämää, joilla on jatkuvasti stressiä. Työttömyysaika on mahdollistanut oman tulevaisuuden suunnittelun ja ajanvieton perheen kanssa. Hyvin pärjäävä painottaa elämänsä hyvinä asioina omaa ja perheensä terveyttä, mielenkiintoisia harrastuksia ja hyvää, tasaista perusarkea, jossa korostuu hyvä elämänhallinta.

Hyvin pärjäävälle päihteidenkäyttö ei ole ongelma, ja itsekuri on hyvä, mikä korostuu halussa hoitaa aloitetut asiat loppuun. Itsekuri näkyy opintojen loppuun saattamisena, työmoraalina ja aloitettujen harrastusten jatkamisena.

Työttömyyden aikana hyvin pärjäävälle on tarjottu työpaikkoja haettavaksi Työ- ja elinkeinotoimiston kautta. Hän on hakenut tarjottuja paikkoja usein jo etukäteen, ja päässytkin joitakin kertoja haastatteluihin asti, muttei ole tullut sitten kuitenkaan valituksi. Hän seuraa työpaikkailmoituksia päivittäin, ja lähettää hakemuksia aina kun omaa alaa vastaava tai sitä hieman sivuva paikka on haussa. Hakemuksia tulee lähetettyä useita kertoja kuukaudessa. Hyvin pärjäävällä työ toisi lastenhoidosta poikkeavan päivärytmin ja suuntaa omalle uralle. Hyvin pärjäävä uskoo työllistyvänsä seuraavan vuoden aikana, vaikka usko onkin pettymysten myötä hieman horjunut.

Kohtalaisesti pärjäävä

Kohtalaisesti pärjäävä asuu kahdestaan puolisonsa kanssa. Hän sinnittelee taloustilanteensa kanssa saamallaan työmarkkinatuella. Rahankäyttöä pitää suunnitella tarkasti, sillä rahat riittävät pakollisiin menoihin, mutta ylimääräiset menot voivat sekoittaa taloudenpidon täysin. Kohtalaisesti pärjäävällä on halu tulla toimeen omillaan, joten hän ei haluaisi lainata rahaa kavereilta. Hankalissa tilanteissa hän saa tarvittaessa apua sisaruksiltaan. Pikavipit eivät tule kyseeseen. Jos kohtalaisesti pärjäävä saisi ylimääräisen sata euroa, se menisi arkimenoihin, säästöön tai lahjaksi aikuiselle lapselle.

Kohtalaisesti pärjäävän päivän sisältö muodostuu melko vapaasti. Päivään sisältyy työnhakua ja ylipäätään kaikenlaisen tekemisen keksimistä. Kotityöt ruuanlaittoineen vievät keskeisen osan päivästä. Ilta saattaa kulua harrastusten parissa. Lemmikin ulkoiluttaminen tuo päivään rytmiä ja säännöllistä ulkoilua. Viikonloput toistuvat usein samalaisina kuin viikot. Viikonloppuisin on kuitenkin mahdollista tavata työssäkäyviä sukulaisia ja kavereita, mikä viikolla ei ole ollut mahdollista.

Kohtalaisesti pärjäävä käyttää päihteitä satunnaisesti. Arjen tärkeimmät asiat tulee hoidettua, mutta jotkin asiat saattavat jäädä kesken. Toisinaan asioiden aloittaminen voi olla vaikeaa, mutta aloitetut hommat hoidetaan loppuun asti. Joissakin asioissa voisi toisinaan tarvita ystävien apua, mutta he eivät aina työkiireiltään ehdi.

Kohtalaisesti pärjäävän elämässä on tullut eteen joitakin vastoinkäymisiä, joista suurimpina ovat sairaudet. Kaikista vastoinkäymisistä ei edes haluta puhua, mutta niistä on kuitenkin selvitty aina eteenpäin. Työttömyyden aikana mieli pyritään pitämään virkeänä harrastusten ja eteenpäin suuntautuvan positiivisen ajattelun avulla. Harrastuksista luonnossa liikkuminen on elämän keskeinen hyvä asia.

Vaikka kohtalaisesti pärjäävä kaipaakin työtä, sen myötä muuttuvaa päivärytmiä, työyhteisöä ja paranevaa taloustilannetta, hän on toistuvien pettymysten myötä kadottanut luottamuksensa työllistymiseen. Kuopio-pilotti -hankkeessa mukanaolo on kuitenkin parantanut työnhakumotivaatiota. Kohtalaisesti pärjäävä seuraa työpaikkailmoittelua päivittäin ja lähettää keskimäärin kaksi työhakemusta kuukaudessa. Työttömyysaikana ei ole kuitenkaan tarjoutunut mahdollisuuksia työllistyä, mutta sen sijaan tuetun työn mahdollisuus on tuotu esille.

Huonosti pärjäävä

Heikko taloustilanne rasittaa huonosti pärjäävää jatkuvasti tai toistuvasti. Hän saa toimeentulotukea pärjätäkseen. Huonosti pärjäävä joutuu venyttämään penniä ja miettimään hankintoja tarkasti. Arjen peruskuluista on vaikeaa selvittää ja kalliimpien hankintojen, kuten vaatteiden ja kenkien hankintaa on

pakko lykätä, jotta muista menoista olisi mahdollista selvitä. Yllättävä meno, kuten lääkekuurin osto, sekoittaa täysin jo ennestään hankalan taloustilanteen. Hankalassa taloustilanteessa on joskus pakko turvautua sukulaisten apuun, vaikka itsenäisesti pärjäämisen halu onkin voimakas. Kaverit ottavat joskus mukaan kalareissuille ja tai tarjoavat baarissa. Jos huonosti pärjäävä saisi sata euroa ylimääräistä rahaa, hän käyttäisi sen laskuihin, ostaisi tarpeellisia vaatteita tai hemmottelisi lemmikkejään.

Työttömänä on vaikea keksiä päivisin mielekästä tekemistä, joten huonosti pärjäävä tekee mitä kulloinkin huvittaa. Päivisin tulee käytyä kävelylenkeillä kaupungilla. Joskus päivärytmi on kuitenkin mennyt vähän sekaisin, ja silloin tulee valvottua myöhään ja nukuttua aamulla pitkään. Illat ovat yksinäisiä ja ne menevät usein televisiota katsoessa tai lukiessa kirjaa kotona. Huonosti pärjäävällä viikonloput ei paljoa eroa arjesta: viikonloppuisinkin aika kuluu yksin sohvalla televisiosarjoja katsellen. Toisinaan on mahdollista nähdä arkisin työssäkävää kaveria.

Huonosti pärjäävällä ei ole perhettä eikä puolisoa, mutta hän kaipaa parisuhdetta. Työttömyys on rajoittanut ystävien määrää ja välillä olo tuntuu yksinäiselle. Hänellä on kuitenkin muutamia läheisiä, kuten vanhemmat, ex-vaimo tai muutamia kavereita, joiden kanssa voi jutella tarvittaessa.

Huonosti pärjäävän elämässä on ollut parin vuoden aikana terveyteen liittyviä vastoinkäymisiä, jotka lannistavat ja ahdistavat. Lisäksi työttömyys ja hankala taloustilanne hankaloittavat arkea entisestään. Yksin pitää yrittää pärjätä. Työttömyys on lisännyt alkoholinkäyttöä. Ravintolassa käyminen on kallista, joten alkoholia juodaan yksin kotona. Työttömyys turhauttaa ja alkoholista haetaan apua tyhyyteen. Itsekuri vaihtelee mielialojen mukaan. Toisinaan arkiaskareet saattavat jäädä tekemättä, mutta harrastukset tärkeitä ja säännöllisiä. Harrastuksista tärkeimpiä ovat ulkoilu, marjastus ja kalastus. Huonosti pärjäävälle ei ole tarjottu työtä työttömyysaikana, eikä henkilöstövuokrausfirmassa kirjoilla olokaan ole tuonut työtarjouksia. Huonosti pärjäävä katselee satunnaisesti työpaikkailmoituksia ja laittaa hakemuksia, jos jotain kiinnostavaa osuu kohdalle. Hän haluaisi palata työelämään, koska työ toisi mukanaan paitsi kaivatun päivärytmin myös elämänmuutoksen. Kaikesta huolimatta huonosti pärjäävä uskoo työllistyvänsä vuoden kuluessa.

TAULUKKO 3. Teoriaväittämien toteutuminen pärjääjätyypeittäin

	Hyvin pärjäävä	Kohtalaisesti pärjäävä	Huonosti pärjäävä
Adaptaatio			
Luottaa työllistyvänsä seuraavan vuoden aikana	kyllä	ei	kyllä
Kaippaa työhön tai opiskelemaan	kyllä	kyllä	kyllä
Kokee työttömyyden ahdistavana	ei	ei	kyllä
Addiktiot			
Omaa elämänhallintaa haittavia tapoja tai paheita	ei	ei	kyllä
Pystyy saavuttamaan itselleen asettamansa tavoitteet	kyllä	kyllä	ei
Niukkuus			
Rahat riittävät pakollisiin menoihin	kyllä	kyllä	ei
Taloustilanteessa selviytyminen vie voimavaroja	ei	kyllä	kyllä
Kolhut			
Tarjoutunut mahdollisuus työllistyä työttömyyden aikana	kyllä	ei	ei
Kokenut vastoinkäymisiä viimeisen 2 vuoden aikana	ei	kyllä	kyllä
Kokee omaavansa riittävästi luotettavia ihmissuhteita	kyllä	kyllä	ei
Kokee saavansa tarvittaessa riittävästi tukea	kyllä	kyllä	kyllä

4.4 Yhteenveto koetuista työllistymisen esteistä

Haastattelutilanteissa haastateltaville annettiin mahdollisuus puhua omasta työttömyydestään puolistrukturoitujen kysymysten ohjailemina. Vaikka arkaluonteisimpien työllistymisen esteiden tavoittaminen vaatisi pidemmän aikavälin seurantaa ja useampia tapaamisia (vrt. Terävä ym. 2011, 36), jo yhdellä haastattelulla pystyttiin tavoittamaan luottamuksellinen ilmapiiri, jossa haastateltavat kertoivat tilanteestaan varsin todentuntuisesti. Toisinaan omat työllistymisen esteet voivat olla työttömälle melko epäselviä, jolloin niiden pohtiminen voi auttaa esteiden ylittämässä. Haastattelun ensisijaisena tarkoituksena ei ollut kuitenkaan oman tilanteen reflektointi työllistymisen edistämiseksi, mutta luonnollisesti on pelkästään hyvä, jos haastattelut osaltaan auttoivat eteenpäin kohti työllistymistä.

Työllistymisen esteet jakoutuivat kuuteen tekijään (kts. taulukko 4), joista neljä, puutteelliset työhakuresurssit, omat odotukset ja vaatimukset työtä kohtaan, terveystilanne ja muuttokielteisyys ovat mikrotason tekijöitä. Ne ovat esteitä, jotka kiinnittyvät yksilön ominaisuuksiin ja valintoihin. Yksilöön kiinnittyvien esteiden poistamiseen tai vähentämiseen työtön voi itse ainakin joiltain osin valinnoillaan ja aktiivisuudellaan vaikuttaa. Sen sijaan työpaikkojen saatavuus ja työelämässä tapahtuneet muutokset ovat luonteeltaan rakenteellisia esteitä. Esteet ovat yksilön vaikutuspiirin ulkopuolella, mutta niiden puitteissa on pyrittävä toimimaan. Niitä voidaan kutsua makrotason esteiksi.

Puutteellisiin työhakuresursseihin sisältyy kaksi erilaista työllistymisen estettä: työn ja osaamisen kohtaanto-ongelmat ja puutteelliset työnhakutaidot. Työn ja osaamisen kohtaanto-ongelmat liittyivät pääosin siihen, että omaa osaamista oli vaikea suhteuttaa haettavien työtehtävien vaatimuksiin. Lisäksi omiin kvalifikaatioihin ja osaamiseen liittyvä kunnianhimo rajasi joitakin matalaa osaamistasoa vaativia työtehtäviä työhaun ulkopuolelle. Työnhakuun liittyvästä työpaikkojen valikoinnista on ristiriitaisia näkemyksiä. Toisalta valikoinnin on todettu olevan normaali osa työnhakijoiden tuloksellista työnhakustrategiaa, toisaalta taas liiallinen valikointi suhteessa heikkoihin työllistymismahdollisuuksiin voi johtaa työttömyyden pitkittymiseen (Dunn 2013). On kuitenkin vaikea arvioida, milloin valikointi on työhaun kannalta ongelmallista ja milloin vastaavasti oman ammattitaidon ja osaamisen arvostamista.

Omia työnhakutaitoja on mahdollista parantaa. Työnhakutaitojen merkitys työhaussa on viime vuosina lisääntynyt entisestään. Oman osaamisen esilletuonti ja markkinointi voivat olla erityisesti iäkkäimmille työnhakijoille hankalaa, mikä korostuikin haastateltavien puheissa. Yhtä lailla nuorempien haastateltavien joukossa oli henkilöitä, jotka olivat kaivanneet työnhakutaitojen

kertaamista ja kannustusta oman osaamisen esiin tuomisessa. Työllistämishankkeessa oli kerrattu työnhakutaitoja, mitä moni haastateltava piti hyvänä asiana.

Muutamit henkilöt mainitsivat muuttuneen terveydentilansa työllistymisen esteeksi. Haastateltavat toivat nimenomaan esille koetun terveydentilan ja sen vaikutukset työllistymiseen, vaikka osalla oli myös hoitoa vaativia, diagnosoituja sairauksia. Kyse lienee monelta osin toimintakyvyn rajoittuneisuudesta, sillä täysin työkyvyttömien henkilöiden voisi olettaa olevan työmarkkinoiden ja työllistymiseen tähtäävän hankkeen ulkopuolella (vrt. Parpo 2007, 48). Kuopio-pilotti –hankkeessa (2013) ohjattiin tarkempaa terveydentilan selvittelyä tarvinneet asiakkaat terveyskeskuksen omahoitajalle tai lääkärille. Hankkeessa koettiin ongelmallisena, että osa pitkäaikaistyöttömistä asiakkaista ei ollut aina itse huomannut toimintakykynsä heikentymistä työttömyyden aikana, eikä vaatinut terveydenhuollosta kannanottoa terveydentilastaan. Terveydentila on yksilöön sitoutuva työllistymisen este ja usein myös reunaehto, jonka rajoissa työnhakuvalintoja tehdään. Se, millaisia valintoja todetun terveydentilaesteen todettua tehdään, on usein työttömän aktiivisuuden ja tarjotun tuen varassa. Toisinaan voi tulla eteen tarve pohtia uudelleen koulutusta tai mahdollisten työtehtävien joustavoittamista. Terveydentila ei näin ollen välttämättä muodostu työllistymisen umpiperäksi.

Työnhakija voi asettaa haettavaa työtä kohtaan vaatimuksia ja odotuksia. Aineistossa korostuivat erityisesti perheellisten esittämät perheen ja työn yhteensovittamiseen liittyvät vaatimukset. Epäsäännöllisten työaikojen koettiin hankaloittavan lasten päivähoitojärjestelyjä, joten työnhaussa keskityttiin säännöllisten ja päiväaikaan sijoittuvien työtehtävien etsimiseen. Monet odottivat, että haettava työ olisi miellyttävä ja vastaisi omaa osaamista. Haastateltavien omat vaatimukset ja odotukset työtä kohtaan vaikuttivat olevan pääsääntöisesti elämäntilannesidonnaisia ja sinänsä herkkiä aiheita käsitellä ulkopuolisen näkökulmasta. Kyse on monelta osin yksilön omista arvovalinnoista ja uraratkaisuksista.

Haastattelujen aikaan mediassa oli kerrottu mittavista irtisanomisista, joilta Kuopionkaan alue ei ollut säästynyt. Olosuhteiden valossa on peräti hämmästyttävää, että vain puolet haastateltavista totesi työpaikkojen vähäisyyden työllistymisensä esteeksi. Joko haastattelujen tavoitteeksi ymmärrettiin henkilökohtaisten ja oman vaikutuspiirin rajoissa olevien esteiden esille tuominen, tai hankkeessa mukanaolo oli pitänyt yllä uskoa avoimiin työpaikkoihin. Usea olikin jo saanut hankkeen kautta työelämäkontakteja, joiden uskottiin auttavan työllistymisessä.

Haastateltavat korostivat jatkuvaa kilpailua avoimista työpaikoista. Samoja työpaikkoja tavoittelevat niin pitkäaikaistyöttömät kuin muutkin työnhakijat. Aiemmin tehdyissä tutkimuksissa on viitteitä, että pitkäaikaistyöttömät ovat työpaikkakilpailussa jo lähtökohtaisesti heikommassa asemassa muihin

nähden (mm. Ala-Kauhaluoma & Härkäpää 2006; Thomsen 2009). Aineistosta ei kuitenkaan löytynyt tukea niin sanotulle diskriminaatiohypoteesille, sillä työnantajien pitkäaikaistyöttömiin kohdistamia asenteita ei mainittu työllistymisen esteiksi. Sen sijaan haastateltavat korostivat, että työnantajien asettamiin odotuksiin ja vaatimuksiin oli vaikea vastata, mikä lisäsi riskiä joutua ulos työpaikkakilpailusta. Toiset pitkäaikaistyöttömät työnhakijat voivat olla lähtökohtaisesti suotuisammassa asemassa toisiin verrattuna. Esimerkiksi aiemmin todetut, perheen ja työn yhdistämisen ongelmat ja niiden ratkaisut voivat olla avainasemassa työnhakutilanteessa.

Usea haastateltava koki työelämän muutokset haastavina esimerkiksi perhetilanteen vuoksi. Työelämän epäsäännöllisyyden koettiin hankaloittavan lastenhoidon järjestämistä. Epäsäännölliset työajat ja lyhyet työsuhteet vaativat oman elämän ja työn yhteensovittamista ja suunnittelua. Muutoksiin sopeutuminen vaati oman ajattelun ja työelämäsuhteen uudelleenmuovaamista.

Tutkielmassa tiedusteltiin halukkuutta muuttaa työn perässä ja vastaanottaa osa-aikatyötä. Työllistyminen omalle asuinpaikkakunnalle korostui työllistymisen reunaehtona, sillä valtaosa haastateltavista suhtautui työn perässä tapahtuvaan muuttoon kielteisesti. Pääsyyinä olivat asuinpaikkakunnalle muodostuneet sosiaaliset verkostot, jotka helpon tavoitettavuutensa takia koettiin perheen tai oman jaksamisen vuoksi merkittäviksi ja kantaviksi tekijöiksi elämässä. Työ- ja elinkeinoministeriön (Ålander & Sillanpää 2016) toteuttamassa tutkimuksessa tarkasteltiin STX Finland Rauman telakalta irtisanotujen, mutta sittemmin uudelleentyöllistyneiden alueellista liikkuvuutta. Tulosten mukaan valtaosa oli jäänyt asuinpaikkakunnalleen työttömäksi jäätyään, sillä vain 3 % työllistyneistä oli vaihtanut paikkakuntaa. Pääsyyinä paikkakunnalle jäämiseen vastaajat ilmoittivat yhtä lailla perheeseen, läheisiin ja asumiseen liittyviä tekijöitä. Tulokset yhdessä tämän tutkielman tulosten kanssa kertovat, että työttömien kiinnittyminen kotipaikkakunnalle ja sosiaalisiin verkostoihin on voimakasta. Muutto uudelle paikkakunnalle vaatisi uuden sosiaalisen verkoston rakentamista, mihin kaikki eivät ole valmiita.

Valtaosa haastateltavista suhtautui myönteisesti osa-aikatoiden vastaanottamiseen, joten osa-aikatyöstä kieltäytyminen ei ollut työllistymisen este. Ainoastaan kriittisimmin osa-aikatyöhön suhtautuneet pohtivat työstä saadun palkan ja sosiaaliturvan suhdetta. Osa-aikatyön vastaanottamista ilmoitettiin harkittavan tapauskohtaisesti eritoten jos sen myötä olisi mahdollista työllistyä pidempiaikaisesti. Suhtautuminen osa-aikatoiden vastaanottamiseen näyttäytyi tutkielman aineistossa positiivisempänä kuin Antti Parpon (2007) tutkimuksessa, jossa lyhyet ja epäsäännölliset keikkatyöt nähtiin soviteltavuuden takia ongelmallisina. Erot tulosten välillä voivat selittyä sittemmin työttömyyden aikaisten työpestien vastaanottamisen kannustamiseksi tehdyillä uudistuksilla, jotka eivät Parpon tutkimuksen aikaan olleet vielä voimassa. Jyrki Kataisen hallituksen rakennepoliittisessa

ohjelmassa (Valtioneuvoston kanslia 2013) sovittiin vuonna 2013 ansaitsemisen suojaosuus, joka otettiin käyttöön vuoden 2014 alusta. Uudistuksen vaikutukset ovat voineet heijastua haastateltavien osa-aikatyön vastaanottamisasenteisiin, vaikkei suoja-osuuden merkitystä haastatteluissa tuotukaan esille.

TAULUKKO 4. Koetut työllistymisen esteet

Koetut työllistymisen esteet
<p>Puutteelliset työnhakuresurssit</p> <ul style="list-style-type: none"> ○ työn ja osaamisen kohtaanto-ongelmat ○ puutteet työnhakutaidoissa
<p>Omat odotukset ja vaatimukset</p> <ul style="list-style-type: none"> ○ perheen ja työn yhdistämisen ongelmat
<p>Terveystilanne</p> <ul style="list-style-type: none"> ○ muuttunut terveys/luopuminen aiemmasta ammatista
<p>Työpaikkojen saatavuus</p> <ul style="list-style-type: none"> ○ pula osaamista vastaavista työpaikoista ○ kilpailu työpaikoista
<p>Työelämän muutokset ja vaatimukset</p> <ul style="list-style-type: none"> ○ Työtehtävien väheneminen ja uudelleen organisointi ○ Työsuhteiden muuttunut luonne ○ Työnantajien vaatimusten muutos
<p>Kielteinen suhtautuminen muuttoon</p>

4.5 Yhteenveto elämänhallintaa tukevista tekijöistä työttömyyden aikana

Saaduista tuloksista erottui viisi tekijää, jotka korostuivat työttömyyden aikaista elämänhallintaa tukevana tekijöinä. Vastaavasti tekijöiden puuttuminen tai riittämättömyys heikensi elämänhallintaa. Tulosten mukaan työttömyyden aikaista elämänhallintaa tukevat

- riittävät sosiaaliset suhteet
- hyvä tai kohtalainen taloudellinen tilanne
- vastoinkäymisiltä välttyminen
- usko omaan työllistymiseen
- vapaus addiktioista.

Riittävät sosiaaliset suhteet vaikuttavat olevan kaikkein selkeimpiä elämänhallintaa vahvistavia tekijöitä. Sosiaalisten suhteiden merkitys heijastui positiivisesti taloudelliseen tilanteeseen ja vastoinkäymisiltä välttymiseen. Hyvän elämänhallinnan omaavista valtaosalla oli perhe. Myös kohtuullisesti pärjäävien ryhmässä korostui perheen ja ystävien merkitys. Sosiaalisista suhteista korostuivat erityisesti perhe- ja parisuhde, jotka tukivat jaksamista työttömyyden aikana. Esimerkiksi eräs haastateltava kuvasi, kuinka perhe ja puoliso kannustivat ja auttoivat jaksamaan vaikeina aikoina. Työttömyyden hyvät puolet liittyivät nimenomaan perheen hyödyksi tehtyyn työhön. Työttömyys nähtiin jopa joiltain osin hyvänä asiana lasten kannalta, vaikka siihen nähtiin toki liittyvän ongelmiakin. Lastenhoito loi konkreettista ja hyödyllistä toimintaa työn jättämään aukkoon, ja lasten rytmittämä arki toimi ”piilotyöpaikkana” työttömyyden aikana. Lastenhoito toi päiviin merkityksellistä sisältöä ja mahdollisti isänä tai äitinä olemisen roolin hyödyntämistä perheen hyväksi. Kortteisen ja Tuomikosken (1998, 69) mukaan perheen sosiaalipolittinen rooli korostuu nimenomaan tämänkaltaisissa tilanteissa: lapset ja puoliso tarjoavat kiinnittymiskohtia, jotka auttavat pitämään yllä omanarvontunnetta ja itsekunnioitusta, joita työelämän ulkopuolelle joutuminen on voinut heikentää. Epämieluisan kokemuksen siitä, että on tullut yhteiskunnallisesti hylätyksi, voi kompensoida yhteisöllisillä suhteilla ja saadulla tuella.

Sosiaalisten suhteiden merkitystä elämänhallintaa tukevana tekijänä korostaa myös se, että kasautuneista elämänhallinnallisista ongelmista kärsivät kokivat olevansa yksinäisiä ja kaipasivat sosiaalisia suhteita, esimerkiksi parisuhdetta. Tutkielmassa ei ollut mahdollista selvittää, olivatko yksinäiseksi itsensä kokeneet yksinäisiä jo ennen työttömyyttä, vai oliko sosiaalisten suhteiden vähäisyys työttömyyden aiheuttamaa esimerkiksi työyhteisön puuttumisen tai eristäytymisen vuoksi

(vrt. Koistinen 2014, 234). Viitteitä siitä, että yksinäisyys oli lisääntynyt työttömyyden aikana, oli havaittavissa. Työttömänä ollessa yhteys työssäkäyviin ystäviin oli heikkoa, koska yhteisen ajan löytäminen oli vaikeaa ja perheellisten ystävien nähtiin elävän työttömän elämänrytmistä poiketen. Toisin kuin aiemmassa tutkimuksessa (Hirvilammi & Mäki 2013, 134), työttömyydestä aiheutunut häpeä ei vaikuttanut vähentävän sosiaalisia suhteita, joskin tuli esille parisuhteen löytämistä hankaloittava tekijänä. Sen sijaan niukan taloudellisen tilanteen kuvattiin rajoittavan sosiaalisia suhteita ja sosiaalisia tilanteita.

Hyvä tai kohtalainen taloudellinen tilanne tukee selkeästi työttömyyden aikaista elämänhallintaa. Tällöin rahat riittävät pakollisiin menoihin eikä taloustilanne aiheuta jatkuvaa ahdistusta. Kun taloudelliseen selviämiseen ei tarvitse suunnata kaikkea huomiota ja voimavaroja, työnhaulle jää enemmän resursseja. Paras taloudellinen tilanne omien tulojen perusteella oli niillä työttömillä, jotka saivat ansiosidonnaista sosiaaliturvaa, mutta hyvänä tai kohtalaisena taloustilannettaan piti myös osa työmarkkinatuen saajista. Selittävänä tekijänä sille, miksi osa työmarkkinatuen saajista tulee toimeen hyvin tai kohtalaisesti, mutta osa huonosti, voidaan pitää pitkäaikaistyöttömän parisuhdestatusta. Tutkielman mukaan parhaimmassa taloudellisessa asemassa olivat ne, jotka olivat parisuhteessa. Kaikkien parisuhteessa olevien haastateltavien puoliset olivat työssä haastatteluhetkellä, mikä aineistossa selittänee eroa muihin.

Jos haasteltavina olisi ollut parisuhteessa olevia pitkäaikaistyttömiä henkilöitä, joka olisivat kertoneet tulevansa kohtalaisesti, tai ainakin yksinasuvia paremmin toimeen puolison työttömyydestä huolimatta, sosiaalisen suhteiden merkityksestä taloudelliseen tilanteeseen olisi voinut päätellä enemmän. Minna Ylikännön (2013) tutkimuksessa, jossa kartoitettiin työmarkkinatukea saavien tyytyväisyyttä nykyiseen elintasoon ja toimeentulon helppoutta, pariskunnat kokivat toimeentulonsa paremmaksi verrattaessa tyytyväisyyttä yksin asuviin. Vastaavia tuloksia on saatu tarkasteltaessa työttömyyspäivärahaa ja asumistukea saavan työttömän kotitalouden tulonmuodostusta erilaisilla perhetyypeillä: keskiuudessa kaupungissa vuokralla yksin asuvalle jää asumiskulujen jälkeen 40 % vähemmän käyttörahaa verrattuna työttömään pariskuntaan. Erot kahden lapsen perheeseen ovat vieläkin suurempia. (THL 2015, 49.)

Yksin asuvien hankalaa taloudellista tilannetta selittänee monet elämiseen liittyvät kulut, kuten asuminen ja ravinto, jotka tuntuvat enemmän yksin asuvien kukkaroissa. Pariskunnilla on mahdollista jakaa pakollisia kuluja, joskin yhteenlasketut menotkin ovat yksin asuvia suuremmat. Pariskunnalla voi olla myös yksin asuvaa laajemmat mahdollisuudet saada taloudellista tukea, esimerkiksi puolison sukulaisilta. On toki eri asia, kuinka paljon läheisavun mahdollisuuksia hyödynnetään. Monella tutkielman haastateltavalla oli periaate, että yksin tulee pärjätä. Yksinasuvien hankalaa

taloustilannetta olisi ollut mahdollista helpottaa ystäviltä, sukulaisilta tai viranomaistaholta saadun taloudellisen tuen avulla, mutta moni tukeutui mahdollisuuteen vain äärimmäisessä tilanteessa.

Kuten todettua, haastatteluissa ei kysytty, saati paljonkaan tuotu esille häpeään liittyviä teemoja, mutta voisi olettaa, että yksin pärjäämisen taustalla heijastelevat Kortteisen (1992, 302) kuvaamat itselliseen pärjäämisen kunniakysymykset. Moni haastateltava kertoi ensin hankalasta taloustilanteestaan, jonka jälkeen vakuutteli pärjäävänsä kaikesta huolimatta. Toimintatapaa voi selittää kahdella tavalla. Ensinnäkin kyse voi olla J. P. Roosin (1987) nimeämästä ulkoisesta elämänhallinnasta, jonka ylläpitämiseksi pärjäämättömyyttä ei sovi tuoda esille. Ulkoinen elämänhallinta pysyy koossa kun sisäisiä säröjä ei tuoda esille. Tavoitteena on antaa vaikutelma pärjäämisestä, sillä pärjäämättömyyden luultavasti ajatellaan olevan häpeällistä ja heijastelevan epäonnistumista. Toisena selityksenä voi olla huomio, ettei heikko tulotaso sinänsä ole pitkäaikaistyöttömälle välttämättä ongelma, vaan pikemminkin tulojen riittävyys (vrt. Ylikännö 2013, 70). Haastateltavien välillä voi olla eroja kulutustottumuksissa ja -haluissa, mikä selittää tulojen riittävyseroja. Toisaalta omia kulutustottumuksia voidaan peilata aiempaan työssäoloaikaan, jolloin taloudellinen tilanne oli mahdollisesti parempi ja kuluttaminen väljempää.

Tulosten mukaan ne pitkäaikaistyöttömät, jotka olivat **välttyneet vastoinkäymisiltä** (tai mainitsivat työttömyyden ainoaksi vastoinkäymiseksi) kokivat arjessa selviämisen muita helpommaksi. Toisaalta vielä nekin, jotka olivat kokeneet vastoinkäymisiä, mutta kuvasivat sosiaaliset suhteensa ja saadun tuen riittävänä, pärjäsivät kohtalaisesti. Sen sijaan yhden tai useamman vastoinkäymisen kokeneet työttömät kuvasivat arjessa selviämisen hankalaksi ellei heillä ollut riittävästi sosiaalisia suhteita. Saatu sosiaalinen tuki, jolla saatettiin viitata satunnaiseen ystäviltä, viranomaisilta tai yhteisöiltä saatuun tukeen, ei vaikuttanut korvaavan tiiviitä perhe-, pari- tai ystävyys-suhteita. Näin ollen voi päätellä että primaarisuhteet, joille on ominaista muun muassa luottamuksellisuus, tarjoavat sekundaarisia suhteita selkeästi voimakkaampaa tukea vastoinkäymisten kohdatessa. Olennaista kuitenkin on, että sosiaalista tukea ylipäänsä on tarjolla, sillä sosiaalisten suhteiden puuttuessa viranomaisapukin koettiin merkittävänä ja henkilökohtaisena.

Koetut vastoinkäymiset liittyivät pääsääntöisesti terveyshuoliin tai niukan taloudellisen tilanteen mukanaan tuomiin ongelmiin. Heikoimmin pärjäävillä vastoinkäymiset kasautuivat, sillä viimesijainen sosiaaliturva, sairastelu, ahdistus, alkoholinkäyttö ja sosiaalisten suhteiden vähyys olivat tyypillisiä erilaisina yhdistelminä. Monet ongelmista kietoutuvat kehämäisesti yhteen toisiaan seuraten. Esimerkiksi heikko terveys voi johtaa suurentuneisiin lääke- ja terveydenhoitokuluihin, mikä vastaavasti voi heikentää taloudellista tilannetta. Toimentulo-ongelmat voivat heijastua lääke- ja sairaanhoitokuluista tinkimisenä (Ylikännö 2013, 63), mikä vastaavasti alentaa terveyttä ja

heikentää toimintakykyä entisestään. Tutkielmassa heikoin terveys oli niillä, joiden taloudellinen tilanne oli myös heikoin. Tutkielmassa ei kuitenkaan ollut mahdollista selvittää tarkemmin, missä määrin terveysongelmat olivat työttömyyden ja epävarman taloustilanteen seurausta, vai oliko heikko terveys alun alkaen vaikuttanut työttömäksi jäämiseen. Selvää kuitenkin on, että taloudellinen niukkuus on ollut yksi lenkki ongelmien ketjussa.

Luottamus omaan työllistymiseen näyttäisi tukevan työttömyyden aikaista elämänhallintaa. Tällöin työttömyys koetaan ohimeneväksi elämänjaksoksi, jota seuraa työllistyminen. Uskoa työpaikan löytymiseen toivat mahdollisesti työttömyyden aikana tarjoutuneet työllistymismahdollisuudet, vaikka ne eivät olleetkaan johtaneet työllistymiseen. Työllistymismahdollisuuksia oli tarjoutunut vain osalle haastateltavista ja he myös luottivat omaan työllistymiseensä eniten. Täten voi päätellä, että esimerkiksi työhaastatteluihin asti pääseminen saattaa luoda uskoa omaan osaamiseen ja mahdollisuuksiin pitkällä tähtäimellä, vaikka valinnan ulkopuolelle jääminen loisisikin hetkellisiä pettymyksiä. Luottamus työllistymiseen heijastui myös aktiivisena työnhakuna passivoitumisen sijaan, mikä mahdollisesti saattaisi heikentää työllistymismahdollisuuksia (vrt. Parpo 2007, 58)

Huomio työllistymismahdollisuuksien ja työllistymiseen luottamisen yhteydestä ei kuitenkaan pätenyt huonoimmin pärjäävien kohdalla. He luottivat työllistymiseensä, vaikkei heille ollutkaan tarjoutunut työllistymismahdollisuuksia. Tulosta voinee selittää ainakin kolmella tavalla. Ensimmäinen luottamus työllistymiseen saattoi toimia tapana selvitä työttömyyden aiheuttamasta ahdistuksesta, joten sitä voitaneen pitää jonkinasteisena tunnesuuntauneena elämänhallintakeinona (vrt. Lazarus ja Folkman 1984, 148-154). Tällöin hankalaksi koettuihin asioihin pyritään vaikuttamaan muuttamalla omia tunteita, eli suhtautumaan työllistymiseen positiivisesti. Toiseksi asiakkuus Kuopiossa-pilotissa on voinut vahvistaa ja ylläpitää uskoa työllistymiseen. Kolmanneksi pitää aina pitää mielessä mahdollisuus, että joskus työllistymishalun ja -uskon korostaminen voidaan tulkita sosiaalisten normien ja odotusten mukaiseksi tavaksi olla työtön.

Eniten epäuskoa omaan työllistymiseen koettiin kohtalaisesti pärjäävien ryhmässä. Australialaistutkimuksessa omien työllistymismahdollisuuksien aliarvioinnin on todettu olevan yhteydessä työnhaun heikentymiseen ja mahdollisesti työmarkkinoilta syrjäytymiseen (Kassenboehmer & Schatz 2014), mikä ei kuitenkaan selitä kohtalaisesti pärjäävien ryhmän epäluottamusta, sillä työnhaun korostettiin olevan melko säännöllistä. Heikentynyttä luottamusta voinee jossain määrin selittää pitkillä työttömyysjaksoilla, terveysongelmilla ja vastaajien korkeilla i'illä.

Viimeisenä selkeästi esiin nousseena tekijänä on **vapaus addiktioista**. Valtaosa haastateltavista ei kokenut omaavansa minkäänlaisia addiktioita. Ainostaan muutama henkilö totesi käyttävänsä liikaa alkoholia, mikä liitettiin työttömyyden aikaiseen toimettomuuteen ja ahdistukseen. Muutama koki tupakoinnin ongelmallisena tupakkatuotteiden kalleuden vuoksi. Haastateltavat eivät tuoneet esiin päihteidenkäytön vaikutuksia terveyteen tai toimintakykyyn. Tutkielmassa tukeudutaan haastateltavien omiin määritelmiin omista päihteidenkäyttötottumuksistaan, minkä perustella on vaikea arvioida päihteiden ongelmakäyttöä. Vaikka raportoitu addiktiokäyttäytyminen oli vähäistä, voidaan todeta, että tulosten mukaan työttömyyden aikainen elämänhallinta heikentyy, jos siihen liittyy itse liialliseksi koettua päihteidenkäyttöä.

4.6 Eettinen pohdinta

Ihmistieteellisessä tutkimuksessa noudatetaan hyvää tieteellistä käytäntöä ja tuodaan esille läpi tutkimusprosessin kulkeneet eettiset toimintatavat. Tutkimuseettinen neuvottelukunta (2015) jakaa tutkimusta koskevat eettiset periaatteet kolmeen ryhmään: tutkittavien itsemääräämisoikeuden kunnioittamiseen, vahingoittamisen välttämiseen ja yksityisyyteen ja tietosuojaan. Työttömyyttä käsittelevän tutkielman alkuvaiheessa tunnistettiin tutkittavan aiheen arkaluontoisuus ja henkilökohtaisuus. Ennen ensimmäisiä Kuopio-pilotissa suoritettuja testihaastatteluja tuli sitoutua allekirjoitettuun vaitiolovelvollisuussopimukseen. Koska haastateltavat olivat osallisena työllistämishankkeessa, ennen varsinaisten haastattelujen aloittamista tuli hakea tutkimuslupa Kuopion kaupungin perusturvayksiköltä. Tutkimusluvassa korostetaan tutkimuskohteina olevien omaa suostumusta haastatteluihin ja salassapitosäännöksiä noudattamista.

Tutkimuseettinen neuvottelukunta (2015) korostaa tutkittavien itsemääräämisoikeuden osalta kolmea tekijää: osallistumisen vapaaehtoisuutta, tutkittavien ikärajoja ja siihen liittyviä rajoitteita ja tutkittavien informointia. Haastateltavien itsemääräämisoikeutta kunnioitettiin koko haastatteluprosessin ajan. Kuopio-pilotin yhteyshenkilö otti yhteyttä asiakkaisiin, joilla oli mahdollisuus suostua haastattelutapaamiseen tai kieltäytyä siitä ilman seuraamuksia. Vapaaehtoisuus korostui haastatteluissakin, sillä kaikkien haastatteluissa esille nousseiden tietojen antaminen perustui täysin haastateltavan vapaaehtoisuuteen. Haastattelusopimuksessa ja haastattelun alussa tuotiin esille mahdollisuus jättää vastaamatta kysymyksiin. Ikärajoihin liittyvä eettinen pohdinta rajautuu tämän tutkielman ulkopuolelle, sillä kaikki haastateltavat olivat täysi-ikäisiä. Haastateltavia informoitiin haastattelun luonteesta

jo ennen haastattelutilannetta, jolloin heille kerrottiin tilaisuuden kestosta, puheen nauhoittamisesta ja materiaalin käytöstä. Haastattelun alussa haastateltaville kerrottiin tarkemmin haastattelun tarkoituksesta, kulusta, nauhoittamisesta ja materiaalin käsittelystä ja säilytyksestä. Haastateltavia pyydettiin allekirjoittamaan haastattelusopimus (liite 1) ja täten hyväksymään sopimuksen sisältö. Sopimuksessa mainittiin haastattelijan yhteystiedot, joten haastateltavalla oli halutessaan mahdollisuus ottaa jälkeensä yhteyttä ja saada materiaalin käsittelystä lisätietoja ja tarkennuksia.

Toinen Tutkimuseettisen neuvottelukunnan (2015) eettinen periaate, vahingoittamisen välttäminen, jakautuu henkisten, taloudellisten ja sosiaalisten haittojen välttämiseen. Haastateltaviin kohdistuvaa vahingoittamista vältettiin noudattamalla hyvää haastattelukäytäntöä. Haastattelutilanteessa oltiin tietoisia joidenkin kysymysten arkaluonteisuudesta, joten haastateltavan tunnetiloja seurattiin tarkasti. Jos huomioitiin, että jokin kysymys ahdisti haastateltavaa tai herätti voimakkaita tunteita, pyrittiin siirtymään luovasti haastattelussa eteenpäin. Tutkielman jokaisessa vaiheessa pidettiin kiinni ehdottomuudesta olla syylistämättä tai arvostelematta haastateltavia tai heidän valintojaan millään tavoin. Muutoinkin kannanotot haastateltavien mielipiteisiin pidettiin neutraaleina. Haastattelut suoritettiin Kuopion kaupungin alueella, joten oletettiin, ettei haastateltaville koitunut haastatteluun saapumisesta taloudellista haittaa, vaikka kaikkia haastatteluja ei voitukaan toteuttaa asiakasohjauskäyntien yhteydessä. Koska haastattelut olivat vapaaehtoisia, voidaan myös olettaa, että ne, joille haastatteluun saapuminen aiheutti liian suuria matkakuluja, kieltäytyivät saapumasta. Tutkimuseettinen neuvottelukunta (emt.) korostaa vaitiolovelvollisuuden sitovuutta haastattelutilanteessa. Haastateltavalle ei myöskään saa koitua vahingollisia seurauksia tutkimusten julkaisemisesta. Vaitiolovelvollisuutta noudatettiin läpi tutkielmaproessin ja siihen sitouduttiin kirjallisesti. Raportissa tuodaan esille tutkielman tulokset ja niitä seuraavat pohdinnat ilman haastateltavien leimaamista tai arvostelua. Riski eritasoisiin näkyviin tai piileviin kannanottoihin on tiedostettu raporttia kirjoitettaessa, joten objektiivisuuteen on pyritty niin suurelta osin kuin mahdollista.

Kolmantena eettisenä periaatteena Tutkimuseettinen neuvottelukunta (2015) nimeää yksityisyyden ja tietosuojan, joka jakautuu tutkimusaineiston suojaamiseen ja luottamuksellisuuteen, tutkimusaineiston säilyttämiseen tai hävittämiseen ja tutkimusjulkaisuihin. Haastateltavan anonymiteetti säilyi koko haastattelun ajan, sillä haastattelusopimukseen ei kirjattu haastateltavan nimenselvennystä, vain pelkkä nimikirjoitus. Litteraatioihin kirjattiin vain haastattelutunnus, sukupuoli, ikä, haastattelu-aika ja -paikka. Näin ollen haastateltavan henkilöllisyys säilyi vain Kuopio-pilotin yhteyshenkilön tiedossa. Tutkielmaraportissa haastattelusitaattien kohdalle merkityt etunimet on tekaistu tekstin elävöittämiseksi eikä niillä ole yhteyttä haastateltaviin. Muutama haastateltava oli ennen haastattelun

alkua huolissaan anonymitteetistaan jos tulisi haastattelun aikana maininneeksi nimeltä entisiä työnantajiaan tai muita henkilöitä. Haastateltaville selvitettiin, että mainitut nimet muutetaan litterointivaiheessa tunnistamattomiksi. Koska haastattelu nauhoitettiin, haastattelun aluksi kerrottiin, että nauhoitetun puheen kuuntelee vain haastattelija litteroidessaan tekstin, minkä jälkeen nauha tuhotaan. Haastateltaville korostettiin aineiston säilytykseen liittyvää ehdotonta huolellisuutta ja sen käyttämistä ainoastaan tutkimustarkoituksiin.

5 JOHTOPÄÄTÖKSET

Tutkielmassa tarkasteltiin pitkäaikaistyöttömien koettuja työllistymisen esteitä ja elämänhallintaa pitkän työttömyyden aikana. Tutkielman suunnitteluvaiheessa aikomuksena oli tarkastella koettujen työllistymisen esteiden lisäksi niin sanotun köyhyys- tai riippuvuuskulttuurin (eng. 'culture of poverty'; 'dependency culture') mahdollista ilmenemistä pitkäaikaistyöttömien keskuudessa. Köyhyyskulttuurin mahdolliselle olemassaololle suomalaisessa yhteiskunnassa on selkeä tutkimustarve. Vaikka aihetta käsitelty hyvin vähän, sen rinnakkaiskäsitteistä on sen sijaan käyty keskustelua asiantuntijoiden (Pohjantammi 2007; Terävä ym. 2011) ja kansalaisten (Saari ym. 2016a) keskuudessa. Samaan keskustelunäkökulmaan linkittyy työllistymisen esteiden uusliberalistinen tulkinta, jonka mukaan työttömyys johtuu keskeisesti yksilön valinnoista. Koska hyvinvointivaltio tarjoaa viimesijaisen toimeentulon, toimeentulojärjestelmä nähdään kannustamattomana ja yksilö järjestelmän hyväksikäyttäjänä.

Kiinnostava tutkimusuunnitelma vesittyi kuitenkin viimeistään siinä vaiheessa, kun ilmeni, että köyhyyskulttuuria on hankala tarkastella ilman siihen sisältyvää hyvin vahvaa ylisukupolvisuutta ja alueellisuutta –teemoja, jotka laajuudeltaan muodostuivat ongelmalliseksi tämän tutkielman puitteissa. Tutkielman etenemisen ja haastattelujen myötä elämänhallintaa tarkasteleva näkökulma selkiytyi. Jo haastatteluja tehtäessä kävi ilmi, että siinä missä toiset työttömät pärjäävät hyvin, toiset kokevat tilanteensa todella huonoksi. Halusin tarkastella tarkemmin, millä varsin selkeät erot sinänsä samassa tilanteessa, pitkäaikaistyöttömyydessä, elävien ihmisten välillä pääosin selittyvät. Halusin lähteä etsimään positiivisia tulokulmia pitkän työttömyyden aikaiseen elämänhallintaan ja selvittää, miksi toiset pärjäävät elämäntilanteessa, jossa toiset kokevat murtuvansa.

Edellä kerrottuun viitaten voi todeta, että tutkielman syntyprosessi oli luonteeltaan syklinen: paitsi tutkimusongelma, kysymykset ja taustateoria muuttivat muotoaan alkuperäisestä toisenlaiseksi. Tutkielmaani sisältyi lopulta kaksi tutkimuskysymystä: toisaalta pohdittiin pitkäaikaistyöttömien itsensä kokemia työllistymisen esteitä ja toisaalta elämänhallintaa tukevia tekijöitä pitkäaikaistyöttömyyden aikana. Tutkielman alkuvaiheessa nämä tutkimuskysymykset vaikuttivat olevan toisistaan irrallisia ja hankalasti soviteltavissa samaan tutkielmaan. Aiheeseen perehtymisen myötä kävi selväksi, että työllistymisen esteet ja elämänhallinta ja siihen liittyvät ongelmat ovat lopulta hyvin lähellä toisiaan. Ne sisältävät samoja mekanismeja ja linkittyvät toisiinsa yksilöstä riippuen. Työllisyyden esteiden kasautuessa kasvaa myös riski syrjäytyä työmarkkinoilta, mutta omalla aktiivisella työnhakuotteella ja työhön orientoituneella asenteella työllistymismahdollisuuksia voi parantaa (vrt. Parpo 2007, 60).

Yhtä lailla erilaisilla interventioilla voidaan kasvattaa työttömän työelämäsuuntautuneisuutta, joka lisää työllistymismahdollisuuksia pitkän työttömyyden jälkeen (Koen, Klehe & Vianen 2013). Riskien kasautuessa osa pitkäaikaistyöttömistä voi passivoitua, mutta osa sen sijaan jatkaa aktiivista työnhakua.

Aiemmin viitattiin yhteiskunnalliseen huoleen sosiaaliturvan kannustamattomuudesta ja pyrkimykseen purkaa kannustinloukkuja. Tutkielmassa sosiaaliturvan kannustamattomuuteen liittyvät tekijät eivät ilmenneet koettuina työllistymisen esteinä muutoin kuin osin osa-aikatyön vastaanottamisen kohdalla. Haastattelujen osalta jäi epäselväksi, missä määrin haastateltavat tunsivat lyhytaikaisten töiden vastaanottamista joustavoittaneen työttömyysturvan suojaosuus uudistuksen. Tältä osin aihe vaatii kuitenkin lisätutkimusta, jotta voitaisiin todeta, missä laajuudessa uudistus on vähentänyt osa-aikatyön koettuja työllistymisen esteitä vai koetaanko osa-aikatyön vastaanottaminen edelleen hankalaksi.

Tutkielmassa työhaluttomuus tai työmotivaation puute eivät myöskään nousseet esille. Kaikki haastateltavat korostivat halukkuuttaan työllistyä, he olivat katselleet työpaikkailmoituksia ja lähettäneet työhakemuksia vaihtelevasti. Lisäksi tuotiin esille, että työpaikan löytyminen olisi ratkaisu erilaisiin elämänhallinnallisiin ongelmiin. Toki huomioon työnhakumotivaatiosta sisältyy muutama rajoite: ensinnäkin haastateltavat olivat mukana vapaaehtoisessa työllistämishankkeessa, jonka tavoitteena oli työ- ja opiskelupaikan löytäminen. Vapaaehtoisuuden vuoksi voi olettaa, että vähiten työnhakuun motivoituneet olisivat jättäytyneet hankkeen ulkopuolelle tai keskeyttäneet hanketapaamiset. Toiseksi työnhakumotivaatio ja työmotivaatio täytyy erottaa toisistaan: esimerkiksi Kuopio-pilotissa oli huomioitu, että toiset asiakkaat korostivat työmotivaatiotaan, mutta työpaikan varmentuessa alkoivat vastustaa työhönmenoa. Näin ollen hyväkään työnhakumotivaatio ei riitä ellei pitkäaikaistyötön ole motivoitunut ottamaan työtä vastaan. Motivaatio on hankala ja sensitiivinen asia, jonka laajuutta olisi vastaisuudessa syytä tutkia tarkemmin yhtenä koettuna työllistymisen esteenä. Tällöin saataisiin tietopohjaa motivaation puutteiden yhteydestä paitsi kannustinongelmiin myös erilaisiin epäilyihin pitkäaikaistyöttömyyteen liitettyistä kulttuurisista rakenteista.

Kaikkein keskeisimpänä pitkäaikaistyöttömyyden aikaista elämänhallintaa tukevana tekijänä korostuivat sosiaaliset suhteet. Riittävät sosiaalisten suhteet ja saatu tuki vahvistivat taloudellista tilannetta ja auttoivat välttymään vastoinkäymisiltä. Koetuista vastoinkäymisistä oli helpompi selvitä sosiaalisen tuen avulla. Sosiaalisten suhteiden lisäksi hyvä tai kohtalainen taloudellinen pärjääminen nousi toiseksi merkittäväksi elämänhallintaa tukevaksi tekijäksi. Riittävä toimeentulo vähentää menojen kattamiseen liittyviä ongelmia ja jatkuvaa huolta rahojen riittävyydestä. Elämänhallintaa tukevista tekijöistä osa on kiinnittynyt toisiin tekijöihin. Tällöin yhden elämänhallinnan kannalta

keskeisen tekijän puute voi heikentää muitakin tekijöitä. Esimerkiksi huonosti pärjäävien ryhmässä vähäiset sosiaaliset suhteet ja saatu tuki kietoutuivat heikon taloustilanteen, vastoinikäymisten ja päihteidenkäytön kanssa toisiaan toistavaksi kehäksi.

Huomiot sosiaalisten suhteiden ja taloudellisen pärjäämisen tärkeydestä eivät ole uusia, mutta antavat vahvistusta sille, että perustavanlaatuiset tekijät ovat pysyviä. Tutkielman tulokset puhuvat samaa kieltä Matti Kortteisen ja Hannu Tuomikosken (1998, 166-170) tutkimuksen kanssa, joka osoitti, että pitkäaikaistyöttömien selviytyminen on sitä parempaa, mitä ankkuroituneempia he ovat yhteisöllisesti. Tutkijat korostavat ”sosiaalista kannattelua”, jota on luonteeltaan kahdenlaista: yhteisöllistä ja yhteiskunnallista. Yhteisöllinen kannattelu perustuu arvokäsityksiin ja lahjan logiikkaan, kun taas yhteiskunnallinen kannattelu pohjautuu rahaan ja vastikkeelliseen vaihtoon. Tässä tutkielmassa perheen ja ystävien merkitys sosiaalisina kannattelijoina korostuivat vahvasti. Vaikeuksien keskellä oli helpompi jaksaa perheen tai ystävien tarjoaman tuen avulla. Tuki oli monelta osin työttömän tilanteen hyväksymistä, ja se tarjosi mahdollisuuden kokea erityisyyttä ja tarpeellisuutta työelämän ulkopuolella. Jos perheen tai ystävien tukea ei ollut tarjolla, viranomaisten tarjoama sosiaalinen apu voitiin kokea merkittäväksi.

Yhteiskunnallisella kannattelulla viitataan vastaavasti suomalaiseen sosiaaliturvaan tai satunnaisiin työsuhteisiin (Kortteinen & Tuomikoski 1998, 166-177). Toisin sanoen kyse on pitkälti taloudellisesta toimeentulosta. Kun sosiaaliset suhteet ja elanto ovat kunnossa, työttömyydessä selviäminen on helpompaa. Kiinnostavaa on, että Kortteisen ja Tuomikosken (mt., 177-178) mukaan yhteisöllinen ankkuroituminenkin on taloudellisesti määräytynyttä. Tutkijat vittaavat sosiaalisten suhteiden laadun vaihtelevuuteen taloudellisen aseman mukaan. Huomio pätee varsin hyvin tässäkin tutkielmassa, sillä taloudellisesti parhaiten pärjäävillä oli perhe, eivätkä he kokeneet yksinäisyyttä. Taloudellisesti heikoimmin pärjäävillä oli vain vähän sosiaalisia kontakteja. Sosiaalisten suhteiden ylläpitämisen nähtiin vaativan taloudellista panostusta. Kun rahaa ei ollut, ystävien tapaaminen kahviloissa piti jättää väliin. Taloudellisesti parhaimmin pärjäävillä näitä rajoitteita ei ollut.

Työttömyyden aikaista elämänhallintaa tukevat tekijät voisi tiivistää Kortteisen ja Tuomikosken (1998, 166-177) huomioon, jonka mukaan olennaista selviytymisen kannalta on yhteisöllisen ja yhteiskunnallisten tukijalkojen olemassaolo: jos jompikumpi pettää, työttömän luottamus muihin ihmisiin vähenee, mikä voi johtaa sosiaaliseen syrjäytymiseen. Tutkielmassa kolmesta pärjääjätyypistä vain yksi, hyvin pärjäävät, seisoivat tukevasti molempien tukijalkojen varassa. Sen sijaan kohtalaisesti pärjäävillä jompikumpi jaloista horjui, mutta kannatteli vielä elämänhallintaa. Huonoimmin pärjäävillä toinen tukijalka, joko sosiaaliset suhteet tai taloudellinen tilanne, tai

pahimmassa tapauksessa molemmat, olivat pettäneet. Kun pitkäaikaistyöttömien molemmat keskeiset kannattelevat tekijät pettävät, voidaan todeta syrjäytymisriskin lisääntyneen huomattavasti.

Kuten todettua, huomioin jo haastattelujen aikana, että työttömien haastateltavien joukossa oli eroa siinä, miten he pärjäsivät. Erot näyttäytyivät selkeästi taloudellisessa pärjäämisessä, mutta ennen kaikkea voimavaroissa, tulevaisuudenuskossa ja aktiivisessa toimijuudessa. Erot konkretisoituvat tutkielman myötä kolmeksi pärjääjätyypiksi, joista hyvin ja huonosti pärjäävät olivat toistensa ääripäitä, ja kohtalaisesti pärjäävät asettuivat kahden ryhmän väliin. Kohtalaisesti pärjäävillä vaikutti olevan mahdollisuuksia nousta hyvin pärjäävien ryhmään, jos olosuhteet olisivat otolliset. Toisaalta pienikin muutos toimeentulossa tai vastoinkäymisten lisääntyminen saattoi syöstä heidät heikoimmin pärjäävien ryhmään.

Usein on tuotu julkisesti esille huoli pitkäaikaistyöttömien ja palkkatyössä olevien välinen, elämäntapoihin ja –tyyleihin kohdistuva polarisaatio. Aineistosta voi, kapeudestaan huolimatta, tehdä huomion pitkäaikaistyöttömien keskuudessa tapahtuneesta jakautumisesta kahteen ääripäähän. Karkeasti voisi todeta, että yhteinen nimittäjä haastateltavilla oli pitkäaikaistyöttömän status ja hankeasiakkuus, muutoin elämäntilanteet erosivat paljon toisistaan. Yhtä lailla työllistymisen esteet erosivat toisistaan. Tutkielmassa ei tehty työllistymisen esteiden ja elämänhallintaa tukevien tekijöiden keskinäistä tarkastelua, joten päätelmiä keskinäisistä suhteista on mahdotonta tehdä. Selvää kuitenkin on, että siinä missä toiset kokivat työllistymisen esteensä lähinnä kehittämistä vaille olevien omien resurssiensa puutteina, kuten työhakutaitojen vajautena, toisille esimerkiksi terveys asetti suuria haasteita hakeutua työhön. Toiset nimesivät vain yhden, toiset sen sijaan useampia työllistymisen esteitä. Vaikuttaa sille, että toiset pitkäaikaistyöttömät voivat ylittää kohdatut esteet oman aktiivisuuden ja saadun neuvonnan avulla. Sen sijaan terveyshuolien kanssa kamppailevilla ja useita esteitä omaavilla tarvittavan tuen tarve on huomattavasti suurempi. On selvää, että työpaikkojen alueellinen saatavuus ja työelämän jatkuva muutos asettavat omat haasteensa työnhakuun. Ilmeisen selvää on, että parhaimmassa asemassa ovat ne, jotka pystyvät sopeutumaan työelämän muutoksiin ja heikoimmassa asemassa puolestaan ne, joilta sopeutumisresurssit puuttuvat.

Kortteinen ja Tuomikoski (1998, 166-182) totesivat jo 1990-luvun lopulla tutkimuksessaan, että työttömien keskuudessa on huomattavissa polarisoitumista. Tutkijat olivat tuolloin huolissaan huono-osaisuuden kasautumisesta jo lähtökohtaisesti keskimääräistä heikommassa asemassa oleville. Tutkimuksen mukaan sosiaalisen tuen puute, heikentynyt terveys ja köyhyys kietoutuivat pitkäaikaistyöttömyyden ympärille. Aiemman työttömyyden ennustettiin selittävän seuraavaa työttömyysjaksoa. Tutkimusta lukiessa on ikävä todeta, että lähes kaksikymmentä vuotta sitten tehty tutkimus on tämän päivän Suomessa entistä ajankohtaisempi. Polarisaatiokehitys ei ole pysähtynyt,

päinvastoin. Tämänkin tutkielman tulokset osoittavat, että ongelmat näyttivät kasautuvan, mikä teki huonoimmin pärjäävien vaikeasta tilanteesta yhä vaikeamman.

Jotta työttömyyden myötä syntyvä huono-osaisuuden kasautuminen ja sitä seuraavat ongelmat olisi mahdollista välttää, tulisi pohtia, missä määrin elämänhallintaa tukevien tekijöiden vahvistaminen voisi auttaa pitkäaikaistyöttömiä työllistymään. Aiemmin viitattiin Jaana Vastamäen (2009) tutkimukseen, jossa osoitettiin hyvän koherenssin eli elämänhallintakyvyn omaavien työllistyvän heikomman kohrensien omaavia todennäköisemmin työttömyyden jälkeen. Sosiaalisen tuen merkitys yhdessä hyvän itseluottamuksen kanssa on noteerattu hyväksi yhdistelmäksi työllistymistä ajatellen Erica Soloven kollegoineen (2015) tekemässä tutkimuksessa. Tutkimuksessa todettiin, että hyvän itseluottamuksen ja riittävän sosiaalisen tuen omaava henkilö valitsee ongelmasuuntautuneita coping-strategioita työttömyydessä selviytyäkseen. Toisena huomiona samassa tutkimuksessa huomioitiin, että erityisesti ongelmasuuntautuneiden toimintamallien käyttöönotto, tunnelähtöisten toimintamallien sijaan, oli positiivisesti yhteydessä työllistymiseen kolmen kuukauden seurantajakson aikana. Solove tutkijakumppaneineen (2015, 540) ehdottaakin, että erilaisia työhönpaluuta tukevia selviytymistrategioita tulisivat opettaa työttömien yhteisöissä ja tukiryhmissä, sillä menetelmätaidot todetusti mahdollistavat työllistymistä.

Vastamäen (2009) ja Soloven tutkijaryhmineen (2015) tekemiin tutkimuksiin pohjautuen voisi olettaa, että tämän tutkielman kohderyhmässä eniten elämänhallintaa tukevia tekijöitä omaavat työllistyvät muita nopeammin. Erityisesti sosiaalisia suhteita, hyvän tai kohtalaisen taloudellisen tilanteen omaavien joukossa oli eniten niitä, joilla vaikutti olevan erilaisia tulevaisuuteen suuntaavia työllistymisajatuksia ja –suunnitelmia. Sitä, missä määrin haastatteluissa esiin tuodut pohdinnat ovat sittemmin muuntuneet työ- tai koulutuspaikkasiirtymiksi, ei valitettavasti ole ollut tämän tutkielman puitteissa mahdollista selvittää. Jotta tässä tutkielmassa tuloksina saatujen elämänhallintaa tukevien tekijöiden yhteys positiivisiin siirtymiin olisi mahdollista selvittää jollakin aikajänteellä, tulisi yhteyksistä tehdä pitkittäiseurantaa. Seurannan kautta olisi mahdollista hakea vahvistusta elämänhallinnan tukipilareiden merkityksestä työllistämistavoitteiden toteutumisessa. Tutkimuksesta saataisiin varmasti konkreettista hyötyä työllistämishankkeiden suunnittelutyön tueksi.

Työllistymisen esteinä olevien elämänhallinnallisten ongelmien huomioimisen ja elämänhallintaa tukevien tekijöiden vahvistamisen osana työllistymispalveluja soisi lisääntyvän. Saatavilla olevan sosiaalisen tuen lisäksi olisi tärkeää varmistaa pitkäaikaistyöttömien riittävä toimeentulo talouden turvaamiseksi. Kun nämä kaksi keskeisintä elämänhallinnan tukijalkaa ovat kunnossa, työttömyyden aikainen elämänhallinta on vahvempaa ja syrjäytymisen riski vähenee.

LÄHDELUETTELO

Aho, Simo & Mäkiäho, Ari. 2012. *Pitkään työttömänä olleiden työnhakijoiden työllistymisen esteet ja julkisiin työvoimapalveluihin osallistuminen*. Helsinki: Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja 15. https://www.tem.fi/files/32822/TEMjul_15_2012_web.pdf (Luettu 13.4.2016.)

Airio Ilpo & Niemelä, Mikko. 2013. ”Työmarkkinatuen saajien koettu terveys ja toimeentulo”. Teoksessa *Huono-osaisten hyvinvointi Suomessa*, toim. Mikko Niemelä & Juho Saari. Helsinki: Kelan tutkimusosasto, 44-60.

Ala-Kauhaluoma, Mika & Härkäpää, Kristiina. 2006. ”Palvelutyönantajat heikossa työmarkkina-
asemassa olevien työllistäjinä”. *Kuntoutus* 2006:3, 19-31.

Alasuutari, Pertti. 2011. *Laadullinen tutkimus 2.0*. Tampere: Vastapaino.

Asplund, Rita & Koistinen, Pertti. 2014. *Onko työmarkkinoilla tilaa kaikille? Katsaus erityisryhmiin kohdistetun politiikan tuloksiin ja haasteisiin*. Helsinki: Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja 22.

Burleson, Mary H. & Davis, Mary C. 2014. “Social touch and resilience”. Teoksessa *The resilience handbook. Approaches to stress and trauma*, toim. Martha Kent, Mary C. Davis & John W. Reich. New York & London: Routledge, Taylor & Fransis, 131-143.

Dunn, Andrew. 2013. “Activation worker’s perception of their long-term unemployed clients’ attitudes towards employment”. *Journal of Social policy* 42:4, 799-817.

Elster, Jon. 1985. *Sour Grapes. Studies in the subversion of rationality*. Cambridge: University Press.

Haavisto, Ilkka. 2010. *Työelämän kulttuurivallankumous. EVAn arvo- ja asennetutkimus 2010*. Helsinki: Taloustieto Oy.

- Hannikainen-Ingman, Katri; Kuivalainen, Susan & Sallila, Seppo. 2013. ”Toimeentulotuen asiakkaiden elinolot ja hyvinvointi”. Teoksessa *Toimeentulotuki 2010-luvulla. Tutkimus toimeentulotuen asiakkuudesta ja myöntämiskäytännöistä*, toim. Susan Kuivalainen. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 81-112.
- Hatcher, Richard. 1998. ”Class differentiation in education: Rational choices?” *British Journal of Sociology of Education* 19:1, 5-24.
- Hirvilampi, Tuuli & Mäki, Sari. 2013. ”Toimeentulovaikeuksia, yksinäisyyttä ja alemmuuden kokemuksia. Perusturvan saajien rajalliset toimeentulomahdollisuudet”. Teoksessa *Takaisin perusteisiin. Perusturvan riittävyys kulutuksen näkökulmasta*, toim. Olli Kangas, Mikko Niemelä & Anu Raijas. Helsinki: Kelan tutkimusosasto, 120-141.
- Hämäläinen, Kari, Tuomala, Juha & Ylikännö, Minna. 2009. *Työmarkkinatuen aktivoinnin vaikutukset*. Helsinki: Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja 7.
- Järvikoski, Aila. 1996. ”Sisäinen elämänhallinta ja sosiaaliset paineet”. Teoksessa *Elämänhallintaa etsimässä*, toim. Raimo Raitasalo. Helsinki: Kansaneläkelaitos, 35-48.
- Kaartinen, Risto & Lähteenmaa, Jaana. 2006. *Miten ja mihin nuoret käyttävät pikavippejä ja muita kulutusluottoja?* Helsinki: Kauppa- ja teollisuusministeriö.
- Karjalainen, Jarno & Moisio, Pasi. 2010. ”Kannustin- ja byrokraatialoukut suomalaisessa sosiaaliturvassa”. Teoksessa *Suomalaisten hyvinvointi 2010*, toim. Marja Vaarama, Pasi Moisio & Sakari Karvonen. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 112-125.
- Kassenboehmer, Sonja C. & Schatz, Sonja G. 2014. *Re-Employment Expectations and the Eye of Providence*. Melbourne: Melbourne Institute working paper no. 11.
- Kauppinen, Timo M., Saikku, Peppi & Riitta-Liisa Kokko. 2010. ”Työttömyys ja huono-osaisuuden kasautuminen”. Teoksessa *Suomalaisten hyvinvointi 2010*, toim. Marja Vaarama, Pasi Moisio & Sakari Karvonen. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 234-250.

- Keck, Markus & Sakdapolrak, Patrick. 2013. "What is social resilience? Lessons learned and ways forward." *ERKUNDE* 67:1, 5-19.
- Keltinkangas-Järvinen, Liisa. 2008. *Temperamentti, stressi ja elämänhallinta*. Helsinki: WSOY.
- Keskitalo, Elsa. 2013. "Tavoitteena aktiivinen kansalaisuus". Teoksessa *Työttömät työuralle! Työttömien aktiivipolitiikkaa Suomessa*, toim. Vappu Karjalainen & Elsa Keskitalo. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 45-72.
- Keskitalo, Elsa & Karjalainen, Vappu. 2013. "Mitä on aktivointi ja aktiivipolitiikka?" Teoksessa *Työttömät työuralle! Työttömien aktiivipolitiikkaa Suomessa*, toim. Vappu Karjalainen & Elsa Keskitalo. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 7-18.
- Koen, Jessie, Klehe, Ute-Christine & Vianen, Annelies E.M. 2013. "Employability among the long-term unemployed: A futile quest or worth the effort?" *Journal of vocational behavior* 82, 37-48.
- Koistinen, Pertti. 2014. *Työ, työvoima ja politiikka*. Tampere: Vastapaino.
- Kortteinen, Matti. 1992. *Kunnian kenttä. Suomalainen palkkatyö kulttuurisena muotona*. Hämeenlinna: Hanki ja jää Oy.
- Kortteinen, Matti & Elovainio, Marko. 2012. "Millä tavoin huono-osaisuus periytyy?" Teoksessa *Monipolvinen hyvinvointi. Nuorisobarometri 2012*, toim. Sami Myllyniemi. Helsinki: Opetus- ja kulttuuriministeriö, Nuorisotutkimusseura, 153-167.
- Kortteinen, Matti & Tuomikoski, Hannu. 1998. *Työtön. Tutkimus pitkäaikaistyöttömien selviytymisestä*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Kotamäki, Mauri & Kärkkäinen, Olli. 2014. *Työllisyys kasvaa, työnteko vähenee? Työnteon kannustimet ja suojaosareformin vaikutus*. Työ- ja elinkeinoministeriö, Työpoliittinen aikakauskirja 4, 18-32.
- Kuopio-pilotti. 2013. *Toimintakertomus 2013*. Julkaisematon raportti. Kuopion kaupunki: Perusturva ja terveydenhuolto, Työllistymisen yksikkö/Kuopio-pilotti.

- Kuopio-pilotti. 2014. *Hankesuunnitelma 2014*. Julkaisematon raportti. Kuopion kaupunki: Perusturva ja terveydenhuolto, Työllistymisen yksikkö/Kuopio-pilotti.
- Lazarus, Richard S. & Folkman, Susan. 1984. *Stress, Appraisal and Coping*. New York: Springer Publishing Company.
- Lehtonen, Olli & Tykkyläinen, Markku. 2013. ”Selittävätkö hyvinvointierot odotettua alhaisempaa poismuuttoa eräiltä korkean työttömyyden alueilta?” *Yhteiskuntapolitiikka* 78:2, 152-168.
- Lewis, Oscar. 1965. *La Vida, a Puerto Rican Family in the Culture of Poverty: San Juan and New York*. New York: Random House.
- Lim, Vivien K.G, Chen, Don, Aw, Sherry S.Y & Tan, MingZe. 2015. “Unemployed and exhausted? Job-search fatigue and reemployment quality”. *Journal of Vocational Behavior* 92, 68-78.
- Moorhouse, Anne & Caltabiano, Marie L. 2007. “Resilience and unemployment: exploring risk and protective influences for the outcome variables of depression and assertive job searching”. *Journal of employment counseling* 14, 115-125.
- Mullainathan, Sendhil & Shafir, Eldar. 2013. *Scarcity. Why having too little means so much*. New York: Times Books, Henry Holt and company.
- Myrskylä, Pekka. 2012. Alueellisten työmarkkinoiden muutos. Helsinki: Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja 1.
- Niemelä, Mikko. 2005. “Sukulaisten ja ystävien taloudellinen apu –tärkeä osa huono-osaisten toimeentuloa?” *Yhteiskuntapolitiikka* 70:4, 417-420.
- Osallistava sosiaaliturva –työryhmä. 2015. *Osallistava sosiaaliturva. Työryhmän loppuraportti*. Helsinki: Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriön raportteja ja muistioita 20.
- Parpo, Antti. 2007. *Työllistymisen esteet*. Stakesin raportteja 11. Valopaino Oy, Helsinki.

Pensola, Tiina, Järvikoski, Aila & Järvisalo, Jorma. 2006. ”Työttömyyden ja muiden syrjäytymisriskien yhteys työkykyyn”. Teoksessa *Työkyvyn ulottuvuudet. Terveys 2000 – tutkimuksen tuloksia*, toim. Raija Gould, Juhani Ilmarinen, Jorma Järvisalo & Seppo Koskinen. Helsinki: Kansanterveyslaitos, 223-240.

Pohjantammi, Ismo. 2007. *Ylisukupolvinen työttömyys nuorten työpajoilla*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, verkkojulkaisuja 12. <http://www.ula.fi/assets/Public-files/Rapporter/ylisukupolvinen-tyttmyys-pajoila.pdf> (Luettu 10.3.2016.).

Poikolainen, Kari. 2011. ”Mitä addiktio ovat?” *Yhteiskuntapolitiikka* 76:2, 192-200.

Poutanen, Veli-Matti. 2000. *Elämänhallintaa ilman työtä. Tutkimus pitkäaikaistyöttömyyden seurauksista ja niiden hallinnasta Suomussalmella*. Kuopio: Kuopion yliopiston julkaisuja E. yhteiskuntatieteet 84.

Riihinen, Olavi. 1996. ”Elämänhallinta-käsitteen erittelyä ja ongelmia”. Teoksessa *Elämänhallintaa etsimässä*, toim. Raimo. Raitasalo. Helsinki: Kansaneläkelaitos, 16-34.

Roos, J.P. 1987. *Suomalainen elämä. Tutkimus tavallisten suomalaisten elämänkerroista*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.

Roos, J.P. & Hoikkala, Tommi. 1998. ”Esipuhe”. Teoksessa *Elämänpolitiikka*, toim. J.P. Roos & Tommi Hoikkala. Helsinki: Gaudeamus.

Saaranen-Kauppinen, Anita & Puusniekka, Anna. 2009. *Menetelmäopetuksen tietovaranto KvaliMOTV. Kvalitatiivisten menetelmien verkko-oppikirja*. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto. http://www.fsd.uta.fi/fi/julkaisut/motv_pdf/KvaliMOTV.pdf (Luettu 11.4.2016.)

Saari, Juho. 2014. *Suomalainen köyhyyskulttuuri*. Julkaisematon hankesuunnitelma. Suomalaisten selviytyminen (SuSe) –hanke.

Saari, Juho. 2015. *Huono-osaiset. Elämän edellytykset yhteiskunnan pohjalla*. Helsinki: Gaudeamus.

Saari, Juho, Behm, Miia & Lagus, Krista. 2016a. ”Sosiaalipummi -Moraalipaniikki 2010-luvun Suomessa”, 119-135.

Saari, Juho, Meriluoto, Laura & Behm, Miia. 2016b. ”Oman elämänsä asiantuntijat – Selviytyminen viimesijaisella turvalla 2010-luvun Suomessa”. Teoksessa *Sosiaalipummit. Suomalaiset oleskeluyhteiskunnassa*, toim. Juho Saari. (julkaistaan 2016) Tampere: Vastapaino, 176-198.

Solove, Erica, Fisher Gwenith G, Kraiger, Kurt. 2015. ”Coping with job loss and reemployment: a two-wave study”. *Journal of business and psychology* 30, 529-541.

Suomen perustuslaki 1999/731. Helsinki. <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731>.

Tammi, Tuukka & Raento, Pauliina. 2013. ”Addiktio –ristiriitainen ja vaikutusvaltainen ilmiö”. Teoksessa *Addiktioyhteiskunta. Riippuvuus aikamme ilmiönä*, toim. Tuukka Tammi, & Pauliina Raento. Helsinki: Gaudeamus, 7-27.

TEM 2016. *Työllisyyskatsaus helmikuu 2016*. Helsinki: Työ- ja elinkeinoministeriö. https://www.tem.fi/files/44907/TKAT_Helmi_2016.pdf (Luettu 3.3.2016.)

Terävä, Eeva, Virtanen, Petri, Uusikylä, Petri & Köppä, Lassi. 2011. *Vaikeasti työllistyvien tilannetta ja palveluja selvittävä tutkimus*. Helsinki: Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja 23.

THL. 2015. *Perusturvan riittävyyden arviointiraportti 2011-2015*. Työpaperi 1/2015. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.

Thomsen, Stephan L. 2009. ”Explaining the Employability Gap of Short-term and Long-term Unemployed Persons”. *KYKLOS* 62:3, 448-478.

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli. 2011. *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Tutkimuseettinen neuvottelukunta. 2015. *Tutkimuseettisen neuvottelukunnan laatimat eettiset periaatteet*. Helsinki: Tutkimuseettinen neuvottelukunta. <http://www.tenk.fi/fi/eettinen-ennakkoarviointi-ihmistieteiss%C3%A4/eettiset-periaatteet> (Luettu 26.11.2015).

Työ- ja elinkeinopalvelut. 2016. *Matka- ja yöpymiskustannukset, muuttokustannukset ja matka-avustus*. Helsinki: Työ- ja elinkeinoministeriö. http://www.te-palvelut.fi/te/fi/erikoissivut/kustannukset_ja_avustus/index.html (Luettu 28.1.2016.)

Uusitalo, Susanne. 2011. ”Tahdonheikkous ja hyvinvointi”. Teoksessa *Hyvinvointi. Suomalaisen yhteiskunnan perusta*, toim. Juho Saari. Helsinki: Gaudeamus, 264-287.

Valtioneuvoston kanslia. 2013. *Rakennepoliittinen ohjelma talouden kasvuedellytysten vahvistamiseksi ja julkisen talouden kestävyysvajeen umpeen kuromiseksi*. Helsinki. <http://valtioneuvosto.fi/documents/10184/1043920/rakennepoliittinen-ohjelma.pdf/80a7dcb0-98f0-4853-974f-1d25f4be5f3a>

Valtioneuvoston kanslia. 2015. *Ratkaisujen Suomi. Pääministeri Sipilän hallituksen strateginen ohjelma 29.5.2015*. Helsinki: Hallituksen julkaisusarja 10. http://valtioneuvosto.fi/documents/10184/1427398/Ratkaisujen+Suomi_FI_YHDISTETTY_netti.pdf/801f523e-5dfb-45a4-8b4b-5b5491d6cc82

Vastamäki, Jaana. 2009. *Sense of Coherence and Unemployment*. Nürnberg & Kuopio: Friedrich-Alexander-Universität Erlangen-Nürnberg & University of Kuopio.

Vastamäki, Jaana. 2010. *Koherenssin tunne ja työttömyys. Väitöskirjatutkimuksen keskeisiä tuloksia*. Kuopio: Kuopion yliopisto.

Virtanen, Pekka. 2015. ”Aaron Antonovsky, sittenkin terveystieteiden tutkija?” Teoksessa *Yhteiskunta ja terveys. Klassisia teoreettisia näkökulmia*, toim. Ulla Ashorn, Lea Henriksson, Juhani Lehto & Paula Nieminen. Helsinki: Gaudeamus, 148-156.

Wagnild, Gail M. & Young, Heather M. 1993. ”Development and psychometric evaluation of the resilience scale”. *Journal of nursing measurement* 1, 165-178.

Weber, Max. 1980. *Protestanttinen etiikka ja kapitalismin henki*. Suomentanut Timo Kyntäjä. Porvoo: Werner Söderström osakeyhtiö.

Ylikännö, Minna. 2013. "Työmarkkinatuki riittää, riittää, riittää –ei riittänytkään". Teoksessa *Toimeentuloturvan verkkoa kokemassa. Kansalaisten käsitykset ja odotukset*, toim. Ilpo Airio. Tampere: Kelan tutkimusosasto, 50-74.

Zautra, Alex J. 2014. "Resilience is social, after all". Teoksessa *The resilience handbook. Approaches to stress and trauma*, toim. Martha Kent, Mary C. Davis & John W. Reich. New York & London: Routledge, Taylor & Fransis, 185-198.

Ålander, Tommi & Sillanpää, Keimo. 2016. *Työn perässä? Selvitys alueellisesta ja ammatillisesta liikkuvuudesta STX Finland Rauman telakalta irtisanottujen keskuudessa*. Helsinki: Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja 13.

Liite 1.

x.x.2015 Kuopio

Haastattelusopimus

Opiskelen Itä-Suomen yliopistossa sosiologiaa ja olen tekemässä pro gradu - tutkielmaa työttömien itse kokemistaan työllistymisen esteistä ja työttömyyden kokemuksista.

Haastattelu ovat luottamuksellinen ja sitä käytetään ainoastaan tutkimustarkoitukseen. Teillä on halutessanne mahdollisuus myös jättää vastaamatta kysymyksiin, mutta vastaukset ovat tutkimuksen kannalta toivottavia. Haastattelun kesto on noin 45–60 minuuttia.

Haastattelu nauhoitetaan, jotta kaikki esille nousevat asiat saadaan talteen. Haastatteluaineisto kirjoitetaan puhtaaksi, jonka jälkeen nauha tuhotaan. Haastattelumateriaali säilytetään luottamuksellisesti, ja sitä lukee vain haastattelija ja mahdollisesti työn ohjaajat.

Haastateltava ole tunnistettavissa kirjoitetusta materiaalista eikä haastateltavan nimi myöskään tule missään vaiheessa esiin.

x.x.2015 Kuopiossa

Haastateltava

Miia Behm

LIITE 2.

Haastattelurunko

Taustatiedot

ikä

koulutus

työkokemus/ammatit

Kuinka kauan olet ollut työttömänä?

-miten tämä elämäntilanne on muuttanut sinua ihmisenä?

Mitä kautta tulit hankkeen asiakkaaksi?

Saatko jotain sosiaaliturvaa, mitä?

Resilienssi

1 Onko sinulle tarjottu tai tarjoutunut mahdollisuuksia työllistyä tai aloittaa opiskelut sinä aikana, kun olet elänyt tulonsiirtojen varassa?

2 Oletko viimeisen kahden kuukauden aikana seurannut työpaikkailmoituksia tai opiskelupaikkoja tai laittanut hakemuksia työpaikkoihin tai koulutukseen?

3 Onko sinulla ollut viimeisen parin vuoden isoja vastoinkäymisiä, kuten esimerkiksi asunnottomuutta, talouden romahduksia, sairauksia, eroja, yllättäviä menoja tai onnettomuuksia?

4 Millaisia hyviä asioita elämässäsi on, mistä nautit?

5 Onko sinulla mielestäsi riittävästi luotettavia ihmisiä ympärilläsi? Keitä esimerkiksi? / Millaisia ihmissuhteita kaipaisit?

6 Keneltä saat vaikeina aikoina tukea tai apua?

Adaptaatio

7 Uskotko tai luotatko että sinulla on mahdollisuus saada osaamistasi vastaavaa työtä vuoden kuluessa?

8 Miten pärjäätkä arkielämässäsi ilman työtä tai lisäkoulutusta?

9 Kaipaisitko työelämään tai opiskelujen pariin? Mitä työpaikka toisi elämääsi?

10 Uskotko ja luotatko, että Kuopio-pilotin palvelut auttavat sinua työhön tai koulutukseen?

11 Oletko joutunut olosuhteiden takia muuttamaan tavoitteitasi tai haaveitasi? Millaisia haaveita tai tavoitteita sinulla on/on ollut?

Niukkuus

12 Riittävätkö rahasi kaikkiin pakollisiin menoihisi? Saatko taloudellista tukea läheisiltä? Otatko pikavippejä tai lainoja?

13 Viekö taloustilanteesi paljon voimavarojasi, jaksatko keskittyä myös muihin asioihin, kuten perheeseen, harrastuksiin, työn- tai koulutuksen hakuun?

14 Jos saisit tässä kuussa 100 euroa enemmän kuin normaalisti, mihin käyttäisit sen?

Addiktio

15 Pystytkö saavuttamaan itsellesi asettamasi tavoitteet vai jääkö sinulla asioita kesken, onko sinulla hyvä itsekuri?

16 Onko sinulla terveyttä tai elämäntilannetta haittaavia tapoja tai paheita?

17 Miten olet käyttänyt päiväsi, iltasi ja viikonloppusi viimeisen viikon aikana?

18 Onko elämässäsi jotain hyviä asioita, joista vielä haluat kertoa? Entä huonoja?

Työllistymisen esteet

19 Mitä tekijöitä pidät esteinä sille, että et ole työllistynyt?

20 Olisitko valmis muuttamaan työn perässä?

21 Olisitko valmis ottamaan vastaan osa-aikatyötä?